

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

UTVÁŘENÍ HODNOTOVÉ ORIENTACE V PUBERTĚ A UŽÍVÁNÍ INTERNETU

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Autor práce: Pavel Kohout

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 5

2009

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

20. dubna 2009

podpis autora diplomové práce

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Ludmile Muchové, Ph.D.
za hodnotné informace a všem, kteří mi umožnili tuto práci zrealizovat, ať již
přímo či nepřímo, i jim patří mé poděkování.

OBSAH

ÚVOD	6
1 Teoretická východiska	9
1.1 Filosofické pojetí hodnot	9
1.1.1 Vnímání hodnot.....	10
1.1.2 Problematika hodnocení.....	11
1.1.3 Vztah hodnot a norem	12
1.1.4 Druhy hodnot	13
1.2 Psychologické pojetí hodnot	16
1.2.1 Postoje.....	17
1.2.1.1 Klasifikace postojů.....	19
1.2.1.2 Vztah mezi postoji a chováním	20
1.2.1.3 Změna postojů.....	21
1.2.2 Hodnoty.....	23
1.2.2.1 Hodnotový systém, hodnotové vědomí a hodnotové orientace	24
1.2.2.2 Klasifikace hodnot	28
1.2.2.3 Změna hodnot.....	30
1.2.3 Vztah postojů a hodnot k potřebám a zájmům.....	35
1.3 Sociologické pojetí hodnot.....	39
1.3.1 Vymezení hodnot v sociologii	40
1.3.2 Hodnotový systém společnosti.....	41
1.3.3 Hodnotové orientace	43
1.3.4 Životní styl	46
1.4 Pedagogické pojetí hodnot	49
2 Charakteristika pubescenta	51
2.1 Biologická charakteristika.....	53

2.2	Psychická charakteristika	54
2.3	Sociální charakteristika.....	59
2.4	Hodnotová revoluce.....	60
3	Internet	62
3.1	Vznik a vývoj internetu	63
3.2	Funkce internetu	65
3.3	Biosféra či infosféra.....	69
3.4	Úskalí internetu	74
3.5	Internet a hodnoty	77
4	Souvztažnost hodnotové orientace pubescentů a internetu	78
4.1	Negativní vlivy internetu při utváření hodnotové orientace	79
4.2	Positivní vlivy internetu při utváření hodnotové orientace	86
4.3	Vztah postojů a hodnot při utváření hodnotové orientace.....	87
	ZÁVĚR	90
	Seznam literatury:.....	92
	Seznam zkratk:.....	100
	ABSTRAKT	101
	ABSTRACT	102

Úvod

Téma hodnot, pubescenci a internet jsem si vybral pro svou práci z několika důvodů. Prvotním impulsem byla otázka: Co je to, co vede člověka určitým směrem, co určuje jeho zaměření? Proč právě jedná tak či onak? Proč jsou nám někteří lidé velice blízcí, jsme rádi v jejich přítomnosti a pečlivě vnímáme, někdy více někdy méně, celou jejich osobnost, anebo proč k jiným chováme značnou úctu, zatímco druhé záměrně přezíráme či jimi dokonce opovrhujeme?

Otázka tedy zní, co je pro člověka v jeho životě určující aspekt, jenž zaměřuje jeho pozornost a do značné míry jej tak předurčuje? Podle nás to jsou hodnoty, které člověk zvnitřnil, zastává a hlavně realizuje ve svém denním životě ať již skrze záměrné jednání či afektivní chování. Hodnoty, jež člověk volí, preferuje a činí, mu vtiskují nezaměnitelnou podobu jeho otisku „na tomto světě“¹, prostřednictvím nichž je lidská bytost jedinečná, nezaměnitelná a neopakovatelná.

Hodnoty v jednání vystupují skrze postoje, které však mají prchlivější charakter a jejich utváření je závislé na aktuálně zastávané hodnotě. Proto mohou postoje do určité míry predikovat hodnoty, a tím můžeme usuzovat na kvality osobnosti. Postoje jsou navíc flexibilnější a umožňují snazší modifikaci v závislosti na měnících se podmínkách a okolnostech.

Pubescenci jsme si vybrali z toho důvodu, že ji vnímáme jako překlenovací období. Jedná se o zlom v dosavadním životě, poněvadž člověk nabývá nových kvalitativních schopností, zejména rozumových, které mu dovolují zaobírat se i takovými otázkami, o jejichž existenci neměl prozatím ani tušení. Společně s biologickými změnami, které se odrážejí v jeho psychice a sociálním soužití, je to doba plná nečekaných zvrátů, jež za prvé ničí jeho dosavadní svět, který pro něj skýtal pocit bezpečí a jistoty a za druhé, což je o to závažnější, že se

¹ rozlišujeme trojí svět: přirozený, neboli smyslový, jež člověk zakouší v každodenním životě. Svět transcendentní, jež lidskou bytost přesahuje a umožňuje jí vyvázat se ze smyslového pouta prvního světa, jakož i světa třetího. Třetím světem pak máme na mysli svět virtuální, kyberprostor s jeho kyberkulturou, kterému je věnována závěrečná třetí kapitola této práce.

začínají utvářet nové přístupy k životu. Tímto obdobím se formuje, deformuje lidské pojetí života, jeho smyslu existence.

Internet představuje nesmírný potenciál, jenž má možnosti více či méně utvářet právě budované pojetí života. Skýtá v sobě značné kvality, které umožňují člověku neustrnout a rozvíjet se téměř v jakékoliv oblasti lidského bytí. Jeho prozatímní rovnost² jej předurčuje k tomu, aby dal šanci i té nejnemyslitelnější myšlence možnost existence. Zároveň však v sobě skrývá potenciální nebezpečí a rizika, které nemusejí být hned na první pohled patrné, jakož tomu je ostatně u jakéhokoliv média, ale hrozby plynoucí z internetu jsou o to hrozivější, že lidská společnost nemá mechanismy, jak kontrolovat, či lépe řečeno jak třdit a strukturovat obsahy, které jsou zde zveřejněny.

Pubescent je sice vybaven schopnostmi, které mu umožňují eventuelní teratogenní vlivy detekovat a neutralizovat, ale samotné schopnosti sami o sobě neznamenají nic, pokud je neumí používat a uplatnit. Jsou to zkušenosti, jež mu chybí a které by umožnily případný náhled stavu věcí.

Shrneme-li výčet výše uvedeného, motivací pro napsání této práce bylo zamyšlení se nad tím, jak internet může ovlivňovat hodnoty pubescentů. Toto může být považováno také za cíl práce, ve které byla položena otázka, která však nelze zodpovědět, za pomoci klasického čistého empirismu, protože byla na pomoc přizvána i filosofie. Metody práce mají výrazný deskriptivní charakter, přičemž místy přecházejí v relační a snaží se o zachycení vztahů jednotlivých jevů, jež vstupují vůči sobě v interakci.

Celková struktura práce je rozdělena na čtyři základní kapitoly. První kapitola, jež je pojata jako Teoretická východiska, je poměrně obsažně zpracována z důvodu, že každé vědecké zkoumání musí mít uspokojivou informační základnu, která mu posléze umožňuje vidět daný jev ve vyšších

² srov. Goldsmith a Wu ve své knize Kdo řídí internet?, s. 225, hovoří o tlacích, jež směřují od telekomunikačních společností směrem k zavádění nadstandardních služeb internetu, které by umožnily vybírat poplatky za jeho užívání. Argumentace v tento prospěch zní, že internet ve své dosavadní podobě má zabudované technické omezení, které znemožňují např. přenášet po síti videa ve vysoké kvalitě. Tím by se ale de facto, internet rozdělil na dva světy, jeden pro bohaté a druhý pro chudé.

souvislostech a nefragmentarizovat jej do dílčích kategorií, a tak jej vydělit z žitého života. Proto je zde zastoupen pohled filosofický, psychologický, sociologický a pedagogický. Druhé velké pojednání vypovídá o pubescenci, přičemž je zde důraz zaměřen na tělesnou, psychickou a sociální povahu dospívajícího. Řadíme sem i kapitolu o Hodnotové revoluci, která právě shrnuje důležitost této etapy lidského života. Třetí závěrečná rozprava je věnována internetu. Nejprve se zabýváme vznikem a vývojem tohoto média, následně jeho funkcemi. Část pojmenovaná Biosféra či infosféra poukazuje na skutečnost existence třetího světa a to kyberprostoru. Úskalí internetu poukazuje na možné negativní jevy, jež se zde vyskytují. Závěr je tvořen kapitolou Internet a hodnoty, ve které shrnujeme předešlé úvahy. Čtvrtá kapitola se pak zabývá možným působením internetu na utváření hodnotových orientací pubescentů. Záměrně začíná výčtem případných negativních jevů, neboť nebezpečí, které internet může představovat, je často skryto a je třeba na něj poukazovat, více než na pozitivní vlivy, protože ty si člověk více či méně neuvědomuje.

Co se týká základní literatury v Teoretických východiskách, je to ve filosofickém pojetí zejména Blahoslav Zbořil, který udává určující ráz celému filosofickému zamyšlení, ale významné literatura je pro nás i Emmanuel Lévinas a kniha Život z víry, které společně dohromady vyjadřují cíl veškerého lidského jednání. Psychologické zaměření je doprovázeno Milanem Nakonečným. Ústřední význam v sociologickém pojetí má Petr Sak. Pedagogické koncepce stojí na myšlence Wolfganga Brezinki, a Jiřího Kašného. V části věnované pubescenci je to obzvláště Václav Příhoda, který obohatil tuto část. V závěrečné kapitole o internetu je to suma autorů, zastoupena Josefem Musilem, Petrem Sakem a Pierrem Lévyem.

1 Teoretická východiska

Záměrem této kapitoly je poukázat na význam hodnot v životě člověka, a to v oblasti filosofické, psychické, sociální a pedagogické. Podrobněji se zde budeme zabývat popisem, členěním a případnou změnou hodnot a postojů, které mají značný vliv na utváření hodnotových orientací.

Pojem hodnota má široký význam a můžeme se s ním setkat v celém spektru lidské činnosti. Lze říci, že se jedná o obecný pojem pro vše, čeho si z nějakého pro nás podstatného důvodu ceníme a jsme ochotni pro získání, nebo zachování takového pojmu přinášet oběti. Jednotlivé vědní disciplíny popisují hodnoty z odlišných hledisek, v závislosti na svém předmětu zkoumání. Rád bych zde nastínil stručný pohled filosofický, psychologický, sociologický a pedagogický, který nám pomůže lépe postihnout pojem hodnoty, vzhledem k člověku jako bio-psycho-sociální jednotce s přesahem k transcendentnu.

1.1 Filosofické pojetí hodnot

Hodnota není něco hmotně reálně existujícího, ale objevuje se ve vztahu, kdy posuzujeme určité kvality objektu na základě svých subjektivních kvalit. Hodnota objektu je sice podmíněna jeho objektivními kvalitami, stejně tak i kvalitami hodnotícího subjektu, ale samotné kvality objektu a subjektu ještě nezakládají příčiny pro vznik hodnoty jako takové. Až vztah, který vzniká mezi kvalitou objektu a kvalitou subjektu, dává teprve možnost ustavení hodnotě.³

Hodnota se nikdy nemůže zpředmětnit, je to abstraktní objekt, prostřednictvím kterého k nám daná hodnota promlouvá.⁴ Nikdo ještě neviděl dobro samo o sobě, ale setkal se s ním prostřednictvím člověka, který se k němu zachoval laskavě, přátelsky, podal mu pomocnou ruku, když potřeboval.

³ srov. ZBOŘIL, B. *Problémy hodnot*, s. 181-182.

⁴ srov. TOND, L. *Hodnocení a hodnoty*, s. 31.

1.1.1 Vnímání hodnot

Ztotožnění hodnoty s reálnou věcí každodenního života je nebezpečná myšlenka, neboť logicky musí vyústit v závěry, že čím více člověk takovýchto věcí bude mít, tím větší kus hodnoty bude vlastnit. Připočteme-li k tomu ještě lidskou důslednost, díky které lidstvo v posledních desetiletích téměř logaritmičtě zvyšuje svůj vědecko-technický pokrok, jedná se o nebezpečnou a zhoubnou utopii, a to hned ve třech ohledech:⁵

Přednostně je takovému člověku zakrývána faktická povaha hodnoty. Poté se snadno stává, že namísto toho, aby hodnotu hledal, spíše se jí snaží, v domnělé představě, hromadit. Peníze jsou dnes velmi mocné, zvláště uvědomíme-li si, že člověk se zřekl své soběstačnosti a nezávislosti na druhých lidech a je de facto odkázaný na pomoc druhých. Peníze se staly univerzálním platidlem, za které se dá pořídit téměř vše, stačí jich mít jen dostatek. A tak již od malička je v dítěti pěstován dojem, že peníze jsou prostředkem k dosažení hodnot, ke štěstí.

Představa, že hodnoty jsou věci, které lze shromažďovat a sbírat, nás vede v průběhu života k neustálému shromažďování různorodých předmětů, v kterých se ukájíme a nalézáme vytoužené hodnoty. Svě okolí plníme věcmi, které jsme v onu chvíli považovali za hodnotné, ale s přibývajícím časem se z nich stávají pouze bezcenné předměty. A co se stane, když umře člověk, který po celý život sbíral své hodnoty? Všechny jeho hodnoty se rozplynou společně s ním. Jak rychle byly objeveny, tak rychle budou zatraceny.

Třetí a to nejvážnější je skutečnost, že nejsme sběratelé jen věcí materiálních, ale i duchovních. Každý se dnes a denně ocitá v záplavě informací, ze kterých si musí vybírat, jaké jsou pro něj potřebné a jaké naopak postradatelné, či dokonce obtěžující. Člověk se s informacemi, ať jsou postaveny na sebelepších úmyslech, setkává neustále v předem daných kodifikovaných podobách, které neumožňují příjemci projevit vlastní tvůrčí činnost, poněvadž jsou neosobní, nedokážou, ani to není jejich účelem, předat příjemci autorovo sdělení o povaze věcí. Informace již totiž v sobě nemá ukrytou další informaci o tom, co přimělo autora zaobírat se danou okolností. Je jen informací neosobní, která se ztrácí ve

⁵ srov. SOKOL, J., PINC, Z. *Antropologie a etika*, s 101-103.

změti ostatních informací. Tyto sdělení se tak dostávají k příjemci bez sebemenší píle a úsilí. A k čemu člověk dospěje bez jakékoliv námahy a snahy, je pro něj nehodnotné, poněvadž neexistuje právě vztah mezi adresátem informací a odesílatelem. S přibývajícím věkem postupně takto předložené informace stále více zahlcují člověka, ve kterém už prakticky nezbývá žádné místo pro svojí badatelskou a tvořivou činnost, ve které by mohl hodnoty znovu objevovat.

Pojem hodnotový fetišismus uvádí autorka S. Dorotíková⁶, která jej chápe jako fenomén všech dob s různě vysokou mírou intencionality. Lidé, kteří vyznávají hodnotový fetišismus, chápou hodnoty jako hmotné věci tohoto světa a uznávají jako základní životní princip přístup spotřebitelský. Přičemž smysl lidského bytí je závislý od rolí, které tyto jednotlivé věci představují. Nikoli tedy člověk sám, který posuzuje a utváří smysl své existence, ale právě ony věci, udávají směr a tempo lidského jednání. V tomto světě se lidská bytost stává věznem svého věcného světa hodnot, který on sám stvořil, aby mu zprvu sloužil, ale v konečném důsledku je to právě člověk, který slouží věcem.

Tento svět však činí člověka podřízeným, ustavuje z něj předmět manipulace, který již není sto si uvědomit, že věci, ideje či myšlenky samy o sobě nekonají nic, pouze to jsou věci, ideje a myšlenky. Teprve až člověk na základě svého subjektivního hodnocení z nich ustavuje nad sebou neomezeného vládce.

1.1.2 Problematika hodnocení

Hodnocení nechápeme jen jako prosté poměřování kvantity objektů, ale i jako volbu a poměřování kvalit objektů, jejich upřednostnění či odmítnutí na základě právě těchto kvalit. Zde se tak dostáváme před otázku, na jaké podstatě kvalit lze hodnotit hodnoty. Upřednostníme hodnocení založené na logickém úsudku a poznání, anebo chápeme hodnocení jako celostní pohled osobnosti, který v sobě zahrnuje i emoční stránku, která se tak do značné míry podílí na utváření hodnocení⁷.

⁶ srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*, s. 14-15.

⁷ srov. KUČEROVÁ, S. *Člověk-hodnoty-výchova*, s. 60-61.

Tuto metodickou koncepci řeší Zbořil.⁸ Pojmem poznání popisujeme daný objekt, blíže jej specifikujeme, případně vysvětlujeme. Cílem poznání je poznatek, který nám umožňuje popsat, klasifikovat, třídít a strukturovat poznatky. Oproti tomu hodnocení je připisování subjektivní hodnoty danému objektu. Pokud se dívám na tuto stránku jen jako na list papíru, který má formát A4 o rozměrech 210 x 297 mm, a jeho hmotnost je 80 g/m², pouze jsem učinil poznání. Pokud ale uvažuji o tomto listu papíru jako o něčem, kde jsem se snažil zachytit své myšlenky a úvahy, tak již hodnotím.

Hodnota ve svém nejzákladnějším pojetí je vším, čemu nějakou hodnotu připisujeme, tedy vším, co má pro nás cenu. A tak všechny poznatky, které jsou učiněné z osobního přesvědčení a na základě subjektivní pravdivosti, zařazujeme do oblasti hodnot. Tudíž hodnoty jsou poznatkům předřazeny a mají širší pole působnosti. Každý pravdivý poznatek se tedy může stát hodnotou, ale naopak, každá hodnota není poznatkem. Co je hodnotné pro mne, nemusí být hodnotné pro druhé.⁹

1.1.3 Vztah hodnot a norem

Norma se vztahuje k tomu, co by mělo být, k budoucnosti, nezaobírá se přítomností a konstatováním vlastností daného objektu, nebo jeho příčinami. Je nositelem žádoucího budoucna z hlediska hodnot. Poznatek tak nikdy nemůže být normou, neboť obsahuje to, co právě je, přítomný stav, na rozdíl od normy, která je vztažena do doby budoucí. To ovšem nevylučuje fakt, že poznatek může být obsahem normy.¹⁰

Problematika normy tkví v tom, že pokud nechápeme její účel, ke kterému byla vytvořena, nechápeme pak ani hodnotu, kterou norma chrání, i když jsme si vědomi, co nám norma sděluje. Tak dochází k neustálému oslabování významu

⁸ srov. ZBOŘIL, B. *Problémy hodnot*, s. 9-10.

⁹ srov. Tamtéž, s. 11.

¹⁰ srov. Tamtéž, s. 10-12.

norem a zákonitě i k omílání hodnot, které se nevědomě vytrácejí z života člověka.

Normy ustavujeme na základě potřeby, která má pro nás hodnotu. Pokud tedy normy plní účel hodnoty, stávají se hodnotami, ale jen hodnotami vedlejšími. To znamená, že všechny normy, které vycházejí ze své podstaty, jsou hodnotami, ale hodnota normou být nemusí. Tím rozumíme, že hodnotu nikdy nemůžeme apriorně ztotožňovat s normou, neboť normy jsou jen jedním z druhů hodnot.

Pojem ideál je často užíván v souvislosti s pojmem norma. Norma, jak jsme již řekli, slouží hodnotě, kterou v sobě nese a zachovává jí. Je tedy účelem pro další vyšší účel, kterým právě rozumíme pojem ideál, jakožto nejvyšší účel. Normy lze poté chápat jako normativní vyjádření, které mají svůj cíl v dosažení ideálu, anebo přinejmenším k jeho přiblížení se mu. Libovolně nelze jakoukoli nejvyšší normu nazvat ideálem. Ideálem můžeme označit pouze takovou nejvyšší normu, která je nezávisle ustanovena. Povaha ideálu potom spočívá v jeho svobodném přijetí člověkem. Ideál se tedy rodí z naší svobodné vůle a stává se jím až v čas, kdy jej přijmeme za své, na základě svého svobodného rozhodnutí. To je význam a důležitost ideálu. Jestliže jsou tedy ideály nejvyššími normami našich snah, jsou tím pádem i našimi nejvyššími hodnotami.¹¹

1.1.4 Druhy hodnot

Tak, jak je obtížné a prakticky nemožné přesněji vymezit a definovat pojem hodnoty, je stejně komplikované vymezit druhy hodnot, neboť jak plyne z jejich definice, může jich být bezpočet. Pokládám však za důležité, uvést zde členění hodnot dle Kučerové¹² a to v kontextech, ve kterých člověk prožívá sám sebe i svět. Jedná se o tři základní skupiny hodnot, a to: hodnoty přírodní, civilizační a duchovní.

První kategorii ještě dále členíme na hodnoty vitální neboli životní a na hodnoty sociální. Životní hodnoty korespondují s potřebami založenými na

¹¹ srov. ZBOŘIL, B. Problémy hodnot, s. 13-15.

¹² srov. KUČEROVÁ, S. *Člověk-hodnoty-výchova*, s. 72-73.

přírodní podmíněnosti bytí. Jejich zaměření spočívá v zachování, prosazení či rozvinutí existence organismu, jedince a druhu. Řadíme sem naturální podmínky, jako je zdraví, svěžest, smyslové uspokojení. Člověk se sice v průběhu lidského pokroku odcizil přírodě natolik, že si jí snaží podmanit, ale nemůže popřít svou biologickou zakotvenost, a proto jsou vitální hodnoty vnímány nejintenzivněji. Sociální hodnoty nacházejí základ v lidské potřebě sdružovat se, být s druhým člověkem v kontaktu, prožívat jej v celé své obsáhlosti, ať již z důvodů emočních, touha milovat a být milován, či egoistických, touha po úspěchu, vážnosti.

Civilizační hodnoty, které tvoří druhou kategorii hodnot, jsou vystavěny na základech společenské organizaci, která začala u prvotních elementárních skupin. Jedná se o komunikaci, kam řadíme jazyk, písmo a veškeré prostředky umožňující šíření informací; výrobní prostředky, týkající se vědeckého-technického rozvoje; a mechanismy směného obchodu, na kterém je postavena ekonomika.

Třetí skupinu pak tvoří duchovní hodnoty, kam počítáme potřebu po vyjádření smyslu věcí. Tyto hodnoty uspokojují hlavně potřebu integrace vnitřní jednoty člověka, jeho vlastní sebepoznání, v kontextu s druhými lidmi i s přírodou. Vyjadřují také potřebu uvědomělého řádu života, který se objevuje ať již v životním stylu, náboženství či filosofii.

Pokud vycházíme z předpokladu, že hodnota je definována vztahem, který zaujímáme vůči objektu, rozlišujeme dále hodnoty na kladné a záporné, s pozitivním či negativním základem, se snahou se jim přibližovat, případně vyhýbat. Kladnou hodnotou pak rozumíme vše, co je podle našeho hodnocení cenné a významné, co vylučuje špatné a podporuje dobré.¹³

Emotivní ambivalencí rozumíme stav, kdy jeden stejný podnět představuje pro člověka jak kladnou, tak i zápornou hodnotu současně.¹⁴ Za takovýto jev lze např. považovat peníze. Člověk peníze potřebuje z mnoha důvodů, aby zabezpečil své materiální, ale i duchovní potřeby a aby je uspokojil. V uspokojování potřeb právě dochází k zauzlení.

¹³ srov. PONĚŠICKÝ, V. *Člověk a jeho postavení ve světě*, s. 69-70.

¹⁴ srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot*, s. 118.

Uspokojování je přetvářeno v ukájení. Z potřeb se stávají touhy, které mají vrtkavější povahu než potřeby a mnohdy jsou touhy nahrazovány představami, které se vyznačují ještě větší prchlivostí. Patrně nejvíce je tato kvalitativní změna viděna ve sféře volného času. Peníze již neslouží k smysluplnému trávení volného času, ale stávají se prostředníkem a spojencem konzumního způsobu života. Peníze tak člověku umožňují nejen hodnoty objevovat a sdílet, ale zároveň i zapomínat a hubit.

Dá se určit hodnota, jež by byla pro člověka nejvýznamnější hodnotou v životě vůbec, za každých okolností, a byla tak všeobecně platnou, nezávisle na vnějších podmínkách? Vzhledem k filosofickému zaměření této podkapitoly si můžeme toto pojednání dovolit. Pokud se podíváme na sociologické výzkumy, zjistíme, že mládež ve věkové kategorii od 15 do 30 let klade zdraví na první místo ve svých hodnotových preferencích.¹⁵ Česká veřejnost, rozumíme obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let, uvádí zdraví a starání se o své zdraví jako jednu z priorit, kterou tak označilo 95% dotazovaných.¹⁶

Představa zdraví je však všeobecně spojena s nejednoznačností, kterou v sobě nese. Problematika tkví v tom, že každý může mít pod tímto pojmem na mysli rozsáhlou oblast představ, které se překrývají, spojují či vylučují. Světová zdravotnická organizace pod slovem zdraví rozumí stav, který je charakterizován harmonií třech složek, a to: fyzické, duševní a sociální.¹⁷ Tato definice tak činí ze zdraví něco, co je jen velmi obtížně dosažitelné.

Pro zredukování tohoto pojmu z abstraktních představ na konkrétnější fakta, můžeme použít osm okruhů, jenž jsou vyvozeny, z mezinárodní klasifikace ICF. Jedná se o následující oblasti: pohyblivosti, sebe-obslužných činností, bolestí a tělesných obtíží, poznávání, mezilidských vztahů, zraku, spánku a životní energie, citového vzrušení.¹⁸

Tyto dimenze ale stále popisují natolik široké spektrum lidských činností, že zdraví zůstává pro mnohé nedosažitelným cílem a mnozí jej redukuje jen na

¹⁵ srov. SAK, P., SAKOVÁ K. *Mládež na Křižovatce*, s. 11.

¹⁶ srov. ŠAMANOVÁ, G. *Hodnotové orientace*, s. 2.

¹⁷ srov. HOLUB, J. et al. *Světové šetření o zdraví v České republice*, s. 49.

¹⁸ srov. Tamtéž, s. 51.

tělesnou složku, kterou chápou jako předpoklad pro naplňování všech ostatních hodnot a jako nejvýznamnější hodnotu vůbec.

Zdraví je ustavující hodnotou pro vytváření a uspokojování dalších potřeb a hodnot. Ale za absolutně platnou hodnotu za všech okolností jej považovat nelze. Existují totiž situace, kdy zdraví, v biologickém slova smyslu, ale i šířeji, není pojímáno jako nejvyšší hodnota. Např. v náročných krizových životních situacích, kdy rodič ztratí své dítě, již člověk nespátřuje smysl svého žití ve svém bytí a v jeho uskutečňování se, ale může jej znovu objeviti a nalézt v bytí druhého člověka. Anebo ještě jinak, co znamená zdraví pro člověka, jenž byl odsouzen k doživotnímu trestu za své jednání, kterého se dopustil na druhém člověku, na společnosti.

Smrt druhého, se člověka dotýká více než smrt vlastní.¹⁹ Je to ten druhý, který může člověka naplnit neutichající vírou po životě. Ten druhý v něm může probudit smysl po životě, skrze svou vlastní jedinečnou a neopakovatelnou osobnost. Druhý člověk se tak stává nejvyšší hodnotou, která je platná pro každého člověka, v každé situaci, a to za jakýchkoliv podmínek a okolností.

Jinak řečeno, nejvyšší hodnotou je láska k bližnímu, jenž člověku umožňuje přesáhnout omezenost svého bytí a posouvá jej tak na vyšší kvalitativní úroveň, která není omezena a podřízena hmotně-reálným jsoícím věcem, ale směřuje k transcendentnu, jež člověka přesahuje a ustavuje tak jeho smysl v existenci, která je smyslovým vnímáním nepopsatelná.²⁰

1.2 Psychologické pojetí hodnot

Psychologie zkoumá hodnoty z hlediska atraktivnosti a odpudivosti podnětů. Hodnocení probíhá na základě subjektivní významnosti, přičemž kritériem je kladná emoce, která má zpevňující funkci. Nejčastěji se tak děje na základě vlastní zkušenosti, či úsudkem. Cílem jednání se stává to, prostřednictvím

¹⁹ srov. LÉVINAS, E. *Být pro druhého*, s. 18.

²⁰ srov. *Život z víry*. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé, s. 45.

čehož se uskutečňují určité hodnoty. Hodnoty tak působí jako silný motivující aspekt lidského jednání a zrcadlí se v postojích.²¹

1.2.1 Postoje

Pojem postoje do sociální psychologie a sociologie vnesli W. J. Thomas a F. Znaniecki ve svém díle *Polský sedlák v Evropě a Americe*, kde postojem rozuměli individuální protějšek společenské hodnoty a hodnotou pak to, co je objektem společensky důležitým.²²

Postoj můžeme vnímat jako naučený psychický předpoklad, který jedince určuje vzhledem k podnětům, jež na něj působí, a k vztahování se vůči situačnímu okolí. Postoj v sobě zahrnuje tři složky: kognitivní, emotivní a konativní, které jsou závislé na hodnocení. Postoj je tím způsobem chápán jako hodnotící vztah. Postoj tedy vždy obsahuje více či méně kladný nebo záporný vztah k danému objektu. Důležité je ale podotknout, že postoj je, na rozdíl od hodnot, psychickým fenoménem.²³

Nakonečný²⁴ k jednotlivým složkám postojů dodává, že obvykle existují v dynamické rovnováze, ovšem může i převládat pouze jen jedna z nich. Je-li zastoupena nejvíce složka poznávací, jedná se o smýšlení. Převažuje-li složka emocionální, hovoříme o sentimentu. Složka konativní je pak behaviorální predispozicí, jež značí snahu jednat ve významu existujícího postoje.

Stuchlíková soudí, že emoce působí jako stimulační impuls, který aktivizuje nejprve určitý typ chování, jež se vyznačuje značnou mírou automaticnosti, a poté na základě emočního vybuzení, člověk začíná uvažovat, jaký podnět zapříčinil tuto emočně vypjatou situaci. Positivně či negativně vyvolané emoční prožívání je hlavním činitelem formující následné strategie

²¹ srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 195.

²² srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 131.

²³ srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*, s. 153.

²⁴ srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 135.

chování, postoje, jež si člověk vytváří pro dosahování, případně vzdalování se podnětům se shodnými anebo podobnými znaky.²⁵

Kohoutek definuje postoj jako zaměření člověka k podnětům, s nimiž vstupuje do opěťované interakce, přičemž tato interakce může mít podobu kladnou, zápornou, neutrální či ambivalentní. Postoje tak vytváří mantinely, vymezují hranice našemu chování v situacích, které mají shodné znaky s předešlými, pročež nemusíme vůči těmtož objektu zaujímat znovu určité hodnotící stanovisko.²⁶

To je na jednu stranu výhodné, poněvadž postoje poskytují určité návody, jak se má člověk v danou chvíli zachovat, jak má k těmto objektům přistupovat, a s jakou mírou pozornosti a obezřetnosti. Na druhou stranu to ale také může působit jako jisté omezení, či blok, a to hlavně v situacích, kdy jedinec zaujme ať již pozitivní či negativní stanovisko, které je opřeno o subjektivní zpracování informace, jež je zatíženo neuvědomělou tendencí člověka dojít k závěrům, jež mu vyhovují.²⁷ Např. badatelská, tvořivá činnost předpokládá právě možnost překonávání tradičních postojů, které se ze své podstaty vyčerpaly.

Postoj lze chápat i jako vztah jedince k hodnotám, ve kterém se projevuje přijetí či odmítnutí určitých hodnot, které jsou vlastní konkrétním daným podnětům. Při utváření postojů hrají významnou roli emoce, což znamená, že postoje jsou výsledkem subjektivního hodnocení a každý postoj tak má určitou intenzitu, od nerozhodnosti až po krajní souhlas či odmítnutí.²⁸

Postoje se mohou týkat i objektů, které samy o sobě mají nepatrný význam, a subjekt se s nimi setkává v životě běžně. Obecnější postoje jsou již více organizované a vyznačující se složitější strukturou. Za nejobecnější postoje pak lze pokládat hodnoty, respektive hodnotové orientace, které předurčují orientaci člověka v okolním prostředí, jeho jednání a tím i životní styl.²⁹

²⁵ srov. STUHLÍKOVÁ, I. *Základy psychologie emocí*, s. 91.

²⁶ srov. KOHOUTEK, R. *Základy sociální psychologie*, s. 8.

²⁷ srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 95.

²⁸ srov. NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*, s. 307-308.

²⁹ srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*, s. 105.

Jestliže postoje formulují vztah k hodnotám, tak je při jejich utváření nutná jistá míra orientace, vzniklá na základě zkušenosti. Postoje jsou výsledkem učení. Již v primární socializaci se utváří hodnotová orientace individua, která je nejprve zaměřena na smyslové vnímání hodnot a později se setkává s hodnotami svého sociálního okolí. Člověk si tedy pojetí dobrého a špatného osvojuje jednak na základě své subjektivní zkušenosti a jednak tím, co jeho sociálně kulturní prostředí určuje jako dobré a naopak jako špatné.³⁰

1.2.1.1 Klasifikace postojů

Na základě subjektivního hodnocení rozlišujeme postoje centrální a periferní. Za centrální pak označujeme ty, jež se vztahují k významným objektům, které jsou pro nás něčím specificky důležité a potřebné. Oproti tomu periferní značí vztahy méně podstatné, jež jsou centrálním postojům podřízeny. Význam objektů je subjektivní a každý člověk si vytváří vlastní systém postojů, který je interindividuálně odlišný.³¹ Např. pro jednoho člověka může internet představovat štěstí či spokojenost, kterou spatřuje v uspokojování potřeby po navazování nových kontaktů, jež se mu její realizace dostává právě skrze internet, zatímco pro druhého je to pouze prostředek k získávání informací a své potřeby se záměrně snaží uskutečňovat mimo tuto neživou sféru, skrze lidské bytosti.

Postoje tak mohou fungovat jako určitý percepční filtr, který zaměřuje pozornost subjektu vůči objektům, které jsou ve shodě či se podporují s již stávajícími postoji a vytvářejí tak rozsáhlou vzájemně propojenou síť postojů, která je hierarchicky uspořádána v závislosti na tom, jaké potřeby uspokojují a jaké hodnoty realizuje.

Členění postojů předkládá Fontana, které je přejímá od Hereka. Ten je rozlišuje podle jejich zaměřenosti a vymezuje tak čtyři základní skupiny postojů. Postoje instrumentální vznikají v důsledku snah po uspokojování určitých potřeb. Umožňují tedy chování redukující potřeby. Postoje sloužící k poznání jsou

³⁰ srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 143.

³¹ srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 118.

realizovány zájmem po pochopení a nalezení smyslu lidského života a řádu světa. Postoje vyjadřující hodnoty korespondují s naším mravním smýšlením a přesvědčením. Sociálně přizpůsobivé postoje vystihují lidskou potřebu a zároveň nutnost společenského života.³²

1.2.1.2 Vztah mezi postoji a chováním

Mezi postoji a chováním existuje diskrepance. Lidé se mnohdy nechovají ve shodě se svými postoji a činí tak v rozporu se svým smýšlením, cítěním a snahami, poněvadž mohou mít pocit ohrožení své osoby, pokud by vyjádřili, co si jen myslí, cítí anebo k čemu mají sklony. Chování je naučené a situačně podmíněné, je ze své podstaty tedy determinováno. Je zaměřeno na získávání odměn a vyhýbání se trestům. Nesrovnalost v chování a postojích je tím větší, čím větší je hrozba trestu, který by plynul z uskutečnění takového postoje přímo v chování. Lidé přímo před jinými lidmi často nevyjadřují své pravé a vlastní postoje, z kterých by bylo možno usuzovat na jejich případné možné jednání, ale vyjadřují takové, které považují za sociálně přijatelné či žádané a budou za ně společností odměněny.³³

Festingerova teorie kognitivní disonance souvisí s rozpory mezi postoji a chováním. Pokud se jedinec chová v protikladu ke svým postojům, dochází ke kognitivní disonanci, která vyvolává nepříjemné pnutí a motivuje člověka toto pnutí odstranit tím, že změní jednu z proměnných nebo sníží její význam, čímž dosáhne opětovné konsonance. Zároveň se snaží tento stav uchovat i pro budoucí jednání.³⁴

Tak např. člověk, který věnoval značné úsilí zisku určité hodnoty, po čase zjistí, že ačkoliv nashromáždil velké množství předmětů, které pro něj, a co je závažnější i jeho okolí, tuto hodnotu ztělesňovaly, nakonec hodnotou samy o sobě vůbec nejsou a on ve svém zaujetí; které zprvu mělo šlechetný úmysl, a to

³² srov. FONATANA, D. *Psychologie ve školní praxi*, s. 224.

³³ srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 120.

³⁴ srov. FONATANA, D. *Psychologie ve školní praxi*, s. 226.

objevení hodnoty; samotnou hodnotu skutečně nenašel, ba naopak se jí vzdálil více, než jak tomu bylo na počátku hledání. Na základě takového zjištění vzniká kognitivní disonance, vnitřní nesouznění, na jejímž konci může být jedinec věrohodně přesvědčen o transformaci předmětů na skutečné hodnoty, na její zpředmětnění se.

1.2.1.3 Změna postojů

Charakteristické znaky postojů z hlediska jejich možné změny uvádí Krech, Crutchfield a Ballachey.³⁵ Celkem identifikují sedm charakteristik, jež mají vliv na změnu postojů, a to: extrémnost, mnohostrannost, konzistentnost, vzájemnou spojitost, shodnost postojů, sílu a množství potřeb, jež postoj uspokojuje a centrálnost hodnoty, ke které se postoj vztahuje.

- Čím vyšší je míra extrémnosti zastávaného postoje, tím nižší je možnost tyto postoje měnit. Extrémní postoje jsou odolné vůči změnám díky své spolehlivosti a síle, kterou v sobě představují pro subjekt.
- Změna postojů je odvislá od mnohostrannosti postoje. Jednoduché postoje, jejichž základem je jediný poznatek, lze relativně jednoduše změnit v opak, a pak hovoříme o změnách nesourodých. Oproti tomu postoje mnohostranné, založené na vícero poznacích, se dají snáze ovlivnit ve významu sourodé změny, tedy zesílení či ztlumení intenzity postoje.
- Konzistentnost označuje vyrovnanost složek postoje, které se navzájem podporují, a postoj se tím stává stabilním. Nekonzistentní postoj se vyznačuje vzájemným nesouladem jednotlivých postojových složek, což vzbuzuje labilitu, a postoj je více náchylný ke změnám.
- Vzájemnou spojitostí rozumíme postoje se silnou emocionálně zastoupenou složkou, které splývají s jinými a lépe tudíž odolávají změně. Vůči přeměně se mobilizuje zřejmě emocionální ráz celé skupiny navzájem spjatých postojů,

³⁵ srov. KRECH, D., CRUTCHFIELD, R., S., BALLACHEY, E., L. *Člověk v společnosti: Základy sociálnej psychologie*, s. 252-257.

kteřé tak vytvářejí mnohostranně emocionální obranu. Spojitost postojů, ale také může více implikovat ke změnám ve významu sourodé transformace, poněvaď emoční a poznávací složky příbuzných postojů mohou vyvolat snahu o změnu daného postoje.

- Shodnost postojů předpokládá, že spojitost postojů značí i do jisté míry jejich shodnost. Shodné postoje tak budou vůči tendencím směřujícím k nesourodé změně poměrně rezistentní.
- Síla a množství uspokojovaných potřeb. Odpor postoje proti změně závisí, mimo jiné, na síle a četnosti uspokojovaných potřeb. Čím více potřeb postoj uspokojuje, tím více je pro jedince důležitější a stává se odolnějším vůči změnám.
- Centrálnost vztažných hodnot. Postoje, jejichž určující základ vychází z hodnoty, která má pro člověka zásadní význam, případně je ve společnosti silně zastoupená, se jen stěží dají ovlivnit v rovině nesourodé změny. Zato je velice pravděpodobné, že sourodé změny lze dosáhnout poměrně lehce, poněvaď jedinec se potřebuje utvrzovat, že zastávaný postoj, hodnota je správný.

Postoje plní v životě člověka důležitou roli, neboť mu do značné míry život usnadňují či naopak stěžují. V postojích se sice zrcadlí hodnoty, jež člověk zastává, ale na druhou stranu své postoje nejednou potlačuje, obzvláště pak v situacích, kdy se jeho postoje neslučují s postoji okolí, jehož je členem. Změna centrálních postojů je velmi složitý proces, ve kterém se uplatňuje celá řada faktorů a pedagog volného času má zde jen dílčí, podpůrný vliv na jejich případnou změnu a nejčastěji tak hovoříme o změnách sourodých. Oproti tomu postoje periferní je možné poměrně snáze ovlivňovat a usměřňovat, což skýtá jednotlivým subjektům, jež vstupují do interakce s dospívajícím, možnost změny ve smyslu sourodé, ale i nesourodé změny.

1.2.2 Hodnoty

Hodnoty v psychologickém pojetí vychází ze zkušenosti, což znamená, že jsou utvářeny na základě subjektivní významnosti individua. Hodnoty jsou s postojí ve vzájemné souvztažnosti, ovšem na rozdíl od nich mají obvykle nadosobní charakter. Další odlišnost postojů je v tom, že podléhají daleko více bezprostředním podmínkám, a jsou tak často spojeny s určitými konkrétními podněty.³⁶

Homola za hodnotu pokládá vše, čemu člověk připisuje určitou cenu. Hodnoty takto definované pak mají smysl výlučně v subjektivním pojetí z hlediska osobní prospěšnosti. Hodnoty tím pádem určují chování, které směřuje k získání žádoucího a vyhnutí se nežádoucímu.³⁷

Janoušek pojímá hodnoty jako na člověku nezávislé přírodní entity nebo hmotné a duchovní výsledky společenské procesu, jež umožňují uspokojování potřeb a zájmů. Hodnoty vstupují do jednání člověka jako interiorizovaný hodnotový systém, který vyjadřuje jejich sociální zázemí. V důsledku zvnitřnění hodnotového systému je lidská motivace schopna se oprostit z vázanosti na konkrétní činnost, potřebu i zájem a podřídí se tak společenskému smýšlení.³⁸

Jako nejvýstižnější, obsahové vyjádření hodnot, se mi jeví definice Nakonečného³⁹, jež uvádí, že události, které jsou prožívány a označovány za významné, získávají buďto kladnou či zápornou hodnotu. Hodnotami tak nerozumíme konkrétní reálně existující předměty, ale projevující se zájem subjektu o předmět, který může nabývat dvojitou formu, a to buď zájmu přiblížit se k danému předmětu, anebo se mu vyhnout. Hodnoty jsou pak vyvozovány nejčastěji z chování, které přináší jedinci jistý druh uspokojení.

³⁶ srov. ČAČKA, O. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*, s. 332-336.

³⁷ srov. HOMOLA, M. *Motivace lidského chování*, s. 206.

³⁸ srov. JANOUŠEK, J. et al. *Sociální psychologie*, s. 30.

³⁹ srov. NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*, s. 109.

1.2.2.1 Hodnotový systém, hodnotové vědomí a hodnotové orientace

Hodnotový systém je tvořen soustavou hodnot. A protože každý systém předpokládá určitý stupeň organizace a strukturalizace, jsou hodnoty hierarchicky uspořádány. Jednotlivé hodnoty se navzájem podporují a upevňují, vytvářejí vyšší vázanější struktury, které následně znesnadňují přijetí hodnot, které by byly v rozporu s již stávajícím hodnotovým systémem. Na základě již vytvořeného bazálního hodnotového systému se projevuje specificky osobitá hodnotová orientace jedince, která ovlivňuje a do jisté míry předurčuje subjektivní pojetí hodnot a zpětně tak zasahuje i do hodnotového systému, který restrukturalizuje v závislosti na společensko-přírodním dění.⁴⁰

Každý člověk má svůj vlastní specifický systém hodnot, který je do značné míry determinován hodnotovým systémem společnosti a obsahuje tak sumu otázek a sadu dílčích odpovědí na elementární otázky po účelu a údělu lidské bytosti. Člověk tento předem daný a více méně určující systém přebírá na základě adaptace na nové životní podmínky a okolnosti, které vyvstávají již v počátcích socializace a dále pak snahou po konformitě, když se učí posuzovat objekty vzhledem ke standardům společnosti, v níž žije.⁴¹

Střetává se tak s již zprostředkovaným souborem hodnot, který více či méně uznává a včleňuje jej do svého pojetí světa, i když se může ve skutečnosti lišit od toho, co doopravdy cítí, neboť jeho respektování si vymáhá společenské soužití. Dítě tak postupem času ztrácí svou přirozenou osobní moudrost organismu, která do té doby byla oproštěna od ryze účelného hlediska využitelnosti a racionalizace. Snaží se jednat pod vlivem hodnot, které mu předjednal někdo jiný. Činí tak proto, že si chce, často musí zachovat náklonnost nebo uznání a lásku druhé osoby, pro niž jsou tyto hodnoty směrodatné. Zdrojem tohoto předurčení bývají rodiče a rodinné prostředí. Jedná se tak vskutku o naučené hodnocení, které může být přeměněno do vlastní nové podoby hodnot, které může korigovat nesrovnalosti ve společenském pojetí anebo, a to daleko častěji, se lidé této restrukturalizaci, jež by mohla způsobit kvalitativní změny,

⁴⁰ srov. JANOUŠEK, J. et al. *Sociální psychologie*, s. 80.

⁴¹ srov. HOMOLA, M. *Motivace lidského chování*, s. 206.

brání. Brání se jí z toho důvodu, že tato duchovní nesvoboda jim poskytuje relativní pocity klidu a bezpečí a osvobozuje je od svobody. Tyto pocity jsou ale jen zdánlivé a podléhají závislosti na situační podmíněnosti společensko-hospodářského vývoje. Síla duchovního nevolnictví totiž zřejmě spočívá v bezproblémové adaptaci na sociální skutečnost.⁴²

Kohoutek upozorňuje, že hodnotová orientace společnosti se mnohdy však nemusí shodovat s individuálním hodnotovým systémem jednotlivce, poněvadž, jak již bylo řečeno, pojetí hodnot je zatíženo určitou, znatelnou mírou subjektivity, a tak podnět v jedné osobě může evokovat hodnotu, zatímco v druhé nevyvolává zájem žádný.⁴³

Nakonečný soudí, že hodnoty, jež člověk uznává, vytváří hodnotový systém, který se vyznačuje jen relativním stupněm stabilizace, poněvadž silná afektogenní situace může mít za následek změnu podstatných prvků celého systému. Např. profesionální fotograf, jenž náhle oslepl, musí podstatně reorganizovat svůj dosavadní hodnotový systém, neboť by se jinak ocitl ve stavu, který by byl trvale neslučitelný a v rozporu s jeho hodnotami a možnostmi chování. Pro hodnotový systém je charakteristické hierarchické uspořádání, což lze označit jako hodnotovou orientaci, přičemž tato orientace je formována postoji, jež člověk zastává k objektům a hodnotám, s nimiž vstupuje do interakce.⁴⁴

Hodnotová orientace se projevuje v celkovém zaměření jedince a odráží jeho životní styl. Mezi nejznámější typologii hodnotových orientací zde uvedeme Sprangerovu, tak, jak ji převzal Kohoutek.⁴⁵ Spranger rozlišuje celkem šest typů hodnotových orientací, a to: typ teoretický, který nachází svůj cíl v hledání pravdy. Hodnotou se pro něj stává poznání. Ekonomický typ má za cíl svého jednání sebezáchovu a s ní spojenou maximalizaci majetku. Hodnotu vidí v užitečnosti, jež považuje za kritérium svého chování. Třetí typ je estetický,

⁴² srov. ČAČKA, O. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*, s. 341-342.

⁴³ srov. KOHOUTEK, R. *Základy užití psychologie*, s. 214.

⁴⁴ srov. NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*, s. 422.

⁴⁵ srov. KOHOUTEK, R. *Základy sociální psychologie*, s. 61-62.

jehož účelem je objevování životní harmonie a nejvyšší hodnotou se pro něj stává krása. Představitel sociálního typu spatřuje svůj úděl v konání dobra a hodnotu pojímá jako lásku k druhým. Pátým typem je člověk politického typu, jehož záměrem je ovládnutí druhých a hodnotou rozumí moc. Poslední, náboženský typ, usiluje o sebe-transcendenci, která vyúsťuje v jednotu s Bohem jako nejvyšší hodnotu lidského snažení.

Říčan poukazuje, že Sprangerova typologie je však poplatná své době, a tím tak ukazuje do určité míry historickou podmíněnost hodnot, poněvadž v důsledku vývoje lidské společnosti vznikají nové typy, jež nemohou být začleněny ani do jedné z šesti kategorií a stojí na pomyslné hranici mezi jednotlivými typy. Např. kromě typu ekonomického bychom dnes museli ustavit i typ technický, pro který je charakteristické a vypovídající zájem o technickou revoluci. Hodnoty spojené se sportem a kulturou těla nelze také zařadit do vytýčených skupin, přičemž tyto hodnoty zastává ve společnosti čím dál tím více lidí. V celkovém součtu jsou ale Sprangerovy typy jednou z nejstálejších typologií hodnotových orientací.⁴⁶

Pojem hodnotové vědomí užívá Čačka.⁴⁷ Chápe jej jako relativně hierarchickou strukturu hodnot, do něhož jsou sjednoceny jak předané, tak osobní zkušenosti člověka a odpovídá jeho subjektivnímu pohledu na svět. Toto vědomí hodnot pak zajišťuje shodný hodnotící a selektivní postoj ke skutečnosti. Navenek pozorovatelná, hodnotová orientace se však nemusí shodovat s hodnotovým vědomím, poněvadž v závislosti na situačním kontextu se mohou uplatňovat pouze určité aspekty obecného hodnotového vědomí. Tím se dostáváme k otázce, jak uvádí autor, že mnohé výzkumy se zabývají právě hodnotovou orientací, která je sociálně podmíněna a ne skutečným hodnotovým vědomím lidské osobnosti. Zatímco v behaviorálním pojetí by tato otázka byla irelevantní, v humanistické psychologii je zcela oprávněná a opodstatněná.

⁴⁶ srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*, s. 106.

⁴⁷ srov. ČAČKA, O. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*, s. 336-337.

Čačka k tomu dále dodává, že hodnoty nejsou formovány pouze přímými vlivy, jako je společenské předurčení či ryze vlastní činnosti subjektu, nýbrž důležitou roli zde právě hrají i podvědomě působící kulturní činitelé, za něž označuje již v počátečních stupních vývoje lidské bytosti pohádky, které jsou dětmi velmi intenzivně prožívány. Postupem času tuto úlohu přebírá literatura a jiné vedlejší kulturní vlivy, které jsou nositeli hodnotového poselství určitého kulturního území, či historické atmosféry.⁴⁸

Toto rozlišení na přímo pozorovatelné, tedy zjevné a podvědomě formující, skryté sociální působení, je velmi důležité při zkoumání nesrovnalostí jednak mezi hodnotovým vědomím, jiní autoři používají ekvivalentní termín hodnotový systém, a hodnotovou orientací; a jednak mezi chováním a postoji.

Mezi latentně působící činitele je nutné, vzhledem k vědecko-technickému pokroku, uvést nejen uměleckou tvorbu jako takovou, ale hlavně v posledních desetiletích, je to vliv masmédií, obzvláště pak televize, jež se stala na dlouhou dobu dominantním médiem při utváření hodnotových orientací dětské populace. Tuto epochu však postupně, s neustále přibývajícím intenzitou, vytlačuje a nahrazuje nové médium nazývané internet, které je ze své podstaty obsahově nevyčerpatelné.

Vzhledem k síle formativního působení, jaké tyto faktory mají, je důležité, ba přímo potřebné a nutné, aby člověk dokázal těmto často klamným a zcela lichým vlivům čelit, a to tak, že bude schopen se vymanit z jejich područí. Jak uvádí citovaný autor, holé podléhání obrazům a prožitkům je podobně zhoubné jako jejich strádání.⁴⁹

To jest ale úkol pedagogiky, aby dokázala zabezpečit výchovu na takovém stupni, aby byl člověk schopen čelit těmto kulturním vlivům, jenž on sám stvořil a dovolil jim ustanovit je nad sebou, nejednou, neomezeným pánem. Či možná ještě více je to úkol etiky, která umožňuje člověku učinit plně svobodné jednání.

⁴⁸ srov. ČAČKA, O. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*, s. 340.

⁴⁹ srov. Tamtéž, s. 340

1.2.2.2 Klasifikace hodnot

Základní dělení hodnot, tak jak jej udává Nakonečný, je členění na hodnoty materiální, kam řadíme např. hodnoty týkající se bezprostředně naší osoby, jako je jídlo, vitalita, vlastnictví.; dále to jsou hodnoty sociální, jež se týkají života jednotlivce ve společnosti, tedy hodnoty práce, přátelství a lásky; a za třetí hodnoty duchovní, což jsou hodnoty intelektuální, morální a estetické. Zároveň však dodává, že takovéto členění hodnot je příliš strohé a povrchní, neboť pojetí určité hodnoty se utváří nejprve ze zobecnění dílčích pravidel či individuální zkušenosti, a následně je zevšeobecněno, a proto není redukováno pouze na partikulární jevy a konkrétní podmínky.⁵⁰

Kohoutek se ve svém pojetí hodnot shoduje s Nakonečným, nýbrž užívá jiné pojmosloví. Pro hodnoty týkající se bezprostředně naší osoby používá označení autotelické. Hodnoty heterotelické se vztahují k životu člověka ve společnosti a jsou zaměřeny na dobro druhých lidí. Nadosobní hodnoty pak nazývá hypertelické.⁵¹

Čačka podává výčet třídění hodnot na základě čtyř kategorií.⁵² Hodnoty trvající bez ohledu na vztah mezi subjektem a objektem. Jedná se o hodnoty, které mají platnost v určitém sociokulturním prostředí, přičemž jejich významnost není určována subjektivním hodnocením jednotlivých členů, ale jsou objektivně dané určitým společným konsensem nebo zkušeností. Např. vzdělání můžeme považovat za takovou obecně platnou a nezpochybnitelnou hodnotu, již uznávají všichni členové společenství, aniž by ji museli přímo realizovat.

Za druhé to jsou hodnoty sice obecně uznávané, ale subjektivně jsou vnímány jako více či méně závazné. Jak zde bylo popsáno výše, člověk se od narození střetává s hodnotami, které přebírá jako předem připravené a dané, aniž by měl zprvu možnost nejprve tyto hodnoty blížeji poznat a poté je až interiorizovat či odmítnout. Vzdělání tedy může být považováno za objektivně platnou hodnotu, ale již nemusí být považováno za vzdělání v systému povinného

⁵⁰ srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 122-123.

⁵¹ srov. KOHOUTEK, R. *Základy sociální psychologie*, s. 63.

⁵² srov. ČAČKA, O. *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*, s. 343-344.

školního vzdělávání za obecně platnou hodnotu. Zde právě dochází k vnitřnímu pnutí, jehož kořeny byly ustaveny v počátcích socializace. Proto např. dochází k reformám a novelizacím povinného školního vzdělávání.

Dále to jsou pak hodnoty subjektivně uznávané, ale současně i osobně odmítané. Člověk si je vědom potřebnosti realizace takové hodnoty, ale nikterak pro něj není přitažlivá a on sám ji odmítá uskutečňovat. Např. celá společnost oceňuje práci hrobníků, ale osobně taková práce lidí vesměs nepřitahuje, či je dokonce odpuzuje.

Za čtvrté to jsou hodnoty subjektivně přijaté a přitažlivé. Odpovídají vlastním individuálním potřebám, cílům a zájmům. Mají nejen složku uspokojující, ale i motivační, která podněcuje tvořivé jednání. Subjektivní hodnoty však nemusejí být všeobecně uznávané, protože se stávají hybatelem dynamické rovnováhy mezi subjektivně objektivní interakcí. Subjektivní význam hodnoty pak spočívá v jejím kvantitativním a časovém vyjádření v poměru k ostatním hodnotám.

Frankl ustavil hodnoty tvůrčí, zážitkové a postojoyé.⁵³ Hodnoty tvůrčí jsou realizovány tvořivou činností, vyznačující se určitou mírou kreativity, jež umožňuje člověku vytvářet statky jak materiální tak duchovní, v nichž se zrcadlí hodnoty vyšší, jako je např. krása. Prostřednictvím zážitkových hodnot je člověk schopen prožívat nejen hodnoty tvůrčí, ale i hodnoty na lidské činnosti nezávislé, tedy přírodní. Skrze zážitkové hodnoty se může člověk vymanit z časoprostorové omezenosti a v prožitku zažívat svobodu. Postojové hodnoty jsou hodnotami nejvyššími a také nejsložitějšími, neboť předpokládají jedincovu aktivitu. Nejedná se o aktivitu ve smyslu konání, nýbrž rozumíme aktivitu rozvahovou, jež vychází z předem daného, ale uskutečňuje se skrze možnost volby. Postojové hodnoty umožňují zažívat svobodu nejen v prožitcích, které jsou rovněž omezeny, ale zažívat ji neustále, po dobu v jaké jsme sami ochotni setrvávat.

⁵³ srov. FRANKL, V., E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*, s. 61-63.

1.2.2.3 Změna hodnot

Hodnoty v psychologii, na rozdíl od filosofie nebo pedagogiky, nejsou chápány jako absolutně platné, nýbrž jsou zatíženy neustálým vývojem jednotlivce, který tak musí hodnoty reorganizovat v závislosti na různých činitelích, s nimiž vstupuje denně do interakce. Transformační procesy pak můžeme členit na změny kongruentní, kdy se mění intenzita a úroveň subjektivní žádoucnosti hodnot, a změny nonkongruentní, které znamenají změnu stávající hodnoty v její protějšek. K hlavním faktorům změny hodnot a hodnotového systému patří skupinová příslušnost, informovanost a vědomosti, personální činitelé.⁵⁴ Změny prostřednictvím skupinové příslušnosti jsou možné nejméně čtyřmi způsoby, které mají vliv na změnu hodnot:

- Za prvé, skupina je velmi činná, co se týká selekce informací, jež tvoří kognitivní složku hodnot. Informace, jež korespondují se zájmy a cíly skupiny jsou podporovány a stávají se centrálními. Zato informace neslučující se, či jdoucí proti zájmům a cílům skupiny jsou cenzurovány a utlumovány.
- Za druhé, skupina zdůrazňuje ty obsahy, jež jsou ve shodě s již existujícím systémem hodnot. Skupinovou kohezi pomáhají utvářet jedinci, jež požívají značné úcty a náklonnosti ostatních členů skupiny. Pokud tyto nové obsahy mají veřejnou podporu právě takovýchto autorit, jejich přijetí a následná interiorizace ze strany jednotlivých členů bude rychlejší a účinnější.
- Skupinové normy jsou třetím způsobem, jak lze podstatně změnit hodnotovou orientaci člověka, poněvadž kladou meze lidskému jednání a určují, co je z hlediska skupiny žádoucí a naopak co je nepřípustné. Účinnost skupinových norem je však odvislá od subjektivního pojetí členství, pozicí zastávanou ve skupině a od toho se odvíjí pocit legitimitnosti norem. Jestliže je ovšem skupina vnímána jako pozitivně referenční, její normy mohou být přijaty ještě dříve, než dojde k začlenění do této skupiny.
- Způsob vedení skupiny je označován za čtvrtý možný způsob, jenž sice nemá přímý vliv na změnu hodnot, ale má určující charakter vzhledem k vztahům

⁵⁴ srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, s. 391-396.

a interakcím ve skupině. Soudí se, že autoritativní řízení skupiny přitahuje podobně smýšlející jedince, jež budou hodnoty plně přijímat za své.

Odolnost proti skupinovému tlaku zajišťuje jedinci jeho kognitivní vyspělost, která mu umožňuje zaujímat nezávislá a kritická stanoviska vůči tendencím skupiny, které usilují o změnu hodnotové hierarchie individua. Také samotná organizace a strukturalizace hodnot, jejich pevnost a provázanost, představuje obtíže při změně hodnot. Podstatným znakem je i zkušenost z rodinné interakce, poněvadž skupina má větší vliv na jedince, který pochází z nestabilního rodinného prostředí, ve kterém neměl dostatek příležitostí a času osvojit si kritéria dobrého a zlého. Takovýto člověk má potom větší predispozice přijímat skupinové hodnoty, ať jsou prakticky jakékoliv, protože si tímto způsobem kompenzuje nedostatečně předaný hodnotový systém rodinou. Důležitou roli zde sehrávají evidentně emoce, jakožto významný činitel hodnocení.

Informovanost a vědomosti jsou druhým základním formujícím činitelem změny hodnot a tvoří kognitivní složku hodnoty. Nově začleněné informace mají mnohdy motivační funkci a vzbuzují v člověku potřebu se touto informací zabývat. Jestliže by se ale mělo jednat o změnu hodnoty, jež by měla za následek rozpolcenost kognitivní složky, což by mohlo vyústit až v rozklad stávajícího hodnotového systému, bude tato informace s vysokou pravděpodobností odstraněna z kognitivní oblasti, o čemž svědčí Festingerova teorie kognitivní disonance. Zvláštní kategorií hodnot, jež jsou odolné vůči kognitivním změnám, tvoří hodnoty extrémně negativní, které vykazují deficit kognitivní složky. Ta je nahrazena emocionálními a motivačními významy. V této souvislosti hovoříme spíše než o postojích o předsudcích, jež jsou rezistentní vůči kognitivním podnětům.

Nakonečný podotýká, že předsudek je častokrát spojován s negativními a bezdůvodnými postoji nejčastěji proti příslušníkům různých menšin, ale takovéto pojetí je neúplné, poněvadž předsudky mohou být jak negativní, tak i pozitivní. Typickým příkladem pozitivního předsudku je přisuzování určitých

vlastností, ze strany učitelů, žákům.⁵⁵ Kupříkladu na inteligentní dítě je pohlíženo automaticky jako na dítě pilné.

Osobnostní činitelé uzavírají triádu základních složek působících na transformaci hodnot. Řadíme sem motivaci, inteligenci, persuzibilitu a potřebu kognitivní jasnosti:

- Jestliže hodnota nedokáže plně uspokojovat potřebu, která je pociťována jako naléhavá, jedinec je motivován tento stav změnit, poněvadž je doprovázen negativními emocemi, jež udržují individuum ve stavu stále aktivizace a pocitu nepříjemnosti až úzkosti. Stávající hodnota je tak buď změna na novou, jež by umožňovala uspokojování této potřeby, anebo je zachována a je redukována potřeba vyvolávající rozpor.
- Od úrovně inteligence se odvíjí míra otevřenosti ke změně hodnot. Lidé s vyšší inteligencí jsou snáze ochotní přehodnotit vlastní hodnoty, jestliže toto přehodnocení má oporu v logických argumentech. Nedostatečně zdůvodněná tvrzení se naopak mnohdy stávají upevňující složkou stávající hodnoty. Lidé s nižší mírou inteligence mají vyšší sklony častěji hodnoty revidovat pod vlivem autority.
- Persuzibilitou rozumíme tendenci podrobení se vnějším vlivům, jež na nás působí. Stupeň persuzibility souvisí s osobnostními dispozicemi každého jedince. Například snížení sebeúcty stupňuje potřebu vnější podpory. Takoví lidé mohou vykazovat značnou snahu k přijetí cizích postojů, což ovlivňuje jejich vnitřní pojetí hodnot. Zároveň existují i jednotlivci, kteří si zachovávají poměrně vysoký stupeň nezávislosti na vnějších činitelích.
- Snaha po dosažení kognitivní jasnosti značí potřebu po srozumitelné a jasné situaci, ve které je možné nalézt smysluplný cíl. Subjekt, který se nachází v zastřených a pro něj nesrozumitelných situacích, může své chování směřovat dvěma rozdílnými směry. Kognitivní aktivita znamená, že jedinec se snaží prostřednictvím nových informací pochopit stávající okolnosti, a vytvořit si tak vlastní hodnocení této situace, přičemž se nespokojuje s povrchními závěry. Kognitivní pasivita se vyznačuje tendencí daný problém vyřešit za

⁵⁵ srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 154.

pomoci často poměrně zjednodušujících, omezujících a navzájem se vylučujících kritérií, které se vyznačují spíše rychlostí řešení situace bez ohledu jejímu porozumění.

Se změnami hodnot v již utvořeném hodnotovém systému člověka souvisí, kromě výše uvedených třech základních faktorů, i způsob, jaký vedl k transformaci hodnot, stupeň realizace konkrétní hodnoty, časová návaznost hodnot, perzistence hodnot a strukturální konzistence hodnot.⁵⁶

Možné způsoby, jež vyústily ke změně hodnot, dělíme na spontánní a záměrné. Spontánní transformace je nejčastější způsob změny hodnot, s jakým se člověk běžně setkává v každodenním životě. Například rozhovor s druhým člověkem může vyvolat spontánní přeměnu hodnot. Oproti tomu záměrná transformace je cílené působení, vedoucí ke změně stávající hodnoty. I se záměrnou transformací se člověk setkává běžně a to v podobě všudypřítomné reklamy.

Z hlediska uskutečňování hodnot je možné je dělit na plně realizované, částečně realizované a nerealizované. Hodnota, která byla naplněna skrze realizovanou potřebu, nabývá významnosti a stability, přičemž je funkčně provazována s již stávajícími hodnotami v systému. Částečná realizace či zablokování určité hodnoty má za následek přezkoumání stávajícího systému. Subjekt se tak ocitá před zásadním rozhodnutím, a to, jestli realizuje hodnotové obrození, které by umožnilo naplnit potlačované potřeby, anebo zachová stávající uspořádání.

V časové kontinuitě hodnot existují dvě chronologické roviny. Změna zvykových hodnot dle návaznosti minulost přítomnost. Jedná se o setrvávání vývojově starších hodnot za nově působících podmínek. Rozpor je prožíván jako konfliktní situace, jejíž překonání vyžaduje změnu stávajících hodnot a jejich přizpůsobení se novým okolnostem. V opačném případě může dojít k izolaci jedince od sociálního okolí. V ojedinělých situacích může dojít až k regresi, kdy se člověk nechce vzdát svých starých hodnot, na nichž lpí. Druhá rovina,

⁵⁶ srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, s. 396-398.

podstatně složitější, je predikce hodnot z přítomnosti směrem k budoucnosti. Zde prozatím psychologické teorie končí. Lze jen poznamenat, že individuum má vždy snahu nejprve uplatňovat již ověřené postupy řešení na nové situace a podněty, ze kterých se poté utvářejí originální přístupy, jež odpovídají novému situačnímu kontextu.

Perzistence hodnot značí vznik, vývoj, změnu a zánik hodnoty v souvislosti s životními fázemi osobnosti. Hodnoty tak podléhají značným změnám, v závislosti na tom, na jakém vývojovém stupni se jedinec nachází. Jiné hodnoty má dítě v mladším školním věku oproti pubescentovi, a ten zase zastává odlišné vůči svým rodičům či prarodičům. Důležitými faktory, které mají vliv v jednotlivých etapách, jsou hodnotová přizpůsobivost a postavení hodnoty v žebříčku hodnot. Hodnotová flexibilita je nejvyšší u dětí, pubescentů a adolescentů. S přibývajícím věkem se postupně snižuje a přechází v hodnotovou stabilitu až hodnotovou konzervaci. Centrální hodnoty se vyznačují zvýšenou rezistencí ke změnám, především ve srovnání s periferními hodnotami, jež podléhají změnám snadněji. Hodnotový systém se tak vyznačuje značnou mírou dynamičnosti. Původně okrajová hodnota se může přetransformovat v ústřední hodnotu a zaujmout místo uvolněné jinou, dříve pocíťovanou centrální hodnotou. Tyto změny jsou právě charakteristické pro mladší věk, kdy se člověk snaží a učí orientovat v nově poznávaných podmínkách a okolnostech života.

Stupeň konsistence hodnotového systému určuje výši stability jednotlivých hodnot a tím i jejich náchylnost ke změnám. Inkonsistence vytváří napětí, které je z hlediska psychické rovnováhy třeba uvést v soulad. Pozice hodnoty vně hodnotového systému tak má určující význam pro potenciální změny.

Proces transformace hodnot je značně obtížně uchopitelný a složitě organizovaně strukturovaný jev, do kterého vstupuje řada determinujících vnitřních i vnějších činitelů, jež působí na každého jedince interindividuálně odlišně a předem se tak pokoušet o predikci změn hodnot v hodnotovém systému, je více či méně zavádějící.

Subjekt si tak do jisté míry zachovává svou vnitřní autonomii a svobodu na vnějších podmínkách i přesto, že vnitřní determinanty byly vytvořeny na základě předem daných vnějších činitelů. Člověk se tak vymanil z předurčenosti, jež mu byla určena. Tento jev je tak možné považovat za ono specificky lidské, co činí člověka člověkem.

1.2.3 Vztah postojů a hodnot k potřebám a zájmům

Potřebu lze definovat jako subjektivně prožívaný nedostatek. Tento nedostatek se vyznačuje vnitřním napětím až strádáním. Uspokojování se uskutečňuje v závislosti na kulturních podmínkách, které vymezují možné způsoby uspokojování potřeb. Člověk si tyto způsoby osvojuje v průběhu socializace.⁵⁷

V počátečních fázích socializace se tak jedinec učí uspokojovat své elementární potřeby. Způsoby, jakými se tak děje, získává od ostatních pojetím o dobrém a zlém, na základě čehož si utváří postoje, jednak ke způsobům, jakými potřeby uspokojuje a jednak k samotným potřebám. Tyto postoje, podle síly a míry uspokojovaných potřeb, se vyznačují určitou subjektivní významností a naplňují určitou hodnotu. Na základě pozice hodnoty v hodnotovém systému je postoj více či méně významný a tedy i rezistentní vůči změnám, respektive vůči změně prožívané potřeby.

Chování zacílené na uspokojování potřeb může vytvářet i předměty nové, pomocí nichž je dosahováno uspokojení potřeby. Tím ale mohou být vyvolány i potřeby nově vzniklé, které již bezprostředně s prvotní potřebou nikterak nekorespondují.⁵⁸ Toto je stručný nástin principu spotřebního způsobu života, který nutí individuum, aby své primární potřeby uspokojovalo čím dál tím více pomocí potřeb sekundárních, a stává se tak značně závislým na společnosti, která určuje, co je a není potřeba.

⁵⁷ srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*, s. 150.

⁵⁸ srov. RUBINŠTEJN, S., L. *Základy obecné psychologie*, s. 665.

Potřeby většinou dělíme na biogenní a psychogenní. Potřeby tak poukazují na nedostatky v biologickém a sociálním životě. Toto členění je ale však jistým způsobem umělé, poněvadž určité druhy sociálních potřeb mají zjevně vrozenou biologickou podstatu, např. potřeba po lidské společnosti.⁵⁹

Potřeba tedy poukazuje na skutečnost, že se jedinci nedostává něčeho nezbytného, co on sám za nepostradatelně nutné pokládá. Potřeby tím způsobem značí závislost na životních podmínkách a současně pobízejí k úsilí, jež vede k dosahování těchto životních podmínek, a tak se stávají aktivní hybnou silou lidského chování.⁶⁰

V případě, že se potřeba dostane do konfliktu s hodnotou, je důležitý poměr mezi silou potřeby a stupněm významnosti hodnoty. Síla potřeby vzrůstá s přibývajícím časovou deprivací a důležitost hodnoty tak může být oslabena, což se týká hlavně biologických potřeb, jako je únava nebo hlad. Zde vstupuje do celého problému morální vyspělost individua, která má rozhodující základ v přilnutí k potřebě či hodnotě. Jedinec se sám může rozhodnout, jestli se dopustí krádeže, anebo raději bude dále strádat hlady, než by opustil hodnotu, jakou je pro něj poctivost.

Intenzita potřeby ale může také s neutichající deprivací klesat, obzvláště v situacích vyvolaných sociogenními potřebami. Subjekt v důsledku dlouhého strádání, ať již zapříčiněného vnějšími či vnitřními vlivy, může ztratit naději na uspokojení potřeby, anebo je uspokojení nahrazeno jiným objektem, který má kompenzační funkci.⁶¹ Důležitou funkci tak i zde hraje jedincova morální vyspělost.

Kohoutek poukazuje na fakt, že v potřebách samotných není přítomno dobro či zlo. Tyto dva základní protipóly vstupují v úkol až ve chvíli procesu uspokojení potřeb. Tedy, jsou to až způsoby, jakými člověk uspokojuje své potřeby, prostřednictvím nichž koná dobro a vyhýbá se zlu, případně činí naopak.⁶²

⁵⁹ srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 83.

⁶⁰ srov. JANOUŠEK, J. et al. *Sociální psychologie*, s. 29.

⁶¹ srov. NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*, s. 467.

⁶² srov. KOHOUTEK, R. *Základy užité psychologie*, s. 218.

Převážnou většinu potřeb uspokojují lidé nepřímo. To znamená, že objekty, jichž se postojí týkají, samy o sobě nevedou k uspokojení potřeby, nýbrž plní jen funkci prostředku k jejímu dosažení.⁶³ Klasickým nástrojem k uspokojování potřeb jsou zmiňované peníze, jež mají tu výhodu, že pomocí nichž si může člověk obstarat pestrou škálu různorodých nástrojů, které mohou uspokojovat do jisté míry potřeby biogenní, ale stěží jsou schopny uspokojit potřeby sociální, možná nanejvýš ty, jež se zakládají na kvantitě, ale kvalitativní uspokojení je v takovémto pojetí vylučující.

Obecné potřeby vedoucí k dosažení příjemného zážitku mohou být rovněž zpředměňovány nebo utvářeny uměle.⁶⁴ Což se děje např. u drogově závislých jedinců, kteří zahrnují drogu do své látkové výměny, a její nedostatek je v organismu následně pocíťován jako biologická potřeba.

Co se týče sociálních potřeb, musíme se ptát, jestli i ony nejsou zpředměňovány a konkretizovány synteticky. Potřeba sociálního kontaktu značí touhu po společném žití, možnosti vzájemné oboustranné komunikace a přiblížení se druhému člověku, stejně jako možnost podřízení se druhému a předat mu tím svou odpovědnost.⁶⁵ Není to právě tato potřeba, jež je realizována kupříkladu pomocí internetu. A tak dychtící pubescent, jenž je potřebou po sociálním kontaktu přímo naplněn, nachází v něm zalíbení, poněvadž mu poskytuje nepřeborné množství situací, v nichž může tuto umělou představu ukojovat.

Nesmí však zapomenout, že to co je umělé, je i do značné míry nepřirozené, a tudíž obsahuje potenciálně skrytě nebezpečné. Nebezpečné z toho důvodu, že co nebylo stvořeno přirozenou cestou evolucí, nedokáže nikdo odhadnout, jaké následky a důsledky může mít daný jev na jevy okolní, a proto by měl člověk vždy přistupovat s jistou mírou obezřetnosti a kritičnosti k uměle vytvořeným jevům. Umělým rozumíme způsob uspokojování potřeb s nikoliv potřeby samotné.

⁶³ srov. HOMOLA, M. *Motivace lidského chování*, s. 201.

⁶⁴ srov. NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*, s. 464.

⁶⁵ srov. KOHOUTK, R. *Základy sociální psychologie*, s. 65.

Navíc sociální potřeby jsou často pocíťovány jako strádání v určité oblasti lidského soužití, a to na základě podmínek vnitřních, kdy jedinec např. má příliš nízké sebevědomí, jež mu znemožňuje navázat uspokojivý sociální kontakt, anebo je příliš agresivní, což udržení vztahů do značné míry předurčuje. Nebo vnějších, za jaké jsou považovány postoje sociálního okolí k jednotlivci, který může být vnímán jako nedostatečně kompetentní k zastávání určitých rolí a pozic, čímž značně trpí jeho sebedůvěra.⁶⁶

Tímto strádáním jsou zasaženi hlavně pubescenti, ať již ze strany rodičů, školy nebo potažmo celé společnosti. Tyto pocity jsou v nich pěstovány, případně zesilovány a stávají se tak jedním z možných hybatelů po potřebě sociálního kontaktu, jež je více či méně uspokojována právě prostřednictvím internetu.

V návaznosti na Maslowa uvádí Nakonečný dva druhy uspokojení potřeb. První z nich je klasické uspokojování ve smyslu redukce potřeby, ať již biologických či sociálních. Oproti tomu indukce je zaměřena na potřeby růstu a ty jako takové jsou neuspokojitelné, každé dílčí uspokojení vyvolá další novou potřebu růstu a jejich uspokojení v redukčním pojetí je nemožné. Jedná se o trvalý motivační stav, který je typický pro zájmy.⁶⁷

Souvislost mezi potřebou a zájmem je v tom, že člověk má zájem zejména o objekty, jež jsou pro něj z nějakého důvodu významné. Zájem tak značí jeho chtění poznat povahu jevů, jež mají vliv na uspokojování potřeb. Zájem tedy může podstatně přesahovat sféru potřeb.⁶⁸

Čáp s Marešem⁶⁹ chápají zájem jako získaný motiv, jež se projevuje pozitivním emocionálním vztahem člověka ke skutečnosti nebo k činnosti zájmu. Charakteristickým rysem je zaměření pozornosti na objekt, realizaci činnosti a následné uspokojení z této činnosti, eventuálně nelibostí při jejím omezení.

Zájmy umožňují jedince charakterizovat, ale nelze je považovat za charakterní vlastnosti, poněvadž zájem může být sycen různými motivy. Určující

⁶⁶ srov. NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*, s. 473.

⁶⁷ srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 126.

⁶⁸ srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*, s. 152.

⁶⁹ srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, s. 149.

se tak stává, z jakých potřeb se zájem zrodil a jaké poskytuje uspokojení, tedy jaké je motivační pozadí samotného zájmu.⁷⁰

Kupříkladu zájem o užívání internetu může být vzbuzován potřebou sociálního kontaktu, ale také potřebou seberealizace v získávání nových informací, či slouží pouze k vyplnění nevhodně strukturovaného volného času, k potřebě prožívání zážitků, anebo se může jednat v prvotním počátku o zvědavost. Pro zájem je příznačné, že mu předchází neurčitá rozdychtěnost, charakteristická pro období pubescence.⁷¹

Shrneme-li vzájemný vztah všech čtyř komponent, můžeme dostat vzorec, jenž zní: Specifická potřeba vyvolá určitý zájem, ve kterém se subjekt danou potřebou zabývá, přičemž se ale neomezuje pouze na strohé uspokojování této potřeby, ale zároveň hledá nové způsoby, jakými by bylo dosažení uspokojení potřeby snazší, efektivnější a přitom stále více prožitkově intenzivnější. K tomuto konání subjekt zaujímá určité postoje, jež v sobě nesou více či méně zvnitřněné hodnoty, které se mohou při tomto jednání dostávat do rozporu buď s aktuálně realizovanými zájmy, prožívanými potřebami či, s hodnotovým systémem subjektu nebo společnosti, z čehož se dále formulují nové postoje, jež mohou korigovat následné jednání.

1. 3 Sociologické pojetí hodnot

Základním cílem každé společnosti je mezigenerační předávání kultury, poněvadž kultura tvoří společnost a společnost tvoří kulturu. Ta je složena z hodnot, jež lidé uznávají, norem, které z nich vycházejí a zároveň je ochraňují a hmotných statků, jež v sobě značí právě převládající hodnoty.⁷²

Jak uvádí Durkheim, pokud se chce společnost stát sebezáchovnou společností, musí se bezpodmínečně shromažďovat a scházet, a tak si neustále uvědomovat a znovu potvrzovat ideál, jež má každá společnost.⁷³ Nepřísluší nám

⁷⁰ srov. NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, s. 421.

⁷¹ srov. KOHOUTEK, R. *Základy sociální psychologie*, s. 60.

⁷² srov. GIDDENS, A. *Sociologie*, s. 32.

⁷³ srov. DURKHEIM, É. *Elementární formy náboženského života*, s. 456.

zde rozebírat otázku ideálu dnešní společnosti, ve které žijeme, ale náleží nám se ptát, jakými prostředky či metodami společnost umožňuje shromažďování a scházení svých členů a tím potvrzování společného ideálu. Durkheimova kniha *Elementární formy náboženského života* byla poprvé uveřejněna v roce 1912, tedy v době, kdy se masmédiá teprve rodila a internet spatřil světlo světa až o půl století později, po vydání této knihy. Nelze tedy chápat internet jako prostor, ve kterém se společnost schází a upevňuje si své ideály.

Durkheim dále dodává, že tato potřeba je vlastní jakékoliv společnosti, ať máme na mysli společnosti průmyslově vyspělé, či méně rozvinuté. Jedná se o všudypřítomnou potřebu, podmínku vzniku a udržitelného vývoje společnosti.⁷⁴ Rozdíl je pouze ve způsobech, jakými se ideály potvrzují. Jak jsme si ukázali v podkapitole 1.1.3, ideálem rozumíme vůbec nejvyšší hodnoty, jež jsou přijaty na základě svobodné vůle jednotlivých členů společnosti a jsou těmito členy přijaty za své vlastní ideály. Jestliže každá společnost musí své hodnoty znovu a znovu potvrzovat, je nasnadě, že internet jako prostředek umožňující shromáždění značného počtu lidí, bude stále více přebírat dominantní úlohu shromážditele lidských individuí a propojovat je tak v jeden celek za účelem potvrzování společenských ideálů.

1.3.1 Vymezení hodnot v sociologii

Sociologie se zabývá problematikou hodnot a hodnotových orientací u mládeže, již však rozumí věkovou skupinu v rozmezí od 15 do 30 let. Obdobím pubescence, ve které dochází k přehodnocování stávajících hodnot a hodnotových orientací, vytváření nových, se u nás systematicky nikdo nezabývá. Proto budeme vycházet z nejbližší možné věkové skupiny, to jest 15 až 18 let.

Jsme si vědomi možného zkreslení, poněvadž se jedná již o období adolescence, které je vývojově specificky odlišné, leč jako výchozí data je musíme akceptovat, avšak přistupovat k nim s určitou mírou odstupů a případně

⁷⁴ srov. DURKHEIM, É. *Elementární formy náboženského života*, s. 460.

korekce, která bude vycházet z odlišností mezi těmito dvěma etapami lidského života.

Hodnotu lze chápat jako vztahovou kategorii mezi subjektem, ve smyslu jedince nebo sociální skupiny, a objektem. Tím je vyvolán vztah mezi subjektem a jeho hodnotovým systémem, který určuje, zda objekt náleží určité hodnotě či nikoliv. Hodnoty se tak odvíjejí od významnosti, jakou připisuje subjekt danému objektu.⁷⁵

Hodnoty mohou vystihovat také dvě kategorie skutečnosti, a to buď hodnoty žádoucí, které si vyžaduje určité sociální okolí nebo hodnoty chtěné, subjektivně pociťované jako nedostatkové, např. separovaný jedinec od skupiny vrstevníků pociťuje intenzivněji potřebu sociálního kontaktu více, než jeho vrstevník, který náleží k nějaké skupině.⁷⁶

Hodnoty tak mají dvě primární, určující funkce. Integrační funkce umožňuje soudržnost společnosti, tak jak předpokládal Durkheim a funkci motivační, která umožňuje jedinci dosahovat jeho dílčích cílů a chápeme jí tak ve smyslu neustálého hybatele lidského jednání.⁷⁷

1.3.2 Hodnotový systém společnosti

V průběhu socializace si jedinec osvojuje hodnotový systém společnosti, z něž ale přejímá jen určitou část, a to v závislosti na svém sociálním okolí a individuální osobnosti, čímž je tento společenský systém do jisté míry neustále při předávání mezi dalšími generacemi modifikován, přičemž ale zůstávají zachovány základní struktury tohoto systému.⁷⁸

Společnost ovlivňuje osvojování svého hodnotového systému dvěma základními směry. Intencionální působení znamená cílevědomé zaměření na přenos a následné zvnitřnění určitých hodnot společnosti jedincem, což je posláním výchovně vzdělávacích institucí, kam řadíme mimo jiné rodinu, školy

⁷⁵ srov. GEIST, B. *Sociologický slovník*, s. 104.

⁷⁶ srov. DUFFKOVÁ, J. et al. *Sociologie životního stylu*, s. 39

⁷⁷ srov. Tamtéž, s. 40

⁷⁸ srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*, s. 38.

a zařízení pro trávení volného času. Funkcionálním působením pak rozumíme necílený a nezáměrný přenos hodnot. Lidé svým chováním dávají vyznít hodnotám, jež sice běžně užívají v rozličných situacích každodennosti, ale nerealizují je se záměrem cílevědomého předávání, poněvadž si jsou nejednou vědomi, že mohou být v rozporu s hodnotovým systémem společnosti a tedy i tím, co se snaží předat nastávající generaci. O to více tento rozpor mladí lidé reflektují a připisují mu mnohdy větší význam než záměrnému působení výchovně vzdělávacích institucí.⁷⁹ Zde spočívá jedno z hlavních úskalí socializace.

Dalším problémem, která se objevuje v procesu předávání hodnot ze společnosti na jedince, je všudy prostupující komercializace. Partikulární zájmy a lobby nadnárodních společností jsou natolik silné, že poznamenávají i systém hodnot, který společnost právě uplatňuje.

Proto se hospodářský vývoj nesmí odtrhnout od zájmů široké společnosti, a nesmí sledovat dílčí zájmy určité skupiny lidí, kteří stanovují zájmy a potřeby široké veřejnosti, z čehož následně profitují na úkor druhých. Trh musí ponechávat jedinci dostatečnou míru svobody a výběru, zároveň je však povinen tuto svobodu uvádět v soulad se zájmy celého širokého společenství lidí.⁸⁰

To je cílem společnosti. Nedopustit, aby potřeby byly určovány úzkými skupinami lidí, jež jsou přímí vlastníci hmotných statků, které jsou v danou dobu považovány za žádoucí, nýbrž aby společnost byla schopná nabízet i jiné cesty, jež by vedly k naplňování potřeb a zájmů mimo sféru komerčního sektoru. Člověk musí mít možnost volby, aniž by si připadal, či dokonce byl považován za vyčleněného na okraj společnosti. Máme na mysli takové činnosti, které sice nestojí peníze téměř žádné, ale za to stojí poměrně velké úsilí, námahu a obětování se v zájmu věci. Což je možná důvod, proč komerční způsob trávení volného času vítězí nad přirozeným prožíváním volného času.

Namísto toho je v dětství od mládí posilován pocit, že určujícím smyslem lidského konání je opatřit si dostatek peněz, který by umožňoval zrealizovat vše, co člověk potřebuje a po čem touží. Postupem času dochází k opětovnému

⁷⁹ srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*, s. 38-39.

⁸⁰ srov. *Gaudium et spes. Pastorační konstituce II. Vatikánského koncilu*, čl. 65.

zpevnění této zkušenosti a k zvnitřnění úsudku, že za pomoci peněz lze dosáhnout poctivosti. Tak se stává, že toto snažení po obstarávání si dostatečného množství peněz pošlapává skutečné hodnoty, které se nedají vykoupit penězi, a člověk se tak nachází v bludném kruhu, kde za honbou po penězích se čím dál tím více vzdaluje skutečným hodnotám.⁸¹

Problém takového nesouladu podává Rollo. Rozpor mezi intencionálním a funkcionálním působení je v roztržce mezi rozumem a city. Emoce vypovídají o člověku a věcech jako o jedinečných jsoucnech, které vstupují do interakce pokaždé v neopakovatelných konstelacích. Kdežto rozum se snaží popřít subjektivní zájmy a upřednostnit je tak před zájmy druhých. Hodnotu člověk chápe jako emocionálně žádoucí a rozumově realizovanou jen do té doby, než se jí pokusí uskutečnit. V tu chvíli člověk zakouší, že hodnota je jen pro někoho a nemá závaznost a platnost pro všechny.⁸²

Takovéto pojetí je sice možné, ale jaká jiná instance, než právě rozum, by mohl navrátit hodnotě její ztracený význam. Rozum tak není možné vnímat pouze negativně jako zdroj lidského kalkulu a prospěchu, ale jako určujícího činitele, který dokáže posoudit hodnoty bez dominantního vlivu emocionálních situací, které mohou mít výrazný vliv na chování zdůrazňující určitou hodnotu, a tím způsobem se dokáže lidské jednání vymanit z pudových tendencí a zaměřit se na realizaci skutečných hodnot, jež jako jediné jsou schopné člověka nikdy nezklamat.

1.3.3 Hodnotové orientace

Pod vlivem těchto činitelů se utváří hodnotová orientace individua, která má značný vliv na formování postojů. Hodnoty jsou organizovány a strukturovány dle vztahu, který mezi nimi vyvstává na základě subjektivní významnosti, jakou jedinec přikládá jednotlivým hodnotám. Na základě čehož se utváří složitý systém hierarchie hodnot, jež v sobě značí vzájemnou provázanost a preferenci určitých

⁸¹ srov. SIMMEL, G. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*, s. 15-16.

⁸² srov. ROLLO, V. *Emocionalita a racionalita aneb jak ďábel na svět přišel*, s. 99-100.

hodnot nad druhými, což nazýváme hodnotovou orientací jedince. Hodnoty pak společně s hodnotovou orientací, postoji, zájmy a potřebami vytvářejí základ motivační struktury osobnosti.⁸³

Hodnoty, poťařmo hodnotové orientace, se tak stávají významnými hybateli lidského jednání, které jsou odpovědí na požadavky přírodního a sociálního světa. Záměrně usměřňují pozornost, zaměřenost lidského vnímání a poznávání na ty skutečnosti, jeř jsou pro jedince z nějakého významu důležité, ať již pozitivně či negativně, a tím vsazují základní rámeć pro jeho individuální životní styl.⁸⁴

Sak rozděluje hodnotové orientace do základních sedmi kategorií, podle toho, jaký soubor hodnot v dané skupině ponejvíce převládá:⁸⁵ hodnotová orientace egoisticko-materialistická, profesně-rozvojová, reprodukční, globální, liberální, sociální a hédonisticky orientovaná.

- Egoisticko-materialistická hodnotová orientace je charakteristická zaměřením na sebe, na maximalizaci zdrojů, jeř akumulují vlastnictví v rukou jediného jedince. Převládají zde hodnoty majetku, platu, soukromého podnikání, společenské prestiže a úspěchu v zaměstnání.
- Profesně-rozvojová orientace se vyznačuje důrazem na vlastní seberealizaci skrze práci, která představuje stimul, umožňující rozvoj osobnosti a tvořivé činnosti. Nejvýše položené hodnoty tu jsou vzdělání, rozvoj osobnosti, který je uskutečňován prostřednictvím poznávání nových skutečností, zajímavá a úspěšná práce.
- Reprodukční hodnotová orientace vystupuje do popředí u jedinců, u nichž dominují hodnoty životní partner, rodina, děti a láska. Tato orientace tak vystupuje v poměrně specifických životních obdobích, kdy má člověk potřebu se spolupodílet na zachování lidského druhu aktivním způsobem.

⁸³ srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*, s. 65.

⁸⁴ srov. DUFFKOVÁ, J. et al. *Sociologie životního stylu*, s. 124-125.

⁸⁵ srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*, s. 78-80.

- Globální hodnotová orientace značí vysoce vyvinutý vztah k životnímu prostředí, smysl pro mír a zdraví jako ustavující základ života. Neboli pasivní podmínky, které jsou nutné pro existenci lidského druhu.
- Hodnotově liberální orientace je tvořena sumou hodnot svoboda, demokracie, soukromé podnikání. Určující hodnotou zde však zůstává svoboda a demokracie, soukromé podnikání značí jen orientaci v politickém a ekonomickém životě. Tím se liší od egoisticky-materiálně pojaté orientaci, neboť majetek a příjmy zde nehrají určující roli, ale soukromé podnikání značí svobodnou volnost při výběru pracovní činnosti.
- Sociálně hodnotová orientace je živena hodnotami veřejně prospěšné práce, politická participace, společenská prestiž a potřeba být užitečný druhým lidem. Směřuje k nalezení vlastní identity prostřednictvím druhých lidí. Integruje lidskou bytost do vyššího celku a umožňuje jí tak překračovat omezenost lidského bytí. Projevuje se v několika rovinách, v závislosti na hodnotě, jež převládá. Veřejně prospěšné práce značí angažovanost v komunálním poli, politická participace znamená orientaci na politický systém a hodnota být užitečný druhým lidem se odráží ve vztahu člověka k člověku.
- Hédonistická orientace je výrazem hodnot zájmů, koníčků, přátelství a lásky. Jedná se o alternativu k orientacím zaměřených na rodinu, společnost, akumulaci majetku a práci. Člověk takto zaměřen se vyznačuje nezávaznými mezilidskými vztahy, nízkou odpovědností za své jednání a malou kooperací se svým sociálním okolím.

Jak uvádí zmiňovaný autor, nejsilněji je závislá na věku hédonistická hodnotová orientace, která s přibývajícím věkem ustupuje do pozadí. Hodnota přátelství dosahuje svého maxima právě v období pubescence a následně pouze ztrácí na významnosti. Z čehož vyplývá, že jednou z nejsilněji zastoupených hodnot u pubescentů je přátelství, které vychází z potřeby po navazování sociálních kontaktů.⁸⁶

⁸⁶ srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*, s. 84.

V průběhu socializace si tak jedinec na základě hodnotové orientace utváří řadu primárních postojů k sobě samému a hlavně k sociálním skutečnostem, které jej obklopují. Důležité však je, že se vytváří schematický postup tvorby a transformace postojů, jež se bude zásadní měrou uplatňovat v průběhu života při realizaci postojů nových a utváření vlastního životního stylu.⁸⁷

1.3.4 Životní styl

Životní styl jednotlivce je přednostně determinován na základě hodnotového systému společnosti. Matoušek uvádí základní hodnotové tendence, jež jsou typické pro západoevropskou civilizaci. Předně je to důraz na vědecké chápání světa, opřené o racionální porozumění skutečnosti a postupná sekularizace. Dále důraz na svobodu jednotlivce utvářenou odpovědností vzhledem ke společnosti. Poznání, či lépe chápání pravdy a mravního jednání, je nejobecnější hodnotou pro člověka, a za čtvrté, racionálně fungující společnost na principu poznání společenských zákonitostí je hodnotou všeobecně společenskou.⁸⁸

S pojmem životního stylu souvisí i další dva faktory, a to identita a konformita. Identitu můžeme definovat jako relativně v čase a prostoru trvalou sumu hodnot, postojů, cílů a vlastností, jež činí člověka před sebou samým i druhými specificky odlišnou bytostí, která je svým způsobem originální a neopakovatelná. Identita tak celkově značí postoj, který jedinec zaujímá k sobě samému i svému okolí, a její základ se utváří právě v závislosti na stupni konformizace. Konformita je přizpůsobování se požadavkům, jež přicházejí zvenčí a je realizována dvěma základními způsoby. Dobrovolná konformita znamená, že jedinec se rozhodne přijmout určité požadavky okolí na základě svobodného rozhodnutí. Nedobrovolná konformita se vyznačuje manipulativními

⁸⁷ srov. SAK, P. *Proměny české mládeže*, s. 42.

⁸⁸ srov. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*, s. 92.

technikami, kdy jedinec je více či méně k přizpůsobení donucen, bez svobodného rozhodnutí své vůle.⁸⁹

Problém ale nastává, co lze ještě považovat za rozhodnutí na základě svobodné vůle a co již nikoliv. Jedinec se sice může sám dobrovolně rozhodnout, že ke svému životu nepotřebuje počítač a připojení k internetu, ale brzy sám přijde na výhody konformního jednání. Komputerizace společnosti jednoznačně rozděluje lidi na ty, kteří ovládají a mají přístup k informačním a komunikačním technologiím (ICT) a na ty, jež těmito možnostmi a dovednostmi nedisponují.⁹⁰

Pojmem informační a komunikační technologie rozumíme v souladu s českým statistickým úřadem takové technologie, systémy, aktivity a procesy, jenž se spolupodílí na zobrazení, zpracování, skladování a přenosu informací elektronickou cestou. Jedná se tedy o výrobky a služby, s kterými člověk vstupuje do interakce v každodenním životě.⁹¹

S přibývajícím nárůstem a rozšiřováním ICT hrají čím dál tím větší roli také média při utváření životního stylu. Média mohou fungovat jako nástroj či prodloužená ruka trhu, poněvadž je to trh, který dal možnost vzniku médiím a je to znovu trh, který tyto média sytí a dává jim schopnost neustále expanze. Média tedy slouží trhu a jeho potřebám, jelikož jsou z něj stvořeny, umožněny. Aby se mohl trh rozvíjet, potřebuje konzumující společnost, která bude věrně a vskutku rychle konzumovat vše co vyprodukuje.

Trh útočí na lidskou racionalitu tím, že neustále se zvyšující produkcí je dosahováno pokroku ve jménu veškerého lidstva. A právě tento obraz pomáhají dotvářet média, která denně vytvářejí staronového spotřebitele, jenž se liší od toho předešlého tím, že ke svému uspokojení potřebuje stále nové a nové zboží a služby, a společného s ním má pouze to, že nikdy nebude nasycen a vždy bude dychtit po něčem novém, co doposavad nevlastní.

Média tak devalvují všechny hodnoty, které se s principy trhu neslučují. Důsledkem čehož je, že se člověk ocitá v bezradné nejistotě, která byla vyvolána

⁸⁹ srov. DUFFKOVÁ, J. et al. *Sociologie životního stylu*, s. 105-108.

⁹⁰ srov. Tamtéž, s. 76-77.

⁹¹ srov. Český statistický úřad. *Statistická ročenka České republiky 2008*, s. 426.

degradací hodnot, na nichž stála společnost předmasmédiální. Lidé se tak snaží v této zdánlivě bezvýhodné situaci najít východisko pomocí hodnot, jež vytváří trh a nalézt tak vnitřní klid, kterého se člověku stejně nedostává, a ani nemůže.⁹²

Výstižně tento stav popisuje Ottův slovník naučný. Pojednává o teorii hraničního užitku, která říká, že většina našich potřeb je uspokojována pozvolna, přičemž každé následující uspokojení působí menší slast nežli uspokojení předchozí. Tím může dojít až ke stavu, kdy realizace určité činnosti, jež zprvu vedla k uspokojení, žádné uspokojení nenavodí, ba dokonce se tato činnost může změnit k danému přímo v hnus a odpor.⁹³

Zdálo by se tedy, že životní styl každého jedince je do značné míry předurčen soustavou činitelů, kteří jej formují již v čase, kdy není schopen se těmto vlivům jakkoliv bránit, a má pouze omezené možnosti, jak by se mohl z této predeterminace v budoucnu vymanit.

Člověk může této skutečnosti čelit na základě své hodnotové orientace, která je u každého jedince do určité míry jedinečná, neboť záleží pouze na konkrétní osobě, jaké vztahy vzniknou mezi hodnotami, které utvářejí hodnotovou orientaci, a tím způsobem ovlivňují i životní styl, který je v každém rozhodnutí interindividuální, neboť mechanismy, jež se spolupodílejí na konečném rozhodnutí, jsou propleteny natolik složitými a spleťnými sítěmi vztahů, že lidská bytost je nenaklonovatelná.

Konečný výsledek, jenž je vyústěním procesu rozhodování vsutku může být, často se tak i děje, shodný s chováním široké veřejnosti, ale to nepopírá skutečnost, že lidská bytost si zachovává neopakovatelnou a jedinečnou existenci, která tkví právě v procesu rozhodování. Samotný výsledek jednání je pak zamyšlením pro pedagogiku, která by měla skrze výchovu učit, jak lze dospět i k odlišnému rozhodnutí, a tím se automaticky nevyčleňovat na okraj společnosti se stigmatem nepřizpůsobivý jedinec.

⁹² srov. *Konsumismus válkuje všechny jistoty i hodnoty*: rozhovor s Sabino Acquaviva. Přel. M. Glaser. *Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. Posl. úpravy 8. 05. 2007. [cit. 2009-03-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=7721>>.

⁹³ srov. *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 11. díl, Hédypathie-Hýždě*, s. 441.

1.4 Pedagogické pojetí hodnot

Dnešní člověk žije ve světě novém, globalizovaném, než v jakém žil člověk včerejší, což jej nutí, aby více uvažoval o svých rozhodnutích a promýšlel jednotlivé kroky, které vedou k cílům, které mu zprvu určil někdo jiný, ale je to teprve on sám, kdo rozhodne o jejich realizaci a tím vymezí jejich konečné určení.

Proto je důležité, aby dokázal porozumět hodnotám, které jej obklopují, uspokojoval takové potřeby, jež tyto hodnoty podporují, v hranicích zájmu, jež je nadále rozvíjejí, a vytvářel si takové postoje, které jsou k těmto hodnotám zacíleny. Jinak řečeno, aby mohl svým jednáním odpovědět na základní otázku, po smyslu a účelu lidského života.

Pedagogiku můžeme chápat, v širokém slova smyslu, jakožto vědu o výchově, která má člověka přednostně vychovávat. Elementární otázka pedagogiky potom zní: K čemu má vychovávat, anebo pro koho, či pro co vychovávat? Záleží tedy, z jakého úhlu pohledu se na člověka díváme.

Výchova se však může stát prostředkem jistého druhu manipulace. Manipulace v tom smyslu, že objekt výchovy je vychováván dle toho, co je momentálně označováno za výchovný cíl.⁹⁴ Proto hrozí nebezpečí, že výchova se může stát služebnicí různých mocenských zájmů, jež sledují své partikulární zájmy nad zájmy společensky hodnými.

Průcha mluví v souvislosti s výchovou o krizi hodnot, jež je charakteristická pro dnešní dobu.⁹⁵ Jedná se o jev, který postihl prakticky celou společnost. Tento stav nebyl nikterak rychlý a náhlý, nýbrž spíše pozvolný a postupný. Lidé se odvrací od hodnot, jež po celé generace udržovali, kultivovali a ztrácejí k nim vztah, který je pro hodnotu existenciálně určující.

Hodnoty, jež byly hnací silou pokroku, jsou odmítány, poněvadž jsou považovány za strůjce dnešních problémů. Vše prostupující globalizační procesy přinášejí setkávání kultur, které vyvolávají střet hodnot a člověk tak ztrácí orientaci v každodenním životě. Následkem čehož je hodnotové vakuum, které je

⁹⁴ srov. PALOUŠ, R. *Čas výchovy*, s 219.

⁹⁵ srov. PRŮCHA, J. *Učitel: Současné poznatky o profes*, s. 127.

vyplňováno současnými hodnotami, plynoucími z hospodářsko-ekonomických cílů, které mají určující směr lidského konání.⁹⁶

Tržní hospodářství je určováno vědecko-technickým pokrokem, který se vyvíjí nepoměrně rychleji vůči pokroku v oblasti myšlení, jež se vyznačuje celistvým pohledem na svět, v němž má ústřední význam cíl lidského konání, který není omezen na přítomnost jednání.⁹⁷ Jestliže tak nebudeme činit, či se alespoň o to pokoušet, může se stát, že lidstvo ztratí kontrolu nad svým jednáním.

Pedagogika, obzvláště pedagogika volného času, může, dokonce má povinnost hodnoty, jež vyplývají ze samého lidství, předávat člověku především skrze zájmové činnosti, jež by umožňovaly nejen hodnoty předávat, ale také je objevovat tvůrčím myšlením a činností, rozvíjet je a pěstovat, anebo je zkrátka jen nacházet ve věcech, událostech, lidech, jež člověka běžně obklopují a přitom nestojí téměř nic, stačí si jich jen všinout, uvědomit si je a prožít je.

Výchova by tak měla umožňovat takovou hodnotovou orientaci, která není pouhým poznáním skutečnosti jako objektu, na který lze uplatnit kritérium bezprostřední užitečnosti nebo ziskovosti pro přítomné dění, ale musí v sobě nést i dovednost komplexního náhledu jevů teprve případně budoucích.⁹⁸

Důležitým úkolem výchovy je učení se či spíše uvědomění si vztahu mezi hodnotou a podnětem, který za hodnotu považujeme. Jestliže nějakému podnětu připisujeme určitou hodnotu, je podstatné odlišovat tento podnět od samotné hodnoty, neboť v sobě danou hodnotu jenom odráží, a můžeme jej proto nazývat pouze nositelem hodnoty, ale vlastní hodnota, jež pro nás tento podnět učinila hodnotným, nemá základ v onom podnětu, stojí mimo něj, mimo smyslově vnímatelný svět. Proto nesmíme zapomínat, že nositelé hodnot jsou vždy šířiteli hodnot jen pro někoho a jen po nějaký čas.⁹⁹

Z toho důvodu by neměl člověk odvozovat svůj smysl konání od nositelů hodnot, rozumíme zejména objekty neživé, ale od samotných hodnot, které nepodléhají zákonům hmoty, a proto jsou jako takové věčné. To je cílem

⁹⁶ srov. SEMERÁD, J. *Sociálně etické dimenze výchovy*, s. 190-191.

⁹⁷ srov. BERTRAND, Y. *Soudobé teorie vzdělávání*, s. 194.

⁹⁸ srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Hodnoty a vzdělávání*, s. 13.

⁹⁹ srov. BREZINKA, W. *Východiska k poznání výchovy*, s. 96.

pedagogiky jakožto vědy o vychovávání, pomocí výchovy a vzdělávání přivést člověka na cestu, kde by byl schopen rozeznat skutečné hodnoty, od těch uměle vytvářených a byl schopen je chránit, zachovávat a rozvíjet.

Neméně důležité je pak vytvoření si i vztahu k hodnotám záporným, které jsou, od nepaměti, přítomny v lidském jednání stejně jako hodnoty kladné.¹⁰⁰ Člověk se musí zřetelně od těchto hodnot nejen vymezit a distancovat, ale musí jim umět taktéž čelit a chránit před nimi hodnoty pozitivní, jež se vzájemně vylučují.

„Kořeny zla jsou v člověku, v jeho sebevědomí, v nedostatku skromnosti.“¹⁰¹ Proto musí pedagogika přistupovat k člověku jako k individu se specifickými potřebami a zájmy, ale zároveň jej chápat a také se k němu tak chovat, jako k bytosti sociální, jež svůj původ i cíl odvozuje od druhého člověka.

Neboli podporovat ty hodnoty, které vedou k zodpovědnosti, nejen za sebe, ale i za druhé, za společnost jako celek, za zachování přírodního světa následným generacím. To znamená nepojímat člověka, který může ze svých minim vytěžit maxima, nýbrž který může ze svých maxim utvořit obecně platná minima.

2 Charakteristika pubescenta

Cílem této kapitoly je poukázat na období pubescence, jako na významnou etapu lidského vývoje, která má svá specifika vzhledem k utváření hodnotových orientací. Bude zde nastíněna stručná biologická, psychologická a sociální charakteristika pubescenta s akcentem na utváření hodnotových orientací.

Pubescence je lokalizována společně s adolescencí do období dospívání, jež tvoří přechod mezi dětským a dospělým světem. Prvním stupněm dospívání je perioda pubescence, která se definuje ve věkovém rozhraní přibližně mezi 11. až 15. rokem života, se značnou individuální variabilitou.¹⁰²

¹⁰⁰ srov. DOROTÍKOVÁ, S. *Hodnoty a vzdělávání*, s. 15.

¹⁰¹ srov. NOUZA, J. Všichni potřebujeme, aby nám Bůh odpouštěl: rozhovor s Jiřím Kašným, s. 3.

¹⁰² srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 209.

Langmeier toto období člení dále na fázi prepuberty a vlastní puberty. Prepuberta je pak určena v rozmezí od 11 do 13 let a projevuje se nastupujícími sekundárními pohlavními znaky. Puberta navazuje na prepubertu a je ohraničena dosažením schopnosti reprodukce, což se děje okolo 15. roku života. Přičemž věkové vymezení se liší u chlapců a dívek zhruba o jeden až dva roky, neboť dívky dospívají rychleji než chlapci.¹⁰³

Období pubescence je považováno za jedno z nejdramatičtějších epizod lidského života vůbec. Vystupuje zde totiž do popředí celá řada radikálních transformací. Pohlavní dospívání, a s ním spojené tělesné a hormonální změny představují pro psychiku jedince značnou zátěž.¹⁰⁴

Tato perioda lidského života bývá někdy označována také jako druhá fáze vzdoru. Což pramení z odmítání dosavadních postojů a hodnot ze strany rodičů, jež pubescent do té doby plně akceptoval. Dítě se musí vymanit ze závislosti na rodičích, naučit se odpovědnosti, samostatného rozhodování, a proto dochází k těmto konfliktům, jež jsou mnohdy pro obě strany velmi zatěžující.¹⁰⁵

Označovat pubescenci za druhé období vzdoru je dle Příhody zavádějící, neboť poukazuje na fakt, že pojem vzdor v sobě značí agresivní chování. Pubescentovo chování je však ve skutečnosti obranné, jež primárně hájí jeho vlastní identitu. V agresivní chování může teprve přerůst v situacích, kdy jednání dospělého je v rozporu s pubescentovými nebo společenskými hodnotami a jedná se tak o chování sekundární. Kupříkladu děti raději přijmou trest, než by měly uznat, že měl pravdu dospělý a přijmout jeho názory, či jej odprosit. Činí tak na základě obrany své identity, jež pociťují v celém období za značně ohroženou. Proto by bylo lepší, chceme-li toto období označovat jedním typickým znakem, používat pojem období resentmentu, jež v sobě značí obranné záporné chování.¹⁰⁶

¹⁰³ srov. LANGMEIER, D., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 139.

¹⁰⁴ srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 169.

¹⁰⁵ srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, s. 233-234.

¹⁰⁶ srov. PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky: I, Vývoj člověka do patnácti let*, s. 409.

2.1 Biologická charakteristika

Pubescence je charakteristická tzv. druhou tvarovou přeměnou organismu. To znamená, že se podstatně urychluje růst a dochází k pohlavní diferenciaci, jejímiž prvotními příznaky jsou právě sekundární pohlavní znaky, čímž se dále diferencuje mužský a ženský tělesný vzhled. Na těchto změnách se nejvíce podílí endokrinní systém žláz a sílí produkce hormonů.¹⁰⁷

Tělesné dospívání přináší pubescentovi celou řadu nových situací. Celková vnější i vnitřní změna tělesného schématu před něj klade nové požadavky, se kterými se musí vyrovnat. Zevnějšek se tak stává důležitou součástí pubescentovy identity, na nějž soustředí značnou část své pozornosti a pokládá jej za možný prostředek dosažení sociální integrace a prestiže.¹⁰⁸

Pubescent velmi citlivě vnímá reakce svého okolí na somatické změny, jimiž prochází. I když mohou být pozitivní, on sám je často vnímá jako negativní, neboť se jedná o změnu, která pro něj představuje podstatný zvrát dosavadního vývoje. Spojuje je tedy s tím, jak tyto změny hodnotí jeho okolí, na základě čehož si vytváří postoje o svém tělesném schématu.¹⁰⁹

Tělesné vzezření tak představuje poměrně velkou sociální hodnotu. Pocitem nelibosti trpí častěji dívky, což je dáno jednak tím, že proces dospívání u nich nastupuje dříve než u chlapců a tělesné změny jsou výraznější, a jednak také tím, že hodnota krásy je v současné společnosti prezentována nerealistickými symboly, jež znázorňují např. modelky, které tvoří marginální část populace, ale společnost je považuje, prostřednictvím médií, za ideál krásy. Připočteme-li k tomu ještě sociokulturní pojetí ženské krásy, tělesný vzhled se stává pro dívky nepřekonatelným problémem.¹¹⁰

Ideál krásy se stává nedosažitelným, neboť dívky váží v 15 letech v průměru o devadesát dkg více než chlapci, a přirozeně jsou plnější

¹⁰⁷ srov. KURIC, J. et al. *Ontogenetická psychologie*, s. 195.

¹⁰⁸ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 210-211.

¹⁰⁹ srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, s. 233.

¹¹⁰ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 213-214.

a nespokojenější se svým vzhledem. V průběhu následujících třech let, ale přiberou už jen něco, přes šest kilogramů, zatímco hoši téměř jednou tolik.¹¹¹

Z čehož vyplývá, že tělesný vzhled je v tomto období determinován v důsledku překotného tělesného růstu a je za běžných okolností neslučitelný s postavou modelky, tedy i se současně prezentovaným ideálem krásy. Dívky tento rozpor však nesou dosti nelibě, v čemž je utvrzují i jejich vrstevníci, kteří obdivují přítomné modly a dávají jim tak najevo, že se kloní na stranu společnosti, která umožnila, že hodnota krásy se dá jednoduše kupovat za peníze, pomocí kosmetických přípravků a sebeodříkání se v otázkách příjmu potravy.

Překotná růstová expanze má pro pubescenta psychologicky významné důsledky. Nyní dosáhl srovnatelně stejně vysoké postavy jako dospělý, někdy i vyšší, což mu dodává při komunikaci pocit jistoty. Nenahlíží již na dospělého jako na někoho, kdo stojí nad ním a on je mu podroben, ale stává se pro něj rovnocenným partnerem.¹¹²

Biologické a psychické dospívání však nemusí probíhat konzistentně. Jestliže je biologické zrání rychlejší než psychické, může docházet k intrapsychickým konfliktům, jejichž základem jsou právě probíhající tělesné změny, které se snaží jedinec potlačit či alespoň zabrzdit, jelikož jsou pocíťovány jako zdroj negativních podnětů.¹¹³

2.2 Psychická charakteristika

Doba pubescence se vyznačuje vznikem nové kvalitativní úrovně myšlení, jedinec si osvojuje systém formálně logických operací, jež mu umožňuje uvažovat o jevech teprve budoucích, které nemají zakotvení v přítomnosti na základě zkušenosti. Pubescent dokáže uvažovat i o alternativách, které by mohly přicházet v úvahu, nespokojuje se pouze s jedním konkrétním řešením. Je také schopen

¹¹¹ srov. PRÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky: I, Vývoj člověka do patnácti let*, s. 432.

¹¹² srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 171.

¹¹³ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 212.

uvažovat hypoteticky o věcech velmi abstraktních, jež stojí mimo smyslové vnímání.¹¹⁴

Na základě čehož se mění i jeho postoje, a to nejen k sobě samému, ale i ke svému dosavadnímu okolí a světu jako celku. Pubescent je sice vybaven schopností uvažovat na úrovni formálně logických operací, jež představují vrchol v lidském myšlení, ale chybí mu dostatečné množství zkušeností, které by umožňovaly následnou reformu. Proto je jeho uvažování častokrátě odpoutáno od reálného světa a může se dopouštět omylů, či zevšeobecňujících závěrů, jež vycházejí z nepodložených skutečností.¹¹⁵

Formálně logické operace dávají pubescentovi možnost přemýšlet o hodnotách společnosti, jež mu jsou ze strany výchovně vzdělávacích institucí neustále předkládány. On tuto nově nabitou možnost hojně využívá a reflektuje všechny skutečnosti, jež jsou v rozporu s proklamovanými hodnotami a činí tak vsutku důrazně, svědomitě a značně neúprosně.¹¹⁶

O to větší je jeho následné zklamání, když zjistí, jaká panuje diskrepance mezi intencionálním a funkcionálním působením. Je značně rozhořčen nad skutečností, že on musí dodržovat normy, které mu jsou předkládány jako obecně platné a závazné, ale dospělí tyto pravidla sami nedodržují a nejednou jednájí v přímém a úmyslném rozporu proti těmto hodnotám. V tu chvíli dokáže být pubescent velmi sveřepý a můžeme zde mluvit o agresivním chování, jež měl Příhoda právě na mysli.

Stejný autor hovoří o pubescenci jako o době dobrodružné morálky, jež se vyznačuje hrdinským přerodem mravního cítění.¹¹⁷ Jedinec chce nalézat hodnoty, které mu jsou zvnitřněny na základě výchovně vzdělávacích procesů, ale zároveň je chce nalézat svou vlastní cestou a pílí, neboť shledává cesty společnosti, vedoucí k těmto ideálům, za pokrytecké a sebeúčelné, které spíše hodnoty popírají a tlumí, než by je podporovaly.

¹¹⁴ srov. LANGMEIER, D., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 146-147.

¹¹⁵ srov. KURIC, J. et al. *Ontogenetická psychologie*, s. 210.

¹¹⁶ srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 175.

¹¹⁷ srov. PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky: I, Vývoj člověka do patnácti let*, s. 428.

V dospívání je také značně vyvinuta potřeba dychtící po všem novém, neotřelém, až tajemném, co jej překračuje a vymaňuje se ze smyslového světa. Jedná se o vzrušení, které naplňuje dospívající pocitem výjimečnosti a neopakovatelnosti, jak prožívané skutečnosti, tak sebe samého. Zvídavost a touha po tajemství je kořením pubescentovy seberealizace.¹¹⁸ Tyto stavy jsou doprovázeny nejen kognitivní rozdychtěností, ale také emocionálním rozrušením.

Což se odráží i v pubescentních zájmech. Převládají zde zájmy poznávací, jež se projevují snahou poznat vše nové, co bylo až dosud pubescentovi skryto. Tyto zájmy jsou podmíněny na základě nově se utvářejících postojů k dospělým, jež předem do jisté míry predikuje, jakým směrem se bude pubescentovo nahlížení na sociální skutečnost ubírat.¹¹⁹ Nezanedbatelnou roli pak hrají právě emoce.

Tělesné změny, jak jsme již podotkli, jsou provázeny hormonální bouří, která má za následek emoční labilitu, jež se projevuje více či méně přecitlivěným reagováním na veškeré podněty, s nimiž pubescent vstupuje do interakce. Tato emoční nevyrovnanost má podíl na neustále se zvyšující nejistotě, která je charakteristická podrážděností a vysokým stupněm napětí. On sám je překvapen ze svého rozporuplného prožívání skutečností, což vyvolává pocity rozladěnosti a nevládnosti ke svému okolí i k sobě samému.¹²⁰

Emocionální rozkolísanost prožívání je natolik typická pro tuto éru lidského vývoje, že bývá celé období pubescence označováno právě pomocí této charakteristiky. Střídají se zde výbuchy emocí, které často přecházejí do lhostejnosti a depresí. Dosavadní porozumění emocím se kompletně rozpadá.¹²¹

Nakonečný charakterizuje pubescenci jako období zmatků, poněvadž dospívající se nevyzná ve svých vlastních pocitech, kterým nerozumí a nedokáže, mnohdy ani nechce tyto pocity vyjádřit, jelikož se obává zesměšnění. Zdrojem těchto pocitů je zápas o uznání vlastní dospělosti, a z ní plynoucích práv, konfliktů s rodiči a neshodou mezi aktuálně prožívanou romantickou láskou

¹¹⁸ srov. PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky: I, Vývoj člověka do patnácti let*, s. 367.

¹¹⁹ srov. KURIC, J. et al. *Ontogenetická psychologie*, s. 220-221.

¹²⁰ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 214.

¹²¹ srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK I. et al. *Aplikovaná sociální psychologie II.*, s. 67.

a úpěnlivou sexuální touhou.¹²² To vše vyvolává v pubescentovi neustálé vnitřní konflikty, které se vyznačují vyšší či nižší mírou emocionality.

Nejistota, jež se pubescenta v celém tomto období zhošťuje, u něj může vyvolat dvě základní obranné reakce. Mechanismus kyvadla mu umožňuje návrat na nižší vývojovou úroveň, ve které nachází potřebný pocit jistoty a slouží tak jako určitý druh relaxace a uvolnění. Tato reakce je uplatňována hlavně v situacích, kdy nové způsoby řešení nejsou dostatečně zvnitřněny a jejich realizace je tak obtížnější než staré osvědčené způsoby chování. Únik do fantazie je druhým častým jevem, s nímž si pubescent vypomáhá ve vypjatých situacích. Fantazie dovoluje odpoutání se od časoprostorové vázanosti, a umožňuje mu tak dočasné překonání náročných situací, jež nedokáže prozatím řešit. Fantazijní snění umožňuje řešit daný problém z různých rolí a pohledů, které by v reálném životě nebyly uskutečnitelné. Fantazie může působit jako vhodný stimul k podpoře a rozvíjení myšlení o budoucím dění.¹²³

Fantazie tak představuje pro pubescenta vítaného společníka, který nejednou pomůže ve zdánlivě neřešitelném problému. Jak ale uvádí Kuric, na její rozvoj značnou měrou působí vnější činitelé, jako jsou např. masmédiá, která mohou v jedinci vzbuzovat často nerealistické představy, které jsou poté přenášeny do fantazie, kde se dále upevňují a rozvíjí.¹²⁴

To je klad a zároveň protiklad fantazie, že zůstává skryta vnějšímu okolí a je přístupna pouze samotnému jedinci, který tak může jejím prostřednictvím překonávat různé strasti života, ale zároveň i posilovat a rozvíjet protispolečenské hodnoty a tendence. Problém nastává, jestliže tyto proti lidskosti jdoucí hodnoty jsou pubescentovi prezentovány v době, kdy se nachází ve vnitřním rozpoležení a je snáze náchylnější k přijmutí takovýchto zločinů. Jedním z takových míst, kde se může setkat s informacemi, na něž není dostatečně připraven, jak kognitivně, emočně i morálně, je internet, který nepodléhá jakékoliv cenzuře, jež by vyčleňovala ty hodnoty, jdoucí proti lidskosti.

¹²² srov. NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*, s. 175.

¹²³ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 215-216.

¹²⁴ srov. KURIC, J. et al. *Ontogenetická psychologie*, s. 208.

V rámci pohlavního dozrávání se objevují erotické emoce, jež se projevují zájmem o druhé pohlaví. Tento zájem má však podobu nesmělosti a vynořuje se v životě pubescentů zprvu neočekávaně. Erotický vztah je charakteristický mnohdy jednostrannou emocionální vazbou, aniž by druhý věděl, že je objektem tohoto vztahu, neboť pubescent je ve své přirozenosti velmi bázlivý.¹²⁵

Erotické city se vyznačují touhou po blízkosti milovaného objektu, ale nevyústíjí přímo ve smyslové uspokojení, i když mají stejný základ jako city sexuální, jež jsou spojeny s touhou tělesného přilnutí případně samotného uspokojení. Toto rozlišení je důležité, poněvadž pubescence je dobou erotiky. Příhoda to dokazuje na vytváření spontánních skupin. Chlapci v tomto období, stejně jako dívky vytváří homogenní skupiny, namísto heterogenních. Je to dáno tím, že pouze ve skupinách stejného pohlaví si dokážou nejlépe sami sobě porozumět a potřeba sexuálního uspokojení zde není hlavní. Sexualita má v tomto období tedy význam vedlejší a je pubescenty realizována v projevech autoerotiky, přímé sexuální uspokojení s druhým partnerem tak není primárním cílem.¹²⁶

Příhoda shrnuje, že jak erotika, tak i sexualita tvoří základ psychických změn, ale jejich odloučení pro lidský vývoj je v této etapě účelné a důležité. Zároveň se domnívá, že nejdůležitějším spojencem erotiky je estetické cítění, v němž může pubescent uspokojovat své erotické tužby, aniž by musel nutně sklouznout k sexuálnímu uspokojení s druhým partnerem. Estetické cítění se pak nejvíce projevuje obzvláště v hudbě, výtvarném umění a v poezii.¹²⁷

Rozpor, jenž vzniká mezi subjektivně pociťovanou touhou erotična, která se vyznačuje platonickou láskou s příměsí nesmělosti, až bázlivosti, je konfrontován se sexuálním pudem, jež sice vychází z vně pubescenta, ovšem je neúměrně urychlován společností, která předčasně tento pud probouzí k životu. Proto tato diskrepance musí být určitými způsoby ventilována, což umožňuje právě umění ve všech svých podobách.

¹²⁵ srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK I. et al. *Aplikovaná sociální psychologie II.*, s. 68.

¹²⁶ srov. PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky: I, Vývoj člověka do patnácti let*, s. 413-414.

¹²⁷ srov. Tamtéž, s. 417.

2.3 Sociální charakteristika

Pubescenci lze také označit za období emancipace. Dospívající má potřebu se zbavit citové závislosti na rodině v dosavadní podobě. Již nechce, aby s ním bylo zacházeno jako s malým dítětem. Takovéto jednání shledává manipulativním, což se mu krajně přičí. Proto se snaží o citovou transformaci, ve které mu sice i nadále bude rodina poskytovat pocity bezpečí a jistoty, ale zároveň mu umožní odprostit se z její vázanosti a budování si své vlastní identity.¹²⁸

Přeměna vztahů představuje značnou zátěž pro obě dvě strany. Přičemž pro dítě je tato situace značně náročnější, neboť city, jež prožívá, jsou pro něj nové a neumí je dostatečně pochopit, natož pak vyjádřit či verbalizovat. Proto mnohdy dochází k úplnému odklonu od rodičů, od ideálů, jež ztělesňovaly. Hodnoty, které dříve obě strany spojovaly, je dnes spíše rozdělují.¹²⁹

Proto se stává, že tentýž názor, který zastává dospělý, je odmítnut a označen za nepřijatelný. Od vrstevníků či jiné neformální autority je však nekriticky přijímán a pubescent se s ním ztotožňuje. Děje se tak z důvodu, že se potřebuje odlišit od autority rodičů, vymanit se z jejich vlivu a dokazovat si, že i on ob stojí v konfrontaci s dospělými. Jedná se o sebe potvrzování autonomie, která je pro něj v emancipačním procesu nepostradatelná.¹³⁰

Aby odpoutání se od rodiny bylo úspěšné, musí mít pubescent jistotu v přilnutí k novému sociálnímu objektu, který do jisté míry umožní z části nahradit stávající rodinu. Tuto úlohu přebírá vrstevnická skupina, která představuje pro dospívajícího nový rozměr života. Členové skupiny mají stejné zájmy, potřeby i problémy. V tom spočívá přitažlivost tohoto nového hráče na sociálním poli. Kdo jiný by mohl lépe chápat tak komplikované a složité procesy, které se odehrávají v pubescentu, než zase jen pubescent.¹³¹

Vrstevnická skupina vytváří své vlastní normy, hodnoty a ideály, které musí každý jedinec, jež náleží, nebo chce patřit do této skupiny, respektovat a dodržovat. Jinak je skupinou sankcionován, odvržen na její okraj, anebo případně

¹²⁸ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 237-238.

¹²⁹ srov. LANGMEIER, D., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 149.

¹³⁰ srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, s. 234.

¹³¹ srov. KURIC, J. et al. *Ontogenetická psychologie*, s. 227.

by mohl být i vyloučen, což je pro pubescenta, jež se zbavuje svých dosavadních jistot, nepřípustné. To je jeden z důvodů, proč dospívající tak lehce přebírá tyto hodnoty, které mohou být i v rozporu s jeho dosavadním pojetím hodnot.¹³²

Role ve skupině, kterou jedinec zastává, je pro něj významná. Je odvislá od jeho vlastních schopností a dovedností. Není jako v rodině vrozená, předem určená, ale musí se snažit o její potvrzení, přičinit se o ní, je zásluhová. To na něj klade značné požadavky, které mohou být v rozporu s požadavky rodiny a může tak docházet ke konfliktům mezi ním a rodiči, kteří nerozumí jeho potřebě určitou sociální roli ve skupině získat a utvrzovat se ve své nově získané identitě.¹³³

2.4 Hodnotová revoluce

Označením hodnotová revoluce, chceme upozornit na fakt, že období pubescence se nese v duchu přehodnocování všeho, s čím se pubescent v dosavadním životě setkal. Je to éra revizionismu, která pečlivě přezkoumává vše, co mu bylo importováno zvenčí. Zvláštní pozornost věnuje těm normám a hodnotám, na kterých společnost nejvíce lpěla a také jej, při jejich nedodržování, nejednou sankcionovala.

Jakmile zjistí, že existují nesrovnalosti mezi proklamovaným chováním a skutečným jednáním, dokáže být dospívající velice nekompromisní a vyžaduje striktní dodržování dané hodnoty. Nechuť ke kompromisům vyplývá ze strachu z nejistoty, kterou prožívá nejintenzivněji.¹³⁴

Jestliže tak okolí nečiní, opovrhuje jím. Nejvíce však pohrdá těmi, k nimž choval nejvyšší náklonnost, poněvadž považuje jejich jednání za zbabělost a zradu vůči vlastní osobě. V jeho očích se stávají pokrytci, kteří pozbývají posledních zbytků autority v jeho mravním určení.

¹³² srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 245-246.

¹³³ srov. Tamtéž, s. 246-247.

¹³⁴ srov. Tamtéž, s. 221.

Postupem času pubescent zjistí, že ve svém tažení za morální očistu světa zůstal dočista sám. Rodiče dávno rezignovali na ideály, jež mu vštěpovali po celou dobu a on sotva dokáže něco změnit, jelikož jej ani dospělí neberou vážně a spíše ho v této věci přehlížejí, než aby mu naslouchali. Dospívající cítí, že o hodnotách se jen mluví, místo aby se činilo. Nevyhnutelně dochází k závěrům, že hodnoty jsou jen pro někoho a pro nějaký čas, a je to on sám, kdo určuje, kdy se jimi bude řídit a kdy naopak pozbudou platnosti a umožní mu být „volným“.¹³⁵

Volnost se postupně přeměňuje v pojetí svobody, kterou pubescent chápe jako svobodné rozhodnutí, jež není vázané na hodnoty, ale vychází z pudových tendencí, které může libovolně uspokojovat, neboť svoboda se v jeho pohledu projevuje jako libovůle rozhodnutí v libovolném čase a prostoru. Není schopen si uvědomit, že se sice vyvázal z rodičovské autority, ale zároveň se ihned opětovně přikloval tentokrát k pudovým tendencím, které z něj rovněž nečiní svobodnou bytost.

Tato nově nabitá svoboda mu umožňuje vytvářet si svou vlastní identitu, která odpovídá jeho potřebám a zájmům. Záleží pouze na něm, jak se zachová a jaké meze si sám sobě stanoví. Jeho dosavadní hodnotová orientace se mění bezmála revolučně a hodnotový systém zažívá silné otřesy.¹³⁶

V této době je proto jedinec poměrně náchylný k vytvoření si takové hodnotové orientace, jež bude nadále podporovat a rozvíjet jeho dosavadní spotřebitelský život a přivede jej na scestí konzumního způsobu života, který za nejvyšší hodnotu pokládá neustále se zvyšující spotřebu produktů a služeb tržního hospodářství.

Pubescence, jak jsme se snažili dokázat, je jedna z nejsložitějších etap lidského vývoje. Je to doba plná bouřlivých a revolučních změn, kterým nerozumí pubescentovo okolí natož pak on sám. Je to období změní nejistoty a hledání nové identity. Je to stádium velkých konfliktů, ve kterých je negováno téměř vše, co má spojitost s dosavadním průběhem života, ale zároveň je to období šlechetnosti a spravedlnosti, které se projevuje bezpodmínečným lpěním na stávajících

¹³⁵ srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 189.

¹³⁶ srov. PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky: I, Vývoj člověka do patnácti let*, s. 427.

hodnotách. Proto je také možná toto období označováno za období vzdoru, neboť pubescent opravdu vzdoruje, ne však hodnotám, poněvadž ty pro něj až doteď představovaly jistotu a řád, ale společenské skutečnosti, která tyto hodnoty degraduje, a tím je degradována i jeho jistota a pocit bezpečí.

Na obranu pubescenta však musíme poznamenat, že mnohé jeho problémy číší právě z rozporu, jenž panuje mezi světem předávaných a světem skutečně žitých hodnot. Pubescent tak vstupuje do dění, které nerozjednal a nemohl do něj zasahovat, ale tímto dnem se jeho postavení mění. Je mu dána možnost korekce, která v něm může vyvolat ještě větší nejistotu, anebo naopak zklidnění, že tento stav není konečným a teprve on sám může realizovat ty hodnoty, jež pokládá za určující smysl lidského života.

Pubescent se s hodnotami nejprve setkává skrze hodnotový systém společnosti, ale také na základě své zkušenosti a subjektivního pojetí, kde určující roli hrají emoce. Tento zprvu předem daný systém následně transformuje do nové podoby, a tou je hodnotové vědomí, které je ustavujícím prvkem pro hodnotovou orientaci, jenž je nejvíce v konsonanci se zastávanými postoji. Ve stále větší míře se však vedle subjektivního pojetí, které přehodnocuje vše, s čím se dospívající setkává, objevují hlavně sílící kulturní vlivy, v podobě internetu, které ovlivňují subjektivní pojetí směrem od subjektivní prospěšnosti k objektivním potřebám konzumní společnosti.

3 Internet

Smyslem této kapitoly je upozornit na možná úskalí při užívání internetu při utváření hodnotové orientace člověka obecně. Nejprve se budeme zabývat vznikem a vývojem internetu, jeho funkcemi, vymezíme pojem kyberprostor, zaměříme se na úskalí plynoucí z používání internetu a nakonec pojednáme o internetu a hodnotách.

Internet je fenomén, jenž se stal synonymem doby, ve které žijeme. Jedná se o produkt procesu globalizace, který se v průběhu vlastního vývoje stal hnací silou své stvořitelky. Internet je jevem, který se rozvíjí přibližně třikrát tak

rychleji než dříve televize a desetkrát rychleji než rozhlas.¹³⁷ To znamená, že se jedná o velmi progresivní médium, které není dost dobře možné kvantifikovat.

3.1 Vznik a vývoj internetu

Počátky internetu lze spatřovat v rámci vojenského obraného projektu ARPANET, který byl realizován americkým Pentagonem prostřednictvím agentury DARPA. V roce 1969 byla zprovozněna první počítačová síť, jež propojovala celkem čtyři počítače. Záměrem projektu bylo vytvořit síť počítačů, na sobě navzájem nezávislých, jež by mohly spolu komunikovat i při výpadku, odpojení ostatních počítačů.¹³⁸

Tato myšlenka se rodila v době bipolárního světa, ve kterém se představitelé americké armády obávali, že v případě vypuknutí jaderného konfliktu budou jako první ničena místa, z nichž je řízena společnost. Proto tento systém neměl mít žádné řídicí centrum, na kterém by byl existenčně závislý. Podstatným rysem se tak stala decentralizovanost, která zaručovala nezávislost systému na jeho jednotlivých součástech.¹³⁹

V průběhu vývoje ARPANETU si jeho tvůrci mezi sebou začali vyměňovat nejen poznatky o výzkumu, ale také osobní sdělení. Což se později ukázalo jako významná přednost, neboť na velké vzdálenosti si lze relativně v krátkém čase předat značné množství informací. Tyto počátky komunikace tak lze označit za předchůdkyni elektronické pošty.¹⁴⁰

V roce 1983 se projekt ARPANET rozděluje na vojenský MILNET a civilní ARPANET. Toto štěpení je pak považováno za počátek vzniku Internetu. Zavedením komunikačních protokolů TCP/IP, které umožňují komunikaci mezi počítači, mělo za následek rychlý vývoj internetu a jeho postupnou komercializaci.¹⁴¹

¹³⁷ srov. MUSIL, J. *Elektronická média v informační společnosti*, s. 161.

¹³⁸ srov. JANČÁŘ, L., LUKÁŠ, I. *Chemická informatika: 1. díl Internet a chemie*, s. 20.

¹³⁹ srov. SAK, P., SAKOVÁ K. *Mládež na Křižovatce*, s. 190.

¹⁴⁰ srov. JANČÁŘ, L., LUKÁŠ, I. *Chemická informatika: 1. díl Internet a chemie*, s. 20

¹⁴¹ srov. Tamtéž, s. 21.

Musil o internetu soudí, že jeho podstata spočívá v organizačním systémovém řešení toku informací, jehož úkolem je předávání multimediálních informací mezi počítači, přičemž tento systém nemá výrazné hierarchické členění, ani centrální bod, který by směřoval či řídil jednotlivé toky informací.¹⁴²

Internet je složen z celé řady aplikací, které umožňují různými způsoby přenášet jakékoliv informace od auditivních k vizuálním propojením. Mezi nejzákladnější složky patří: elektronická pošta; elektronické diskusní skupiny, které jsou nadstavbou elektronické pošty a umožňují rozesílání informací mezi všemi účastníky diskusní skupiny najednou, přičemž vrchol diskusních skupin je spatřován v elektronických konferencích; za pomoci přenosu souborů FTP lze kopírovat vzdálené počítačové soubory, anebo je naopak sdílet; vzdálený přístup znamená připojení se ke vzdálenému počítači bez ohledu na časoprostorové hranice; označení Talk umožňuje komunikaci mezi vzdálenými počítači mezi dvěma účastníky přímo, tzv. naživo, a označení IRC značí komunikaci mezi více uživateli najednou, jedná se např. o služby ICQ, Jabber, či SKYPE; World Wide Web je pak shromaždiště hypertextových dokumentů.¹⁴³

V České republice bylo v roce 2007 celkem 1 616 600 účastníků internetu. Přičemž účastníkem je fyzická nebo právnická osoba, včetně účastníků typu internetových kaváren a veřejně informačních terminálů, jež využívají alespoň jednu službu sítě internet na základě smlouvy s poskytovatelem této služby.¹⁴⁴

V prosinci roku 2008 bylo v České republice registrováno 4991300 uživatelů internetu, což znamená, že 48,8 % obyvatel používá internet. V období mezi léty 2000-2008 se jedná o nárůst uživatelů internetu o 399,1%. Čeští uživatelé internetu tvoří v evropském měřítku 1,3 % uživatelů.¹⁴⁵

Podle posledních dostupných průzkumů, realizovaných agenturou Mediasearch, bylo v České republice k únoru 2009 celkem 4933045 uživatelů. Přitom každý z nich strávil v průměru na internetu za měsíc únor téměř 30 hodin.

¹⁴² srov. MUSIL, J. *Komunikace v informační společnosti*, s. 31.

¹⁴³ srov. JANČÁŘ, L., LUKÁŠ, I. *Chemická informatika: 1. díl Internet a chemie*, s. 26.

¹⁴⁴ srov. Český statistický úřad. *Statistická ročenka České republiky 2008*, s. 434.

¹⁴⁵ srov. Internet World Stats: Usage and Population Statistics. [online]. Posl. úpravy 12. 2008. [cit. 2009-04-04]. Dostupné na WWW: <<http://www.internetworldstats.com/stats9.htm>>.

Všichni uživatelé dohromady přitom navštívili celkem necelých 7,2 miliard webových stránek.¹⁴⁶

3.2 Funkce internetu

Zprvu byl internet zaměřen pouze na předávání informací vědeckého rázu, avšak postupem času začal plnit i jiné funkce, které vycházejí z požadavků široké veřejnosti. Dalo by se říci, že internet plní v podstatě obdobné funkce jako klasická elektronická média, ale s tím rozdílem, že funkce internetu mají interaktivní charakter. Nejedná se tedy již o pasivní přizpůsobování se médiu, jako např. u televize či rozhlasu, ale o aktivní strukturování a organizování informací dle svého uvážení. Musil vymezuje čtyři základní funkce internetu, a to:¹⁴⁷ informační, zábavná, komerční a dálkově provozované služby.

Informační funkce je základní funkcí každého média, ať již elektronického či nikoliv a je ostatně přítomna v každé následující funkci z ní odvozené. Tato funkce v sobě značí obsahy, jež jsou nám známy z klasických médií, jako jsou např. zprávy, komentáře, diskuse, články. Nově se však uživatel setkává i se soukromými informacemi ostatních uživatelů, kteří pomocí svých osobních webových stránek uveřejňují jakékoliv informace na základě svého posouzení, která jsou buď přístupné všem, anebo jen určitým uživatelům, či jsou zpoplatněny.

Zábavní funkce může představovat pěstění vysokého estetického citění, ale zároveň také obtěžující kýč, jež spíše toto citění deformuje a potlačuje. Naučené způsoby trávení volného času mají významný vliv na naplňování této funkce a zpětně zase tato funkce ovlivňuje způsoby trávení volného času. Zábavní funkce je hojně zastoupena a to mnohdy i v nestrukturovaném prohlížení stránek za

¹⁴⁶ srov. *Polovina české populace na internetu*. [online]. Praha: Mediaresearch, 2009. Posl. úpravy 03. 04. 2009. [cit. 2009-04-06]. Dostupné na WWW: <<http://www.mediaresearch.cz/file/183/tz-polovina-ceske-populace-na-internetu.pdf>>.

¹⁴⁷ srov. MUSIL, J. *Elektronická média v informační společnosti*, s. 163-165.

účelem zabavení se, bez předem stanoveného cíle. Jde tak pouze o bezmyšlenkovité vyplnění volného času.

Komerční funkce je všudy prostupující funkcí, která užívá ostatních funkcí a posouvá internet neustále více komerčním směrem. Stále větší počet služeb, je na internetu zpoplatňováno. Navíc všudy přítomná reklama se snaží v jedinci vyvolat domnělou představu, že daný výrobek či služba jsou pro jeho život vskutku důležité ba dokonce nezbytné, pro vytvoření životního stylu, jehož si žádá společnost a on sám jej chce dosáhnout.

Dálkově provozované služby jsou uváděny jako čtvrtá funkce. Jedná se hlavně o komunikační funkce, např. elektronické pošty, SMS zpráv, ICQ a podobných produktů, které umožňují uživatelům být ve spojení s ostatními uživateli sítě a vytvářet si mezi sebou buďto virtuální vztahy anebo uchovávat vztahy mezilidské.

Internet můžeme vymezit i na základě funkcí tak, jak je podává Spousta v návaznosti na McLuhana. Internet spojuje jednotlivá média v jeden celek, a vytváří tak široké spektrum mediální soustavy, jež v sobě značí jak média klasická tištěná tak elektronická. Na základě čehož lze vymezit čtyři základní funkce, které se dále větví a vytvářejí tak v celku vše pokrývající komplex, jenž působí na uživatele. Řadíme sem funkce informativní, komunikativní, formativní a rekreativní.¹⁴⁸ Podrobněji je zde následovně rozvedeme.

Informativní funkce zabezpečuje předávání informací, které více či méně působí na uživatele, a tím ovlivňují jeho postoje a hodnoty. Toto předávání obsahů kultury je umožněno prostřednictvím zakódování informací, jež se tímto způsobem stávají dostupné všem uživatelům. V informativní funkci může specifikovat následující funkce:

- Hodnotová funkce znamená, že každá informace v sobě skrývá určitou hodnotu, která je skrze tyto informace sdělována uživatelům.
- Hodnotící funkce se pak projevuje tím, jak jednotlivá média přistupují k informacím, jak je zpracovávají a uvádějí v život. Podle způsobu, jakým je

¹⁴⁸ KRAUS, B et al. *Člověk-prostředí-výchova: K otázkám sociální pedagogiky*, s. 64-70.

daná informace prezentována, média tak nepřímo vyjadřují postoj k dané události, a tím i formují veřejné mínění.

- Kognitivní funkce je založena na zprostředkování informací. Média jsou schopna vystihnout komplexní povahu reality lépe než samotný uživatel. Tím si média vytvářejí svou další funkci, a tou je:
- Funkce vzdělávací, která přímo člověka vybízí, aby se danou problematikou zaobíral. Otevírá mu nové světy, které byly před ním až doposavad ukryty, poskytuje mu možné návody na řešení situací, s kterými se setkává.
- Funkce petrifikační pak znamená možnost uchovávat již dříve poznané a prožité pro budoucí dění, neboť média popisují a zaznamenávají dobu, ve které jsou přítomna.

S informativní funkcí úzce souvisí i funkce komunikativní, neboli intermediární, která umožňuje navazovat spojení s určitou událostí, jevem či uživatelem na straně jedné a uživatelem na straně druhé. V demokratické společnosti má tato funkce nezastupitelné místo, neboť umožňuje nejen jedinci, ale i vládnoucí vrstvě zlepšovat své současné podmínky. Řadíme sem následující funkce:

- Socializační funkce značí, že média zprostředkovaně předávají zkušenosti celého lidstva, a tím přispívají k socializaci uživatelů. Tato funkce může plnit i roli integrační, kdy jednotliví uživatelé sledují určité obsahy, a tím si upevňují společné zájmy.
- Stimulační funkce podněcuje, vyvolává a dráždí uživatele, aby se více zajímal o stav věcí kolem něj, anebo mu dává naději a víru v lepší dny.
- Kulturní funkce uživatele vychovává. Učí jej přejímat postoje, hodnoty a ideály společnosti a orientovat se tak v současném světě.
- Kompenzační funkce napomáhá uživateli uspokojovat potřeby opačného charakteru, jež se mu v běžném životě nedostávají v takové míře, v jaké by si představoval. Jedná se o nasycení nedostatkových tužeb, které pramení z nedostatku času či energie.

Formativní funkce působí na uživatele daleko silněji, nežli si je často ochoten připustit. Média vytvářejí určité vzory, které následně zjevně nebo skrytě

propagují. Uživatel je ze všech možných stran konfrontován a neustále přesvědčován o výhodách konformního způsobu jednání, že nakonec ve svém důsledku se chová v souladu s těmito vzory, i když je přesvědčen, že tak nečiní a stále si zachovává jistou míru nonkonformismu. Do této skupiny funkcí náleží:

- Humanizační funkce je naplněna snahou po stále větší míře solidarity a tolerance k druhým lidem.
- Výchovná funkce si klade za cíl vychovat uživatele dle předem stanovených kritérií, která jsou ve společnosti přijímána jako platná a žádoucí.
- Akulturační funkce je produktem globalizace. Neutichající příliv imigrantů z rozvojových zemí do zemí vyspělejších klade požadavky na začleňování těchto nových uživatelů do již stávajícího systému, který je vystaven na odlišných kulturních základech, které si musí každý nově příchozí osvojit, aby se stal kompatibilním se stávajícím systémem a mohl se propojit s ostatními.
- Estetická funkce přináší uživateli setkání s uměleckými díly, jež jsou však nejednou nahrazovány produkty masové kultury, které spíše estetické vnímání devalvují, než obohacují.
- Magická funkce plní požadavky virtuální reality, kde člověk opouští smyslový svět a ponořuje se do světů hmotně neexistujících.
- Defrustrační funkce úzce souvisí s funkcí magickou a pomáhá uživateli se zbavit pocitů úzkosti a deprese, které vznikají na základě konfliktů, jež není schopen sám bez pomoci zvládnout.
- Manipulativní funkce je jednou z nejproblematictějších funkcí médií. Neboť jim dává možnost, bezostyšně ovládat uživatele, aniž by si toho byl mnohdy vědom. Manipulativní funkce se vyskytuje zejména v reklamě, ale i ve zprávách a komentářích k jednotlivým událostem.

Rekreativní funkce usiluje o navození takových podmínek, které by umožňovaly uživateli odpočinek a regeneraci sil. Rekreativní funkce umožňuje zapomenout na strasti všedního dne a odprostit se od tlaků, jež na uživatele doléhají v důsledku jeho role a postavení ve společnosti a v soukromém životě. Jedná se zejména o následující funkce:

- Relaxační funkce zbavují uživatele psychického pnutí a navozují u něj psychickou rovnováhu.
- Solitární funkce vyvstává v okamžicích, kdy jedinec touží být o samotě a nerušen. Často se uchyluje k médiím, neboť ty na rozdíl od lidské bytosti jsou pasivním příjemcem, který reaguje pouze na příkazy uživatele.
- Desolitární funkce umožňuje navázat uživateli kontakt se zbytkem světa, bez vyšších časových i citových investic.
- Hédonistická funkce skrze svou schopnost uměle vyvolávat domnělé estetické zážitky přitahuje stále více uživatelů, kteří jejím prostřednictvím dosahují mylných a scestných prožitků krásy.
- Zábavní funkce uspokojuje potřeby po rozptýlení a pobavení se, které nekončí v pouhém odreagování, ale směřují k rozvíjení lidské potenciality formou přitažlivých a zábavných činností.

Každá z výše uvedených funkcí má svůj účel odvozený od celistvého rozvoje člověka a jejím cílem je napomáhat růstu lidské společnosti jako celku. Zároveň se však každá funkce může stát i dysfunkcí, která spíše vráží klín mezi jedince a společnost. Vliv dané funkce je proto interindividuálně odlišný, v závislosti na subjektivním zvnitřnění hodnot a postojů, jež jedinec chová, a její pojetí je tak k jednotlivým uživatelům více či méně zavádějící.

3.3 Biosféra či infosféra

Člověk jako takový se již v biologickém smyslu v podstatě nevyvíjí stovky let a zůstává zakonzervován jako nejvyšší evoluční dílo biosféry. Namísto toho se klíčovým bodem stávají informace, která mají vliv na evoluční vývoj člověka více než biologické podmínky. Proto Sak hovoří o infosféře, jako o novém prostředí, která má určující měrou vliv na rozvoj veškeré lidské civilizace, neboť změny, jež byly nastartovány v informační společnosti, se týkají celého lidstva, ať již disponuje potřebnými technologiemi či nikoliv, poněvadž

prostřednictvím celosvětového propojení a z toho plynoucí provázanosti ekonomik, nezůstávají mimo vliv ICT žádné kultury.¹⁴⁹

Infosféra je charakteristická jak pozitivními tak negativními jevy, které v sobě shromažďuje, což je zapříčiněno neomezeným šířením informací v této nově vzniklé sféře. Vedle přirozeného časoprostorově omezeného světa vzniká na základě ICT produkt lidského vývoje, a tím je kyberprostor.¹⁵⁰

Lévy definuje kyberprostor jako určitý komunikační prostor, jenž umožňuje vzájemné propojení počítačů a jejich pamětí v celosvětovém měřítku. Kyberprostor znamená prostor, kde jsou propojována všechna zařízení, která umožňují tvorbu, uchovávání a šíření informací. Důležitým kritériem při vstupu do kyberprostoru je pouze digitální kódování informací, které následně umožňuje rychlé, flexibilní, plynulé a všem dostupné šíření informací vně kyberprostoru k jednotlivým uživatelům na základě jejich subjektivního výběru.¹⁵¹

Kyberprostor umožňuje vyvázání se z časoprostorového omezení. Místo toho ustavuje pouze jediný čas, online čas, který je pro všechny uživatele společný. Prostřednictvím tohoto času, který odporuje fyzikálním zákonům, jedinec vstupuje do virtuálního světa, který je odvislý od samotného uživatele a ostatních uživatelů, jež se spolupodílejí na utváření tohoto světa, a nepodrobují se tak biologickým determinantám.¹⁵²

Virtuální svět neboli virtuální realita je stav mysli, v němž jsou vyvolány city, nezdědky i emoce, které člověku signalizují, že se nachází v jiném prostředí, aniž by se v něm hmotně skutečně nacházel. Tento stav vzniká na základě smyslového vnímání, pomocí něhož se člověk ponořuje do takovýchto světů a ve větší či menší míře si uvědomuje prožívání virtuální reality.¹⁵³

Tato nová kvalitativní úroveň však sebou přináší i mnohé problémy. Člověk již nemusí být schopen plně rozlišovat mezi virtuální a přirozenou

¹⁴⁹ srov. SAK, P. et al. *Člověk a vzdělání v informační společnosti: Vzdělávání a život v komputeroizovaném světě*, s. 27-28.

¹⁵⁰ srov. Tamtéž, s. 29.

¹⁵¹ srov. LÉVY, P. *Kyberkultura*, s. 83.

¹⁵² srov. SAK, P. et al. *Člověk a vzdělání v informační společnosti: Vzdělávání a život v komputeroizovaném světě*, s. 30.

¹⁵³ srov. CEJPEK, J. *Informace, komunikace a myšlení: Úvod do informační vědy*, s. 90.

realitou. Pouze pomyslná bariéra odděluje tyto dva odlišné světy a čím dál tím více se stává, že uživatel může postupem času přenášet své prožitky a zkušenosti z jednoho světa do druhého, aniž by si uvědomil a dokázal rozlišit, v jakém světě se právě nachází.¹⁵⁴

O čemž svědčí např. případy, které se odehrály v Číně a Austrálii. V Čínské lidové republice ubodal jeden hráč v reálném světě svého spoluhráče z důvodu, že prodal dračí šavli, již spolu vyhráli ve virtuálním světě online hry Legend of Mir 3. Poškozený sice nejprve nahlásil krádež policii, ale ta tento čin odmítla řešit, poněvadž se jednalo o virtuální věc, která nemá právní oporu v zákoně. V australském svazu se stal vlastníkem virtuálního ostrova 22letý univerzitní student, jenž koupil tento ostrov za 35 000 amerických dolarů ve virtuální hře Project Entropia v domněnání, že vydělá na této transakci nemalé peníze.¹⁵⁵

Tyto a jiné případy ukazují, že hranice mezi virtuální a skutečnou realitou se může stát velmi nejasnou až zastřenou. Oba případy mají stejné základy, a to, že jedinec vždy do virtuálního světa investuje značnou část svého času, což s sebou nese i citové připoutání k dané aktivitě. Čím déle činnost trvá a čím více vynakládá jedinec kognitivního i emocionálního úsilí pro realizaci této činnosti, tím hůře je uživatel schopen rozeznat předěl mezi oběma světy, které se mohou začít prolínat.

Problém tedy tkví v tom, jak rozpoznat, v jakém světě se zrovna člověk nachází a nepřenášet tak své prožitky z jednoho světa do druhého. V tradičních společnostech pomáhalo jedinci rozlišení mezi věcmi profánními a posvátnými, které byly umocňovány rituály a ceremoniály, jež oddělovaly oba dva světy. Dnes ve světě internetu nic takového neexistuje. V průběhu rostoucího procesu sekularizace zůstal jedinec osamocen v tomto rozhodování a každý si musí sám určit, v jakém světě se zrovna nachází.

¹⁵⁴ srov. SAK, P. et al. *Člověk a vzdělání v informační společnosti: Vzdělávání a život v komputizovaném světě*, s. 30.

¹⁵⁵ srov. *Budou zákony o virtuálním světě?* [online]. Posl. úpravy 30. 5. 2005. [cit. 2009-04-06]. Dostupné na WWW: <<http://www.cdr.cz/a/13697>>.

Kyberprostor se dá vyznačit určitými vlastnostmi, jež jsou pro něj charakteristické a značnou měrou se podílejí na tom, jak v něm člověk prožívá své působení. Pro lepší představu zde uvedeme několik aspektů, tak jak je uvádí Divínová, která je přebírá od Sulera. Jsou to:¹⁵⁶

- Omezená percepce je v kyberprostoru zcela běžným jevem, neboť komunikace skrze internet je oproštěna od neverbální komunikace. Připustíme-li, že webové kamery a mikrofony kompenzují nedostatečnou neverbální komunikaci, nic to nemění na tom, že prozatím sebedokonalejší zařízení neumožňuje přenášet vůně a doteky toho druhého.
- Vše je založeno na textu, což vyplývá z výše uvedeného a odkazuje tak uživatele pouze na psaný projev, který není, na rozdíl od neverbální komunikace, bezprostřední a existuje zde možnost úskoku a přetvářky, nebo záměrného klamání či manipulace.
- Flexibilita identit znamená pro uživatele možnost bez ostychu a otevřeně vypovídat o svých skrytých tužbách, které by se jinak styděl ba dokonce bál vyslovit v přímé konfrontaci s druhým člověkem. Díky tomu lze i vyhledávat podobně smýšlející osoby, jež zaujímají stejné postoje a hodnoty.
- Změněné a snové stavy jsou považovány za jeden z hlavních důvodů, proč je kyberprostor natolik atraktivní. Při těchto stavech dochází v mysli uživatele ke splynutí s myslí druhého uživatele. Což naplňuje jedince pocitem sounáležitosti a smysluplnosti.
- Rovnost statusu znamená, že všichni uživatelé si jsou do jisté míry rovni, neexistuje zde rozlišení podle pohlaví, věku, barvy pleti či náboženského vyznání. Určující jsou kompetence, kterými uživatel disponuje a jak dokáže přesvědčit ostatní o své atraktivnosti.
- Transcendentální prostor značí možnost vyvázání se z národnostních hranic, schopnost neomezeného cestování, jež umožňuje navázat kontakt s jakýmkoliv uživatelem na jakémkoliv místě planety.

¹⁵⁶ srov. DIVÍNOVÁ, R. *Cybersex: Forma internetové komunikace*, s. 25-29.

- Časová flexibilita v prostředí internetu znamená urychlení. Vztahy, jež jsou zde navázány, jsou nepoměrně urychleny ve svém vývoji oproti běžné komunikaci tváří v tvář. Navíc tato flexibilita poskytuje uživateli vždy prodlevu, ve které může upravit, přizpůsobit svou reakci na určitý podnět. Tím se do jisté míry oprošťuje od své spontánnosti a předem může formulovat takové chování, jež je od něj očekáváno.
- Sociální mnohočetnost vyjadřuje skutečnost, že prostřednictvím internetu je uživatel schopen navazovat několikanásobně vícero kontaktů než v reálném prostředí. Uživatel si sám volí, s kým se bude virtuálně stýkat a podvědomě si vybírá takové osoby, které odpovídají převážně jeho osobě, v čemž hrozí nebezpečí, že se obklopí takovými lidmi, jež zastávají stejné postoje a hodnoty a nebude schopen případné transformace, neboť mu nebude ani nabídnuta. Zůstane izolován, dalo by se říci sám se sebou.
- Možnost záznamu dává uživateli do rukou nástroj, pomocí něhož je schopen obnovovat vzpomínky a zkušenosti na jevy dávno minulé, anebo provádět korekce s časovým odstupem bez přítomnosti afektogenních stavů.
- Narušení přenosu znamená vzrůstající závislost na technologiích a vyznačuje se pocity nelibosti, až úzkosti, pokud je uživatel z nenadálého zapříčinění odpojen a nemá možnost dále užívat prostředky, na které je z různých důvodů závislý.

Kyberprostor jako specifický produkt lidského vývoje umožnil vznik kyberkultury. Jedná se o novou epochu ve vývoji současné kultury, která je převáděna do virtuálního světa. Kyberkultura vytváří nové socializační činitele, jež jsou založeny na ICT, které vstupují do socializačního procesu jako objektivně dané a jejich osvojení je považováno za všeobecně nutnou kompetenci pro život v informační společnosti, jež na ICT stojí.¹⁵⁷

Lévy popisuje kyberkulturu pomocí třech základních cílů, jež má naplňovat. Jedná se o program vzájemného propojení, vytvoření virtuálních společenství a naplnění ideálu kolektivní inteligence. Připojení a následné

¹⁵⁷ srov. SAK, P. et al. *Člověk a vzdělání v informační společnosti: Vzdělávání a život v komputizovaném světě*, s. 249.

propojení je zásadní předpoklad pro vznik a rozvoj kyberkultury, a proto je značná část aktivit vyvíjena na propojování všeho a všech. Izolace je stav, který je nutno co nejdříve změnit. Virtuální společenství navazuje na vzájemnou propojenost. Zakládá se na podobnosti zájmů, potřeb, postojů a hodnot. Umožňuje sdružovat takové skupiny lidí, kteří prostřednictvím těchto společenství obohacují nejen samy sebe, sebe navzájem, ale potažmo celou kyberkulturu, což vyúsťuje v kolektivní inteligenci, jakožto vrcholný cíl kyberprostoru.¹⁵⁸

Kyberkultura znamená potenciální možnost komunikace každého s každým bez ohledu na hranice států či kultur. Člověk je do tohoto světa včleňován nejprve skrze počítačové hry se všemi jejich klady i zápory. Kyberkultura nastoluje nové pojetí člověka. Jedinec se zbavuje emocí, jež mají kořeny v přirozeném světě a místo toho mu jsou importovány emoce virtuální. Mění se tak prožívání událostí. Virtuální zabití člověka je vnímáno jako osvojení si příslušných schopností a dovedností, kde emoce nehrají žádnou roli, jde jen o to, jej co nejrychleji a nejefektivněji zabít. V kyberprostoru dochází k oslabování přirozeného světa, který je zpochybňován a označován za nesvobodný. Kyberkultura umožňuje vymanění z biologických a sociálních determinant a v tomto smyslu ji můžeme pokládat za demokratickou.¹⁵⁹

Jak je vidět, kyberkultura prostřednictvím kyberprostoru poskytuje mnohé možnosti, jak řešit problémy, jež ve společnosti vznikly v průběhu evoluce, nýbrž zároveň skýtá i mnohá nebezpečí, která sice nejsou na první pohled natolik zjevné, ale o to jsou závažnější a nebezpečnější, neboť neznáme šíří a intenzitu možných rizik, která v sobě kyberkultura nese.

3.4 Úskalí internetu

Hlavní problém internetu spočívá v absenci správce, jenž by dbal nad obsahy, které jsou zde umístěny. Tato skutečnost má podstatný vliv na chování

¹⁵⁸ srov. LÉVY, P. *Kyberkultura*, s. 113-117.

¹⁵⁹ srov. SAK, P. et al. *Člověk a vzdělání v informační společnosti: Vzdělávání a život v komputerovaném světě*, s. 250-251.

uživatelů, kteří vědomi si nemožnosti identifikovat veškeré uživatele, spoléhají na to, že právě oni nebudou nikdy odhaleni a tudíž mohou dávat najevo svá vnitřní rozpoložení, která by za jiných okolností pečlivě střežili. Vědomí anonymity je příčinou, proč se na internetu vyskytují prakticky všechny typy lidských činností, i patologické jevy v takové míře, s tak silnou intenzitou a s tak velkou bezohledností.¹⁶⁰

V souvislosti s úskalími internetu lze hovořit i o případných negativních jevech, jež kyberprostor vytváří. Lévy udává celkem výčet pěti těchto jevů.¹⁶¹ Předně jde o izolaci a kognitivní přetížení, kdy se uživatel může do jisté míry izolovat od svého současného sociálního okolí, anebo v přívalu nových informací může být kognitivně přetížen, a tím mu unikají podstatné informace. Závislost na kyberprostoru je vážným problémem, neboť jsou zpřetrhána mnohá pojítka, která spojují jednotlivce s reálným světem. V období pubescence se jedná hlavně o závislosti na počítačových hrách a na různých komunikačních prostředích. Dominance jakožto možný třetí negativní aspekt, znamená monopol, jenž drží nad uživatelem určitá skupina, kupříkladu politická, ekonomická, nebo náboženská. Vykořisťování je spíše uváděno v souvislosti s prací na dálku v rozvojových zemích, ale může se taktéž jednat o vykořisťování psychické, kdy jeden uživatel využívá druhého na základě silného emocionálního vztahu, jenž se vyznačuje závislostí na druhém uživateli. Posledním záporným jevem je označení pro kolektivní blbosti, autor má tím na mysli shromažďování duchaprázdných informací, které mohou zapříčinit právě kognitivní přetíženost, anebo jde pouze o pomluvy, či konformní jednání, které nemá logické opodstatnění.

Burton uvádí možné předpokládané účinky médií, jež mohou na uživatele působit, a ovlivňovat tak jeho hodnotové orientace, postoje a utvářet v něm nové zájmy a potřeby, které mohou skutečně vycházet z jeho potřeb, ale také mohou vyvolávat potřeby umělé. Mezi nejdiskutovanější pak patří:¹⁶²

¹⁶⁰ srov. MUSIL, J. *Komunikace v informační společnosti*, s. 37-38.

¹⁶¹ srov. LÉVY, P. *Kyberkultura*, s. 27.

¹⁶² srov. BURTON, G. *Úvod do studia médií*, s. 353-357.

- Změna postoje, myšlení a poznávání vyjadřuje schopnost médií změnit prostřednictvím postojů to, jak lidé myslí a to, jak se dívají na svět. To umožňuje následně buďto zaměřit lidskou pozornost na určité podněty, anebo naopak odvést pozornost od otázek, které jsou z nějaké příčiny pro společnost nežádoucí.
- Kolektivní reakce neboli morální panika je schopnost vyvolat obavy a úzkost u uživatelů nad věcmi, jež jsou pro společnost důležité.
- Individuální reakce či emocionální odezva je schopnost vzbudit v uživatelích emoční dojem, který překryje případné rozumové soudy, které by mohly odkrýt skutečné pozadí věcí.
- Nastolování agendy znamená, že média samy dle svého uvážení určují, co je a není pro uživatele důležité a na základě toho strukturují jednotlivá sdělení.
- Odcizení je stav, kdy média odvádějí uživatele od aktivního života ve společnosti, čímž jsou zeslabovány společensky sdílené hodnoty, na základě čehož uživatel vnímá svou bezprizornost a tápe po smyslu života.
- Znecitlivění znamená otupění vůči podnětům, jež média produkují. Tím se pro uživatele stávají takováto sdělení všednodenními jako jejich reálný život. Touto skutečností si jsou média dobře vědoma, a proto vytvářejí neustále nová intenzivnější a šokující sdělení, která dokáží uživatele oslovit a zpětně jej k sobě připoutat. Nebezpečí znecitlivění pak spočívá v tom, že uživatel bude chtít tyto stále intenzivnější podněty prožívat i v reálném světě, kde ovšem již platí zákony hmoty.
- Učení zprostředkované médii je možno posuzovat jako osvojování si schopností, vědomostí a dovedností, ale také lze mluvit o učení se patologickým jevům, skrze nápodobu, což je velmi aktuální právě v období pubescence.
- Socializace prostřednictvím média umožňuje osvojovat si takové hodnoty a postoje, které jsou v jednotlivých médiích prezentovány za sociálně žádoucí.

- Společenská kontrola znamená, že média mají moc nad uživateli tím, že dávají vyznít takovým sdělením, která podporují jejich zakotvenost a opodstatněnost ve společnosti a naopak utlumují ty argumenty, které jsou v rozporu s jejich zájmy.
- Definování skutečnosti je situace, kdy média uživatelům nepopisují nějakou skutečnost, nýbrž přímo ji definují a určují, co je dobré a co zlé.
- Podpora a posilování dominantní ideologie vzniká na základě definování skutečnosti a dále je tato skutečnost podporována a uživatel je utvrzován v její potřebnosti, pravdivosti. Tou měrou média přispívají k udržení stávajících mocenských a politických elit, které udržují sociální skutečnost na úrovni, jež odpovídá jejich partikulárním zájmům.
- Zpětný reciproční účinek má za následek, že jakmile se do pozornosti médií dostane nějaká událost, její průběh je do značné míry médií ovlivněn, a tudíž předem skreslen.
- Trivializace obsahu mediálních sdělení je sklon zjednodušovat události, aby zůstaly snadno přístupné široké veřejnosti, což má za následek kognitivní úpadek uživatelů.

3.5 Internet a hodnoty

Internet je médium, které se rozvíjí logaritmickou řadou a ostatní média na jednu stranu upozaduje, ale zároveň je v sobě shromažďuje, což z něj činí všeobjímající médium, které nabízí uživateli dostatečnou možnost volby. Uživatel již není pasivním divákem, ale stává se z něj režisér, který sám vytváří počáteční strukturu, která je ovšem následně transformována zvencí, dle potřeb médií, jež jsou uživatelem zvolena.

Tím, že internet v sobě obsahuje jednotlivé druhy médií, čímž má možnost vyjadřovat jedno a totéž sdělení několika různými způsoby, pro případ, že by uživatel danou informaci nezpracoval hned na poprvé.¹⁶³ To je výhoda

¹⁶³ srov. NEGROPONTE, N. *Digitální svět*, s. 64.

i nevýhoda internetu zároveň. Umožňuje cílené a zaměřené předávání informací pomocí různých vjemů, čímž zvyšuje pravděpodobnost ovlivnění postojů uživatelů k informacím, o kterých informuje, a tím usměrňuje i jejich hodnotové vymezení.

V prostředí internetu zůstává i nadále absence neverbální komunikace, která nejméně napoví o skutečných postojích či mínění uživatele daleko více, než komunikace verbální. Stále se rozšiřující komunikace prostřednictvím webových kamer přesto nemůže nahradit přímou osobní komunikaci, která se vyznačuje právě oběma složkami. Z vnímání druhého jen sotva postřehneme, jestli se potí, či jakou vzdálenost k nám zaujímá. Proto je komunikace pouze prostřednictvím internetu neosobní a nevypovídající o skutečném vztahu, který k sobě uživatelé chovají.

A proto celé prostředí internetu pramálo vypovídá o skutečném, přirozeném světě, i když se o to velmi houževnatě snaží právě skrze virtuální realitu. Čím více se chceme pomocí internetu přiblížit skutečnosti, tím více se od ní vzdalujeme. A podobně je tomu tak i s hodnotami. Internet sice nabízí nepřehledné množství informací, ale informace, které nejsou dohledatelné, ověřitelné a nejsou vypovídající ve smyslu zkušenosti, k žádným hodnotám nepřispívají, a tudíž nejsou ani hodnotné.

4 Souvztažnost hodnotové orientace pubescentů a internetu

Abychom poukázali na souvislosti mezi užíváním internetu a vytvářením hodnotových orientací u pubescentů, což je cílem této závěrečné kapitoly, musíme nejprve naznačit, proč je pro dospívající svět internetu natolik přitažlivý. Základní předpoklad této přitažlivosti spočívá v jeho neživé podstatě.

Počítač představuje pro pubescenta vítaného druha, jenž má oproti lidem jednu velkou výhodu, a to, že se řídí pevně stanoveným řádem. Představuje tak v této nejisté době jistotu, na níž se může dospívající spolehnout, poněvadž počítač jako neživá entita netrpí neduhy lidského rozmaru. Není náladový, ani vztahovačný, nezná emoce a neptá se jej na nic víc, než je třeba, aby věděl, jakou

operaci má vykonat. Jeho chování se stává předvídatelné, což dává pubescentovi pocit jistoty. A když přeci jen nastane nějaký problém, může jej jednoduše vypnout, nebo přeinstalovat a vymazat mu tak paměť. Jak ideální to partner pro soužití. To jsou hlavní důvody, které mají za následek, že se množí případy, kdy dospívající lidé se záměrně vymezují z vrstevnické skupiny a raději buďto komunikují s vrstevníky přes počítač, anebo si vystačí pouze sami s nulami a jedničkami ve světě internetu.¹⁶⁴

4.1 Negativní vlivy internetu při utváření hodnotové orientace

Hrozí však nebezpečí, že dospívající mohou ztratit kontakt s realitou a uzavřít se před svým okolím, neboť to je na rozdíl od virtuálního světa nepřátelské, plné nástrah, kde panuje zmatek a samé zákazy či příkazy, zatímco v kyberprostoru si každý utváří pravidla podle svého uvážení bez ohledu na druhé, a teprve zde se může stát svobodnou a nezávislou bytostí.

Tyto úvahy jsou nebezpečné už jen proto, že pubescenta vyvazují ze sociální zakotvenosti, podporují jeho individualismus a znemožňují mu uskutečňovat skutečnou svobodu, jež právě spočívá ve střetávání se svobod s druhými, které nám kladou určitá omezení.

V návaznosti na kapitolu 1.3.2, ve které poukazujeme na rozpory mezi intencionálním a funkcionálním působením, si je pubescent sice vědom hodnot, které by měl uskutečňovat ve svém jednání, ale zároveň také dobře ví, že jeho sociální okolí, jež samo tyto hodnoty prosazuje, se jimi vždy neřídí, respektive je spíše jen zastává v určitých okamžicích, místo aby se jimi řídilo za všech okolností a ovládalo jejich prostřednictvím své tužby.

Pubescent je překvapen, že společnost vydává nemalé výdaje na propagaci hodnot a přitom je sama nedodržuje. Nabádá jej, aby se stal poctivým člověkem, který si neosvojí nic, co mu nepatří, ale zároveň umožňuje na internetu tuto hodnotu degradovat prostřednictvím všemožného softwaru, zejména nelegálních

¹⁶⁴ srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*, s. 232

písní, které si může stáhnout každý, a to s minimální šancí na přistižení. Pubescent nechápe, ani nemůže, že by se mohlo jednat třeba o zkoušku lidské vůle a morálního uvažování.

Toto vědomí nepolapitelnosti a pocitu, že nejedná takto jen sám, ale činí tak i ostatní, značně ulehčuje jeho rozhodnutí. A když už přeci jen někoho společnost přistihne, potrestá jej pro výstrahu ostatním vskutku výstražným, trestem, aniž by se snažila dotyčnému znovu vysvětlit, jakého zla se na hodnotách vlastně dopustil. Na první pohled se může zdát tento příklad jako banální a neopodstatněný v procesu formování a interiorizace hodnot, potažmo postojů, ale již zde jsou opakovaně oslabovány pevnostní základy hodnot, jež mají unést daleko složitější rozhodování v průběhu života.

Jedná se o dynamické narušení, které je diametrálně odlišné od statického, které je charakteristické pro předešlý vývoj, a je typické pasivním přejímáním věcí z vnějšku, jež člověk akceptuje a dále nepřemýšlí, nad účelem a smyslem věcí, které na něj působí. Oproti tomu zatížení dynamické se vyznačuje snahou těmto vlivům porozumět, a je tedy charakteristické hledáním souvislostí, jimž sice jedinec nerozumí, ale vyvolávají v něm otázky, které jej znepokojují a vnášejí chaos do řádu, jež si tak pečlivě budoval. Proto je toto zjištění natolik závažné.

Druhý exces, jehož se společnost dopouští na hodnotách v tomto kontextu, je všudypřítomná komercializace, která využila lidskou poctivost a směle hlásá: Člověk je poctivý pouze tehdy, když za vše, po čem touží, zaplatí. Námi zmiňovanou píseň si legálně stáhne skrze placené stránky. Silným prostředníkem k naplňování hodnot se tak mohou stát peníze, poněvadž umožňují potřebu si jednoduše koupit. Nesmíme ale opominout, že pubescenti mají značné pole potřeb a zájmů, které si často žádají rychlé a neodkladné uspokojení. Problém později nastává, jak si opatřit dostatek peněz, za které by bylo možné poctivost zrealizovat, poněvadž pubescenti jsou ekonomicky neaktivní a zcela na svém sociálním okolí závislí.

Dosavadní hodnoty se pro dospívajícího pod tíhou argumentů stávají symboly, jež reprezentují klamný svět dospělých a nikoliv svět jemu vlastní, který je natolik odlišný. Proč se řídit hodnotami, jimiž se neřídí nikdo jiný, vyjma

pubescenta. Je třeba ustavit hodnoty nové, které nejsou tak zkorumpované jako ty předešlé. To jsou otázky, nad nimiž dospívající uvažují.

Za těchto okolností se pro ně může stát internet místem uspokojování rozličných potřeb a zájmů. Může nahradit vrstevnickou skupinu, která je z jakéhokoliv důvodu pubescentovi více či méně vzdálena, anebo může saturovat potřebu přátelství, která je v pubescenci vůbec nejvyšší v průběhu lidského života, srov. kapitola 1.3.3. Zároveň může dospívajícímu poskytnout svobodu, neboť jediným kliknutím myši se mu otevírají světy, k nimž donedávna měl přístup jen dospělý.

Může také uspokojovat jeho zvědavost a kognitivní dychtění, neboť nabízí nepřehledné množství informací, jejichž zásoba je defakto nevyčerpatelná, viz kapitola 2.2. Velká výhoda internetu spočívá v jeho loajálnosti, nezná žádná omezení ani příkazy, které se pubescentovi přičí již samy o sobě ze své podstaty. Na první pohled se jedná o ideálního společníka, který dává všanc pouze svůj rub, zatímco líc zůstává skryt, neboť pubescent sice disponuje formálně logickým myšlením, ale nedostatek zkušeností způsobuje, že mnohdy sám ze sebe činí více či méně naivní stvoření.

Společnost útočí také na pubescentovo erotično, poněvadž v soudobé společnosti je sex prezentován jako vším prostupující element, jenž zasahuje prakticky téměř do všech oblastí lidské činnosti.¹⁶⁵ Internet přímo hýří sexuální tematikou, ale sex je využíván i při reklamě na výrobky, jež nemají se sexem zdánlivě žádné spojení, např. spoře oděná děva stojí opřená o těžké bourací kladivo.

Pubescent tak přejímá sexuální vzorce ze společnosti a postupně se přeorientovává z erotických tužeb, jež se vyznačují platonickou láskou, na touhy sexuální. Říčan v této souvislosti hovoří o povzbuzování fantazie pomocí masturbace na základě pornografických materiálů, jež mohou sice zprvu působit jako velmi intenzivní podněty, ale nikterak lidskou fantazii nerozvíjejí. Vedou ji

¹⁶⁵ srov. ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*, s. 234.

pouze do stereotypu a vulgarizaci sexuálních tužeb, což může vyústit až do patologie.¹⁶⁶

Uživatelé, kteří umisťují na veřejně přístupné stránky pornografické materiály, či takto zaměřené soukromé sbírky, se dopouštějí na dětech a dospívajících nesčetného zla, jehož si možná ani plně neuvědomují. Např. konformní člověk v reálném světě nestojí před základní školou a neukazuje dětem své genitálie anebo jim nelíčí své sexuální touhy, ale týž člověk ve virtuálním světě se neostýchá ukazovat své pohlavní orgány a košatě se rozvyprávět nad svými neřestmi. Vždyť je přeci ve vymezeném kyberprostoru, do kterého nemají osoby mladší 18 let přístup.

Toto tvrzení je však zajisté povrchní, neboť sám dobře ví, že pomyslná hradba, jež odděluje ty, kteří teprve odhalují kouzlo erotiky a ty, kteří znají tajemství sexu, je překonatelná pouhým pohybem jednoho prstu. Jak lehce se lze stát dospělým. Bohužel, jak těžko může dospívající rozpoznat touhu po erotice od sexuálního chtíče. On ani nemůže, a tak se erotika a sex často stávají jedním. Tím se však zároveň devaluje i pubescentovo dosavadní estetické cítění, které je základem pro další smysluplně naplněný život, jenž stojí v povzdálí kýče, kterým se nenechá určovat.

Na formování osobnosti dospívajícího má také vliv zejména jeho zvědavost a vnímavost, která jej předurčuje k odhalování tajemného a nepřístupného a následná zpětná reflexe objevených jevů. Dětská psychika navíc není dostatečně zralá na přímou konfrontaci s projevy agrese a sexuálních deviací mnohdy v nejtvrdějších a nejkrajnějších formách, jež odporují lidské přirozenosti a důstojnosti. Lidská duše je schopna zpracovat pouze takové vjemy, které si dokáže sama představit. Proto je kupříkladu násilí v auditivních pohádkách pro děti méně nebezpečné, neboť si je představují úměrně svým schopnostem, na rozdíl od vizuálních forem, kde dítě není sto pochopit a vstřebat takovéto jednání. Snížená způsobilost dokázat rozlišit mezi virtuální a přirozenou realitou sťažuje možnost odstupe od podnětů. Zobrazované skutečnosti mohou pro dospívající představovat návody k jednání, které napovídají, jak se mají v obdobné situaci

¹⁶⁶ srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 187.

zachovat. Navíc hlubší a trvalejší vtištění takového jednání může mít za následek zvnitřnění modelů, jež jsou médií prezentovány, a uživatel posléze jedná v souladu s těmito modely.¹⁶⁷

V kapitole 2.3 popisujeme, jak je pro pubescenta důležitá vrstevnická skupina. Skrze ni může zvládnout jeden z nejdůležitějších úkolů této etapy, a tím je právě emancipace od rodiny. Jestliže žijeme i informační společnosti, jejímž synonymem jsou ICT, je nutné se domnívat, že každý člen této společnosti se musí dříve či později naučit tyto technologie používat ve svém každodenním životě a být s nimi kompatibilní.

A tak velmi záhy pubescent pochopí, že je lépe žít na straně informační společnosti, nežli být osamocen, bez povšimnutí vrstevníky, jelikož pro ně jsou počítač a internet spotřebním zbožím, které jako každé jiné spotřební zboží musí být řádně konzumováno a spotřebováno. Jinak řečeno: „Propadli jsme syndromu přizpůsobivosti. Přizpůsobivost je pokus uniknout před změnami do oblasti zrádného klidu. ... Přizpůsobivost je lenost.“¹⁶⁸

Konformita podle našeho mínění v souladu s Halíkem¹⁶⁹, může nabývat třech základních podob, a to: rezignace doprovázená teskněním; přijetí pravidel, jimiž se řídí ostatní; nebo záměrné utlumení podnětů, s nimiž jedinec vnitřně nesouhlasí, za pomoci rozličných omamných stimulů. To jsou základní životní styly, které se mohou jevit pubescentům jako nejvíce žádoucí, neboť znamenají nejméně námahy. Ale jak říká zmiňovaný autor, existuje ještě čtvrtá cesta, která však vyžaduje popřít svůj dosavadní životní styl, a nejen svůj, ale mnohdy i svých blízkých. Jedná se o utváření svého života na základě bezpodmínečného uplatňování nejvyšší hodnoty, o které bylo pojednáno v oddílu 1.1.4, a tou je láska k druhému člověku.

Společenský vývoj si tak žádá stále diferenciovanější a specializovanější členy společnosti, kteří dokáží plnit náročné úkoly pracovního života. K tomu je zapotřebí osvojit si celou řadu kompetencí, které se posouvají z roviny smyslově

¹⁶⁷ srov. MUSIL, J. *Komunikace v informační společnosti*, s. 78.

¹⁶⁸ srov. WINFRIED, M., B. *Tyranie blahobytu*, s. 12.

¹⁶⁹ srov. HALÍK, T. *Noc zpovědníka: Paradoxy malé víry v postoptimistické době*, s. 42.

vnímatelné do roviny abstraktní, k čemuž dopomáhají právě ICT, v čele s internetem, jakožto propojujícím médiem, jež je schopné sdílet zkušenosti veškerého lidstva. Proto se lidská bytost střetává již od útlého věku s elementy, jimž není schopna čelit. Tlaky, jež působí na její osobu, není schopna vnímat, natož pak se jim bránit.

Z této příčiny je třeba se ptát, zda je dobré dávat do rukou lidem tak mocné nástroje, na které nejsou prozatím připraveny, a zavírat nad tím oči. Obzvláště pak děti a dospívající, jsou nejvíce náchylné k možné manipulaci ze strany těchto segmentů, poněvadž se nacházejí v období takřka revolučním a transformačním, kdy jejich dosavadní postoje se mění bezmála radikálně a hodnoty zažívají silné otřesy.

Vytvářejí se postoje nové a dochází k přeskupování hodnot, jež mají významnou měrou vliv na utváření dalšího způsobu života. Otázka, jež vyvstává na mysl, poté zní, jaké hodnoty kyberkultura předává mladé generaci a jak jsou tyto hodnoty v případné diskrepanci či konsonanci s hodnotami, jež umožnily vznik této nové epochy.

Hlavním neduhem internetu však zůstává jeho anonymita, která ve svém důsledku znamená absenci jakékoliv zodpovědnosti. Zbavení se zodpovědnosti je silným lákadlem, poněvadž zodpovědnost mladého pubescenta svazuje a vzdaluje jej od jeho subjektivního pojetí svobody.

Otázkou však zůstává, jaký vliv budou mít tyto nově vzniklé socializační činitelé na vývoj lidské kultury, když se s ICT setkávají děti již od malička,¹⁷⁰ které nejsou, na rozdíl od dospělých, vybaveni schopností formálně logického myšlení a o světě uvažují, tak jak jej vnímají a nikoliv obráceně, jak je tomu o dospělých.

Shrňme-li vliv jednotlivých funkcí vzhledem k utváření hodnotových orientací u pubescentů, v návaznosti na kapitulu 3.2 zjistíme, že na utváření hodnotových orientací má vliv zejména funkce informativní, která jednak skrze

¹⁷⁰ srov. *Projekt INTEL- vzdělávání pro budoucnost*. [online]. Brno : ZŠ Pramínek. [cit. 2009-04-19]. Dostupné na WWW: <<http://www.praminek.cz/zs/aktuality.html#kapitola8>>.

svou hodnotovou funkci vypovídá o určitém sdělení, např. že peníze určují postavení a prestiž ve společnosti. Hodnotící funkce pak značí, jaký význam média přikládají dané události, tedy, jestli společnost vskutku pocítuje peníze za určující prvek na společenském žebříčku. Kognitivní funkce umožňuje rozpoznat, proč jsou peníze tak důležité. Vzdělávací funkce poté poskytuje návody, jak lze dosáhnout dané hodnoty. V našem případě, jakými způsoby lze dosáhnout peněz. Otázka pak je, jestli se jedná o způsoby legální, či nelegální. Pokud jde o legální postupy, důležité je, jestli je kladen důraz pouze na získání určitých kompetencí, vztahujících se pouze přímo k výkonu profese, anebo zde vstupují v úkol i kompetence sociální a etické, které by umožňovaly případnou korekci jednostranného pojetí vidiny peněz. Petrifikační funkce shromažďuje veškeré podobné sdělení, které se prostřednictvím hypertextů propojují v jeden provázaný celek a dokládají důležitost peněz v historickém vývoji společnosti.

Funkce komunikativní umožňuje pubescentům navázat vztah se sociální skutečností. Socializační funkce vypovídá o důležitosti osvojení si kompetencí k ICT. Stimulační funkce uspokojuje touhu po novém, dosud neprobádaném. Kulturní funkce předává hodnoty společnosti, v našem případě, hodnoty peněz. Kompenzační funkce je schopna nahradit pubescentovu potřebu po navázání sociálních vztahů. Komunikativní funkce tedy zprostředkovává tok informací, jež mají silný formativní účinek.

Formativní funkci si pubescenti nepřipouštějí v takové míře, poněvadž jsou přesvědčeni o jedinečnosti svého myšlení a tím i o schopnosti svobodně si určit činnosti, jež na internetu vyhledávají. Jedná se hlavně o magickou funkci, která se ponejvíce naplňuje skrze virtuální realitu. Pomocí defrustrační funkce se uživatel zbavuje pocitů úzkosti a osamění, neboť internet zprostředkovává vztahy mezi uživateli bez ohledu na jejich časoprostorové hranice. Manipulativní funkce záměrně vzbuzuje v dospívajících uměle vyvolané potřeby, jakou je například nutnost vlastnit mobilní telefon. Estetická funkce dokáže zprostředkovávat estetické cítění, které je spojencem erotiky. To je možná také jeden z důvodů, proč tato funkce není natolik zastoupena, neboť erotiku v pubescenci nahrazuje ve stále větší míře sex.

Rekreativní funkce, neboli zábavná, je u pubescentů nejvíce zastoupena funkcí hédonistickou, která nachází opodstatnění v hédonistické hodnotové orientaci. Ta umožňuje dospívajícím navazovat nezávazné mezilidské vztahy, jež se projevují tajemností, zvědavostí a vyznačuje se i nízkou zodpovědností.

4. 2 Positivní vlivy internetu při utváření hodnotové orientace

Internet je médium, které překračuje časoprostorové hranice, a tak již v tomto ohledu neplatí klasické rozdělení na město a venkov, kde existuje velký nepoměr mezi nabídkou a poptávkou možností k uspokojování zájmů. Nyní již nezáleží, jestli dospívající pochází z malé vesnice o 20 obyvatelích, či z obce čítající 2000 lidí. Možnosti navázat vztah s vrstevníky, či s kýmkoliv, kdo má podobné zájmy, zastává obdobné postoje či hodnoty, je odvislá, spíše než od demografického složení obyvatelstva, od kvality připojení k internetu. Otázka barvy pleti, náboženského vyznání, či pohlaví a věku, zde také nehrají velkou roli. V tomto ohledu tak internet představuje rovnost šancí, jež v kontaktu tváří v tvář je vždy více či méně určována postoji a předsudky, které si člověk vytváří v průběhu svého života.

Positivní přínos internetu spatřujeme zvláště v jeho schopnosti a možnosti uspokojovat široké spektrum kognitivních zájmů pubescentů. Tím, že pubescent poznává okolní svět, utváří si vlastní identitu, ať již skrze vrstevníky, s nimiž zde vstupuje do interakce, či prostřednictvím sdělení obsahů. Internet tak pomáhá pubescentům orientovat se v životě, který se před nimi otevírá v důsledku nabytí formálně logických operací.

V kapitole 3.5 jsme uvedli, že uživatel se stává režisérem, místo pasivním divákem, jak je tomu u ostatních médií, ať již tištěných či elektronických. Sám si volí a strukturuje prostřednictvím hypertextů obsahy, které jsou zde uveřejněny. To mu umožňuje postupovat individuálním tempem, což je přínosné nejvíce u vzdělávací funkce. Internet, tak zvláště přihlíží k odlišnostem mezi jednotlivými uživateli, a dbá na specifické vzdělávací potřeby uživatelů více, než jakýkoliv jiný výchovný činitel, poněvadž je to sám uživatel, kdo určuje tempo, rozsah i cíle

výchovně vzdělávacích obsahů. Mimo to se uživatel může i sám spolupodílet na obsazích, jež jsou na internetu zveřejňovány. Skrze diskusní skupiny, či příspěvky k různorodým událostem, se může vyjadřovat prakticky k čemukoliv, a tím způsobem dává najevo postoje své a působí i na postoje ostatních uživatelů.

Kolektivní inteligenci, o které jsme pojednali v kapitole 3.3, je možno pokládat jako nejvyšší a nejdůležitější cíl kyberprostoru. Neboť tato inteligence, umožňuje jednotlivým uživatelům, zúročit svůj potenciál, své schopnosti, dovednosti a vědomosti s potenciálem ostatních uživatelů. Umožňuje jim klasifikovat, třídít, strukturovat, propojovat a sjednocovat své myšlenky do komplexních celků, které by jinak byly poměrně hůře individuálně realizovatelné. Kolektivní inteligence pouze nesčítá jednotlivé potenciály uživatelů, nýbrž je může násobit. To je podstata a přínos internetu, nejen pro pubescenty, ale pro samotný lidský druh.

Na druhou stranu, je třeba zdůraznit, jak uvádí Lévy, že kolektivní inteligence je spíše jen sumou problémů, než řešením.¹⁷¹ To znamená, že kolektivní inteligence ukazuje na řadu problémů, jež nás obklopují, které jsme v důsledku naší izolovanosti vidět dříve nemohli, ale konečné řešení generovat nedokáže.

Dalo by se říci, že internet může do určité míry nahrazovat i dysfunkční socializační činitele, kteří z jakéhokoliv důvodu nevykonávají své poslání. Kupříkladu rodinu, která se nestará o všestranné rozvíjení pubescentovi osobnosti, může do určité míry nahradit internet, který umožňuje tyto výpadky kompenzovat.

4.3 Vztah postojů a hodnot při utváření hodnotové orientace

Jestliže v kapitole 1.2.1 říkáme, že postoje lze chápat jako vztah jedince k hodnotám, znamená to, že dle stupně intenzity a míry pozitivní či negativní příklonnosti k postoji vztahujícímu se k internetu, můžeme usuzovat jak významnou roli plní internet při utváření hodnotové orientace u pubescentů.

¹⁷¹ srov. LÉVY, P. *Kyberkultura*, s. 117.

Souvislost mezi postoji a utvářením hodnotové orientace při užívání internetu spočívá mimo jiné v tom, jak významné místo zaujímá pubescentův postoj k internetu. V návaznosti na kapitulu 1.2.1.1, kde jsme podotkli, že postoje mohou fungovat jako určitý percepční filtr, který do jisté míry selektuje informace, s nimiž přichází pubescent na internetu do kontaktu. To mu umožňuje jednak vyhnout se takovým obsahům, které jsou v rozporu s jeho zastávanými postoji a hodnotami, a na druhou stranu může tento filtr zapříčinit, že se obklopí takovými obsahy, uživateli, kteří budou podporovat jeho stávající hodnotové zaměření, čímž mu do značné míry stíží případnou korekci postojů k zastávanému tématu, potažmo hodnot viz kapitola 3.3, kde Divínová podává přehled znaků kyberprostoru, konkrétně se jedná o sociální mnohočetnost.

Navíc v kapitole 1.2.1.3, jež pojednává o případné transformaci postojů, je uvedeno, že síla a možnost uspokojovaných potřeb, jež postoj dovoluje realizovat, má nemalý vliv na jeho případnou změnu. Vzájemná shodnost a propojenost postojů pak působí jako obranný mechanismus pro případnou korekci postojů. Pedagog volného času se tak musí snažit podat pubescentům co nejvíce informací, jež by umožňovaly případnou sourodou změnu postojů, která by korigovala možné jednostranné pojetí internetu v pubescentově mysli.

Tím, že internet umožňuje uspokojovat tak široké spektrum zájmů, potřeb a do jisté míry tak uspokojovat i hodnoty, si pubescenti vytvářejí k těmto činnostem i emocionální vztah. Postoje k internetu nejsou tedy živeny pouze jeho kognitivní složkou, ale i emotivní, která je vždy méně nebo více účastna kognitivním procesům a přispívá tak k celkovému upevnění postojů k tomuto médiu. Navíc, pokud člověk vnímá v nějaké činnosti uspokojení, vyvolává to v něm zpětně kladné emoce, protože má přirozenou tendenci opakovaně navozovat tyto stavy. Naplnění tak nacházejí všechny tři složky postojů, a to jak kognitivní, emotivní i konativní. Proto je internet, a to nejen u pubescentů, tak rychle se rozvíjejícím médiem a zastává významné místo v činitelích, jež formují lidskou osobnost.

Internet tak v sobě skýtá značný potenciál pro rozvoj lidského jedince a druhu, ale také rizika, jež zde vystupují mnohdy skrytě. Významně se, skrze své

funkce, podílí na formování postojů k podnětům, jež nás obklopují, tím zasahuje do hodnotového vymezení pubescentů a tím se spolupodílí na utváření jejich hodnotových orientací.

ZÁVĚR

Tato práce se zabývala možnými souvislostmi mezi utvářením hodnotové orientace pubescentů a užíváním internetu. Důvody pro vznik byly popsány již v úvodu, kde hodnoty shledáváme jako základní element, jenž usměrňuje a vede veškeré činnosti člověka, právě s ohledem na hodnoty, které zastává, anebo se jim chce přiblížit. Výstižně tento fakt shrnuje Kučerová, která říká: „*Vždyť všechna činnost člověka není než tvorba hodnot, jejich ochrana, úsilí o jejich udržení, rozmnožení, rozvíjení*“.¹⁷²

V první, úvodní kapitole, se celkem podrobně zabýváme definováním postojů, jejich klasifikací, uplatňováním v chování a případnými změnami. Obdobně jsou popsány i hodnoty, s přihlédnutím k formování hodnotových orientací, což nám umožnilo vyvodit vztah, jaký panuje mezi postoji a hodnoty.

Postoje jsou sice utvářeny na základě předem zvnitřněných hodnot, ale zato jsou daleko více flexibilní oproti hodnotám a umožňují pubescentovi adaptovat se snáze na nově vzniklé podmínky. Postoje ovlivňují zájmy a potřeby pubescenta, a tím přispívají i k výběru a strukturování obsahů, s nimiž se dospívající na internetu setkává.

Se sílicí tlaky na osvojení si kompetencí vedoucích k užívání informačních a komunikačních technologií je pubescent stále více nucen brát na zřetel internet jako jev, který je pro začlenění se do společnosti nezbytný, a tím je již předem usměrňován postoj, který bude posléze k internetu zastávat.

V období puberty je pak nejvíce zastoupena hédonistická hodnotová orientace, která nachází své uspokojování mimo jiné ve sféře internetu, který poskytuje nesčetné možnosti pro uspokojování rozličných druhů potřeb a zájmu, zejména v oblasti poznání.

Tím, že jsme ukázali na jednotlivé složky postoje, na to, jak je internetem nejvíce sycena převážně složka kognitivní, pubescent si může na tomto základě utvářet kladný emoční vztah k internetu, neboť mu jednak umožňuje nahlížet na věci dosud pro něj skryté, a jednak prostřednictvím vztahů, které zde navazuje,

¹⁷² srov. KUČEROVÁ, S. *Úvod do pedagogické antropologie a axiologie*, s. 30.

prožívat i emoční situace. Což může v důsledku způsobit, že nebude schopen posoudit případné negativní vlivy, které mohou plynout z jednotlivých funkcí internetu na jeho osobnost a může tak přebírat celou řadu sociálně patologických jevů, jež se zde vyskytuje, které mohou mít zásadní vliv na utváření hodnotové orientace.

Pro doložení takovýchto tvrzení by však bylo třeba provést kvalitativní výzkum, kupříkladu metodou řízeného rozhovoru, který by naznačil, do jaké míry si je pubescent vědom vlivů, které se na internetu objevují, které na něj skrze internet působí a formují tak jeho postoje k okolnímu světu, a tím i jeho hodnoty, a do jaké míry je těmito vlivy ovládán.

S narůstajícím počtem uživatelů internetu a se stále se snižujícím věkem, ve kterém se člověk dostává do kontaktu s internetem, se můžeme domnívat, že bude vzrůstat podíl tohoto média na utváření hodnotové orientace, s tím specifickým, že čím mladší jedinec se stane uživatelem internetu, tím hůře dokáže rozpoznat možné negativní vlivy, jež na něj působí a tím více bude formována jeho hodnotová orientace.

My zde však můžeme vycházet pouze z teoretických poznatků, které již byly o internetu a utváření hodnotových orientací sepsány a domníváme se, že pubescence je ohrožena právě anonymním prostředím internetu, které se vyznačuje zvláště nepřítomností zodpovědnosti u soukromých uživatelů, kteří jsou zde ovládáni převážně svými pudy, poněvadž internet plní pro mnoho z nich zejména funkci zábavní. Připočteme-li k tomu ještě zcela mizivou strukturalizaci obsahů, jež jsou zde umístěny, jedná se o prostředí, které, jak již bylo řečeno, představuje velký potenciál pro rozvoj lidstva, ale zároveň má dalekosáhlejší důsledky než jsme s to si uvědomit či možná i připustit. Otázka mediální výchovy tak v dnešní době vyvstává nejvýše do popředí.

Seznam literatury:

BERTRAND, Y. *Soudobé teorie vzdělávání*. Přel. O. Selucký. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-216-5.

BREZINKA, W. *Východiska k poznání výchovy: Úvod k základům vědy o výchově, k filosofii výchovy a k praktické pedagogice*. Přel. A. Tuček. Brno : L. Marek, 2001. ISBN 80-86263-23-1.

Budou zákony o virtuálním světě? [online]. Posl. úpravy 30. 5. 2005. [cit. 2009-04-06]. Dostupné na WWW: <<http://www.cdr.cz/a/13697>>.

BURTON, G. *Úvod do studia médií*. Přel. J. Jiráček. Brno : Barrister & Principal, 2001. ISBN 80-85947-67-6.

CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Olomouc : Votobia, 2004. ISBN 80-7220-195-6.

CEJPEK, J. *Informace, komunikace a myšlení: Úvod do informační vědy*. 2. přeprac. vyd. Praha : Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1037-X.

ČAČKA, O. *Psychologie vrstev duševního dění a jejich autodiagnostika*. Brno : Doplněk, 1997. ISBN 80-85765-70-5.

ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vyd. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

Český statistický úřad. *Statistická ročenka České republiky 2008*. Praha : Scientia, 2008. ISBN 978-80-250-1735-7.

DIVÍNOVÁ, R. *Cybersex: Forma internetové komunikace*. Brno : MU FSS, 2005. ISBN 80-7254-636-8.

DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot: Problémy lidské existence, poznání a hodnocení*. Praha : PF UK, 1998. ISBN 80-86039-79-X.

DOROTÍKOVÁ, S. *Hodnoty a vzdělávání*. Praha : PF UK, 1997. O výchově a vzdělávání z pohledu axiologie. ISBN 80-86039-18-8.

DUFFKOVÁ, J. et al. *Sociologie životního stylu*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-123-6.

DURKHEIM, É. *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Přel. P. Sadílková. Praha : Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-056-4.

FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Přel. K. Balcar. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4.

FRANKL, V., E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno : Cesta. 1994. ISBN 80-85319-39-X.

Gaudium et spes. Pastorální konstituce II. Vatikánského koncilu. In *Dokumenty II Vatikánského koncilu*. Praha : Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.

GEIST, B. *Sociologický slovník*. Praha : Victoria Publishing, 1992. ISBN 80-85605-28-7.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Přel. J. Jařab. Praha : Argo, 1997. ISBN 80-7203-124-4.

GOLDSMITH, J., L., WU, T. *Kdo řídí internet?: iluze o světě bez hranic*. Přel. J. Pelech. Praha : Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-184-0.

HALÍK, T. *Noc zpovědníka: Paradoxy malé víry v postoptimistické době*. Praha : Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-777-6.

HOLUB, J. et al. *Světové šetření o zdraví v České republice*. [online]. Praha : ÚZIS ČR, 2004. [cit. 2009-01-06]. Dostupné z WWW: <http://www.uzis.cz/download_file.php?file=122>. ISBN 80-7280-419-7.

HOMOLA, M. *Motivace lidského chování*. Praha : SPN, 1972. ISBN neuvedeno.

Internet World Stats: Usage and Population Statistics. [online]. Posl. úpravy 12. 2008. [cit. 2009-04-04]. Dostupné na WWW: <<http://www.internetworldstats.com/stats9.htm>>.

JANČÁŘ, L., LUKÁŠ, I., *Chemická informatika: 1. díl Internet a chemie*. Brno : MU PF, 2001. ISBN 80-210-2757-6.

JANOUSEK, J. et al. *Sociální psychologie*. Praha : SPN, 1988. ISBN neuvedeno.

KOHOUTEK, R. *Základy sociální psychologie*. Brno : CERM, 1998. ISBN 80-7204-064-2

KOHOUTEK, R. *Základy užité psychologie*. Brno : CERM, 2002. ISBN 80-214-2203-3.

Konzumismus válčuje všechny jistoty i hodnoty: rozhovor s Sabino Acquaviva. Přel. M. Glaser. *Česká sekce Vatikánského rozhlasu* [online]. Posl. úpravy 08. 05. 2007. [cit. 2009-03-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=7721> >.

KRECH, D., CRUTCHFIELD, R., S., BALLACHEY, E., L. *Člověk v společnosti: Základy sociální psychologie.* Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968. ISBN neuvedeno.

KUČEROVÁ, S. *Člověk-hodnoty-výchova.* b.m. : Grafotlač Prešov, 1996. ISBN 80-85668-34-3.

KUČEROVÁ, S. *Úvod do pedagogické antropologie a axiologie.* Brno : MU PF, 1994. ISBN 80-210-0141-0.

KURIC, J. et al. *Ontogenetická psychologie.* Praha : SPN, 1986. ISBN neuvedeno.

LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie.* 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha : Grada, 1998. ISBN 80-7169-195-X.

LÉVINAS, E. *Být pro druhého.* Přel. J. Sokol. Praha : Zvon, 1997. ISBN 80-7113-217-9.

LÉVY, P. *Kyberkultura: Zpráva pro radu Evropy v rámci projektu „Nové technologie: Kulturní spolupráce a komunikace“.* Přel. M. Kašpar, A. Pravdová. Praha : Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0109-5.

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy a prevence kriminality mládeže.* 2. vyd. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.

MUSIL, J. *Elektronická média v informační společnosti.* Praha : Votobia, 2003. ISBN 80-7220-157-3.

MUSIL, J. *Komunikace v informační společnosti.* Praha : Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. ISBN 978-80-86723-39-6.

NEGROPONTE, N. *Digitální svět*. Přel. P. Koubský. Praha : Management Press, 2001. ISBN 80-7261-046-5.

NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2. rozšíř. vyd. Praha : Academia, 1997. ISBN 80-200-0625-7.

NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. Praha : Vodnář, 1995. ISBN 80-85255-74-X.

NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*. Praha : Academia, 2000. ISBN 80-200-0763-6.

NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. Praha : Academia, 1995. ISBN 80-200-0525-0.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 1999. ISBN 80-200-0690-7.

NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha : Academia, 2003. ISBN 80-200-0993-0.

NAKONEČNÝ, M. *Základy psychologie*. Praha : Academia, 1998. ISBN 80-200-0689-3.

NOUZA, J. Všichni potřebujeme, aby nám Bůh odpouštěl: rozhovor s Jiřím Kašným. *Českobudějovický deník*, 2009, č. 30. ISSN 1802-0798.

Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 11. díl, Hédypathie-Hýždě. Praha : J. Otto, 1897.

PALOUŠ, R. *Čas výchovy*. Praha : SPN, 1991. ISBN 80-04-25415-2.

PONĚŠICKÝ, J. *Člověk a jeho postavení ve světě: Filosofické otázky-psychologické odpovědi*. Praha : Triton, 2006. ISBN 80-7254-861-1.

Polovina české populace na internetu. [online]. Praha: Mediaressearch, 2009. Posl. úpravy 03. 04. 2009. [cit. 2009-04-06]. Dostupné na WWW: <<http://www.mediaressearch.cz/file/183/tz-polovina-ceske-populace-na-internetu.pdf>>.

Projekt INTEL- vzdělávání pro budoucnost. [online]. Brno : ZŠ Pramínek. [cit. 2009-04-19]. Dostupné na WWW: <<http://www.praminek.cz/zs/aktuality.html#kapitola8>>.

PRŮCHA, J. *Učitel: Současné poznatky o profesi*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-621-7.

PŘÍHODA, V. *Ontogeneze lidské psychiky: I, Vývoj člověka do patnácti let*. 2. nez. vyd. Praha : SPN, 1967. ISBN neuvedeno.

ROLLO, V. *Emocionalita a racionalita aneb jak ďábel na svět přišel*. Praha : SLON, 1993. ISBN 80-901059-8-X.

RUBINŠTEJN, S., L. *Základy obecné psychologie*. Přel. B. Bárta, et al. 2. vyd. Praha : SPN, 1967. ISBN neuvedeno.

ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Vyd. 2. přeprac. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-829-5.

ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. 5. rozšíř. vyd. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1174-4.

SAK, P. et al. *Člověk a vzdělání v informační společnosti: Vzdělávání a život v komputerizovaném světě*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-230-0.

SAK, P., SAKOVÁ, K. *Mládež na křižovatce: Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Praha : Svoboda Servis, 2004. ISBN 80-86320-33-2.

SAK, P. *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha : Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.

SIMMEL, G. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha : SLON, 1997. ISBN 80-85850-50-8.

SEMERÁD, J. Sociálně etické dimenze výchovy. In *Socialia 2004 II. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Hradci Králové 14. – 15. 10. 2004*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2005. ISBN 80-7041-283-6.

SOKOL, J.; PINC, Z. *Antropologie a etika*. Praha : Triton, 2003. ISBN 80-7254-372-5.

KRAUS, B et al. *Člověk-prostředí-výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. Brno : Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

STUHLÍKOVÁ, I. *Základy psychologie emocí*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-553-9.

ŠAMANOVÁ, G. *Hodnotové orientace*. [online]. Praha : Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2004. [cit. 2009-01-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=zpravy&r=1&shw=100371>>.

TONDL, L. *Hodnocení a hodnoty: Metodologické rozměry hodnocení*. Praha :
Filosofia, 1999. ISBN 80-7007-131-1.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha :
Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK I. et al. *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha :
Grada, 2001. ISBN 80-247-0042-5.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 2. rozšíř. vyd. Praha : Grada,
2008. ISBN 978-80-247-1428-8.

WINFRIED, M., B. *Tyranie blahobytu*. Přel. R. Charvát. Praha :
Volvox Globator, 1997. ISBN 80-7207-033-9.

ZBOŘIL, V. *Problémy hodnot: Poznání, hodnocení a tvoření norem*. Ostrava :
Oldřich Havlický, 1947. ISBN nevedeno.

Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé.
České Budějovice : TF JCU, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

Seznam zkratk:

ARPANET: Advanced Research Project Agency

DARPA: Defense Advanced Research Project Agency

ICF: International Classification of Functioning, Disability and Health

ICT: Informační a komunikační technologie

MILNET: Military Network

ABSTRAKT

KOHOUT, P. *Utváření hodnotové orientace v pubertě a užívání internetu*. České Budějovice 2009. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce L. Muchová.

Klíčová slova: postoje, hodnoty, hodnotové orientace, životní styl, socializace, pubescence, internet, funkce internetu, vliv internetu, kyberprostor, kyberkultura

Práce se zabývá utvářením hodnotové orientace v pubescenci v návaznosti na užívání internetu. Celé zaměření práce je teoretické, využívající nejvíce metody deskriptivní a z části relační. Celková struktura práce je členěna na čtyři základní kapitoly. První kapitola vymezuje pojmy postojů a hodnot z hlediska filosofického, psychologického, sociologického a pedagogického. Druhá kapitola se zabývá etapou pubescence, jejími úskalími z pohledu utváření hodnotové orientace. Třetí kapitola je věnována internetu, ve které jsou všeobecně zmíněné případné vlivy vyplývající z jeho užívání. Čtvrtá kapitola poté shrnuje jednotlivé předešlé kapitoly s důrazem právě na utváření hodnotové orientace v pubescenci v souvislosti s užíváním internetu.

ABSTRACT

A formalization of a value orientation in pubescence and internet use.

Key words: attitudes, values, value orientation, lifestyle, socialization, pubescence, internet, functions of internet, influence of internet, cyberspace, cyberculture

The dissertation deals with formalization a value orientation in pubescence in a relationship with internet use. The general angle of the dissertation is theoretic, the most methods that are used are descriptive methods and partly relational methods. The general structure of the dissertation is divided to four basic chapters. First chapter defines terms of attitudes and values from the philosophic, psychologic, sociologic and pedagogic perspective. The second chapter deals with a pubescence phase, its difficulties from the viewpoint of formalization of a value orientation. The third chapter is focused on internet and there are generally mentioned eventual effects resulting from its use. The fourth chapter finally summarises the foregoing chapters with the accent on formalizing a value orientation in pubescence in a relationship with internet use.